

9(5)

U-23

9(3) Ը. Օ. Գ. Ը. Ս. Է. Ր

Ա-23

Ճ Ը Թ

Ա Ս Ա Յ Ե Ա Լ

Ի փոյթ յորդորանաց՝ յընտելուի սիրոյ
Ը. զգի, և ՚ի զգուշուի նորին ընդդի-
մակցաց ախտիցն հակառակաց :

Ճոխացուցեալ ընտիր օրինակօք աշխարհաշէն
Ազգասիրաց զանաղան ազգաց, որք գործ
ինչ կենցաղօրուտ, կի՞ Շնուածն ինչ նա
սարակաց գործնցէ՝ ՚ի փառս Ազգին :

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԵՒ ՅԱՐԴԵԱՆՅ
ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐՇԱ
ՐՈՒՆԵԱՅ :

2523

A
1045

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

1815

Ի Վանս Սթյն Զազարու :

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՏԱԼ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՏԱԼ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՏԱԼ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

* Միտման անձ, զի հասնա՞նք էջեր, հա-
մարտի, և չքայրասեցի, աշխատակա-
նարհի ॥ :

Թ. Պետ. Դ. 8 :

17323

Բ Ա Ն

ԱՌ ՎԵՐԾԵԼՆՈՂՍ

Մզգի և աշխարհի՝ յորում փոյթ բարեչաւու
թէ մասին վառեչ արծարծեսցի արտաքոյ տգի
առւթէ սահմանին ելանել մակաղել մտօք, ուս
մամբ առ գրունս իմաստութե թեակոխելով,
առաջին ճահաւորեալ գիտեմք ուսումն որ ըզ
Մարդոյ, ճանաչել զիւր պակասութիւն կրից
մարդկայնոց, և փոյթ տնտեսութեան զնոսին
ուղղել:

Նախ՝ կարևոր ՚ի բարեձեւութի վարուց զկեանս
տնօրինել, զաւաքինութեցն հանդիսացուցանե
լով զարգասիս, և ապա զմիտս զարգացուցա
նել: Նախ՝ ուսումն բարոյականին, և երկրորդ՝
այլոց գիտութեց. վն զի նախկին կարևոր մարդոյ
ճանաչեմք զխաղաղութի և զանդորրութի իւր
կեանաց, որ լինի բառնալով զմոլութեա, զհակա
ռակօզս սեռի հանգստութե երկրամճնացս. և
երկրորդ՝ կարևոր ընդարձակ ծաւալելոյ զկարո
ղութի իւր մտաց: Չի թիւրութի վարուց՝ մօ
տալուտ թիւրիչ է համօրէն և մտաց, և եղծիչ
ամ գարութեց:

Մյամ այսպէս եղելոյ՝ գովութե արժանի հա
մարեցայց զուսումնասիրացն պարուց նորածաղ
կեալ քաջազանցն զերաստ, և առաւել՝ զերկո

ցունց զոճարթածաղիկ երխտասարգացն՝ զնո-
ցունց յօժարամիտ հիմնադրացն զքաջարութիւն ,
զՅակոբ Չէլէսիին , և զՄհրաիչ Չէլէսիին
Տիւղեանց : Որոց գեղեցիկ մտլութիւն ակն գնե-
լով խմսատախնդիր տարփանաց , ուսմանց վտա-
կօք ուսուանէլ զարդաւանդ երկիր մտաց , հիմն
արկին առ 'ի յօգուան սատարելոյ տալագրութիւն
ուսումնական գրեանց :

Բայց յօգունց գովասանական հանդիսից ար-
ժանի դատեցայց զառ 'ի մէնջ սրահանջեալ նոցա
զայժմեան գեղեցիկ խնդիր : Նախ առաջին որ
յաղապս Ալգասիրութիւն խօսել մեզ զայս ճառ ,
և Ալգասիրացն օրինակօք զԱլգին զարթու-
ցանէլ զլսելիս :

Առ այսօրիւք յայտ արարեալ զառաջին զիւ-
րեանց փախադ զբարոյականին ընտելացուցանե-
լոյ զօրէնս , և ապա զայլոց արտաքին գիտուէց :
Յայտ արարէլ նաև զիւրեանց խորհրդականու-
թիւն ճանաչողութիւն , ուչխմ մտօք խելամուտ լեալ
'ի վր հասեալ՝ արմատ ամ սակասութեանց մեր
ազգին ոչ այլ ինչ լինել՝ քան թէ նոճաղութիւն
սիրոյ առ հայրենիսն և առ աղբ իւր , յորմէ յա-
ռաջագայեալ ծաւալին ամ օխտիցն սղտօրու-
թիւնք :

Որոց և արգարատորհուրդ խնդիր հրաւիրա-
նացն որ առ լսելիս մեր բաղխեալ զգրուես կա-
մակատարութիւն , ջանիւք արութիւն փոյթ կալաք
'ի գործ մտաչէլ , առաւել ևս յայս հարկաւո-
րեալք յայժմեան օրինակաց եւ բոսպացուց մակա

Ծածօքն հարատացելոյ : Որոյ Թէպէտ 'ի ծայրն
 հասեալ քաղաքահանուԹԷ մասին հրահանդաց ,
 և անծախ աղբերացեալ ամենատեսակ ուսմանց՝
 շխտուԹԷցն կառօք , բայց նո՛ւազուԹԷ սիրոյ նց
 որ զբարոյականօքն Թեապարելոյ զուսմամբք ,
 տասարստ էարկ զնոսա հանդերձ ազգօք և Թա-
 դաւորօք յանդունդս խռովուԹԷ հանապաղա-
 ծուսիս : Որով կորոյս եւրոպիա զցանկալի իա-
 ղազուԹԷն , կորոյս և զկարեւորն առողջուԹԷ ,
 որ ընդ խաղաղուԹԷ միանգամեոյն երկու ախունք
 են ամ կենցաղականացս հանդստուԹԷ :

Անդստին 'ի քսանամեան ժամանակաց առհասա-
 բակ 'ի պատերազմս ~~որոյս տարու-~~
 բերեալք , կէս մի 'ի նոյն իսկ մարտի մըցմունս
 տարածամ զմահ համբուրեալք , և կէս մի 'ի չա-
 բաստալար ծփանս արկածից 'ի կենաց զրա-
 ւեալք , զոր պատերազմին աղէտք գիտեն 'ի մէջ

բերել :

Այսպէս իմն ինքնասաստ ալէկոծեալք , կոր-
 ծանեցին այնուհետե ապա զգեղեցիկ զիւրեանց
 ձեռակերտս բերդորէից , քաղաքաց , ոսանց , ա-
 պարանից , եկեղեցեաց : Եղծին խափանեցին
 զայնչափ գեղեցիկ ձեռագործաց զարուճեստ :
 Վատնեալ վարատեցին զայնչափ հարստացեալ
 հանդիստարանս մատենից , հնուԹեանց , բնապա-
 տում գիտուԹԷց , զառ 'ի յոգունցն հաւարեալ
 բաղմաց պիտոյից զմԹերս բարեաց :

Եւ այնպէս նո՛ւազուԹԷ բարոյականին զկիրսն
 տանձահարելոյ՝ 'ի ներքս ածեալ բուսոյց փուշս
 մըլուԹԷց , լիառակարն եղծիչս նաև այլոց դրու-

բուժէց : Խլէաց յարմատոյ զխաղաղութի՛ն ոգւոյ ,
 և զքաջողջութի՛ն մարմնոյ , զոր քան զամ ինչ առաջ
 ջին խնդրել՝ անկ էր և արժան : Անձամբք յան
 ձինս դժգոհեալք խուճապեալք , բոյց անազան
 ուրեմն , քանզի ուսան զպատերազմ , և եղեն
 պատերազմասէր քան խաղաղասէր :

Այսպէս ահա մեզ բացածանօթացեալ տնտե-
 սութի՛ն բարւոյն և չարի վիճակացն եւրոպեանց ,
 յորոց ունիմք ուսանել զամ իբրև վճիռ հայե-
 լեաւ թափանցանց լինելոյ նշուլից , պարտ և
 արժան է կառավար զմիտս կալեալ ՚ի ձախողա-
 կացն զգուշանալ շոյ՜ շոյ՜ որդե՛կց . զբարեգու-
 նին միայն առ մեզ ձգելով գիմի զնմանութի՛ն :
Եւ այնպէս նախ՝ զբարոյականին ՚ի մեզ բոլո-
 ղեալ բերել զնախանձ ուսման , և ապա զայլոց
 գիտութից : **Ե**ւ ոնք երբեմն վաղ ուրեմն բար-
 գաւաճեալն յունաստան նախ՝ զՍոկրատ զպատ-
 գամատուն բարուց ՚ի ներքս մուծանել , և ապա
 զՊլատոնականն և զԱրիստոտէլեանն զուսու-
 ցիչսն արտաքին գիտութից :

Արդ՝ թէ որ ճշգրիտ գիտողութի՛ն իրախոյլ
 ահնարկեալ ՚ի քննին մատիցէ , արդարեւ՝ զնուա-
 ղութի՛ն սիրոյ հայրենեաց և ազգի միայն գոցէ
 պատճառ ամ չարեաց , որք ՚ի նմանէ իբր ՚ի չար
 յարմատոյ շառաւիղեալ բուսանին եղբայրատե-
 ցութեն բիւրազգի դաւնի՛ք , Նախանձ , Չա-
 րակնութի՛ն , Բամբասանք , և որք ՚ի նոցունց սա-
 կի կրիցն դժնդակութի՛ն բնաւորեալք ՚ի մերում

աղգի : Չորոց և զաղէտս չարին տեսանելով ողբամբ լի երեմիայի, բայց էրբ, և ուստի արդեօք արտաքուստ 'ի ներքս սողոսկել յայսբանեաց օխտիցն 'ի մեզ զօրուծիք, հասատուծիք գիտել ոչ ունիմք :

Քանզի և զառաջնոց համատոհմեայցն հարազատուծի որ 'ի սկզբան անդ՝ ոչ գտանեմք այսպիսեօք անկղիտացել փատիւք, նա՛ մանաւանդ Հայրենասերս տեսանեմք զնն սիրօղս աղգին, և շինօղս աշխարհին, որպէս և քերթողահօրն յայտ առնեն պատմուծիք :

Եւ այն ինչ մեզ յայտն է շուր ինչ գրեցին ներքողենիւք նախնեացն բանաստեղծից պատգամք, որ յաղագս Ոսկի դարուն բարետոհմուծէցն գրուածք, յորում Մարդկուծես պարզ զուարճանայր ինքնօրէն խաղաղուծին, արդարուծիք, եղբայրսիրուծիք, շինուծիքք, այն ամ 'ի մերս հայի հայաստանեայց աշխարհ :

Անդ պերճացեալ բազմոցու մարդկուծես հանդէս, և անդ սկզբնաւորեալ տնկեցաւ այն բարեղգեցից արանց գեղեցիկ կենսակցուծի ծոյրապատարն սիրոյ, խաղաղուծի, և շինուծի : Յորմէ ասպա և մերոց Նահապետացն շարք՝ և Թադաւորացն հայկազունեաց պայազատուծիք՝ նոյնպէս շինօղք գտան աշխարհի, սիրօղք համայն և հայրենեաց և աղգի. լի Թադաւորացն Թադաւորեալ միահաղոյն և բարեձևուծ մասին, սիրոյ և խաղաղուծի : Մինչև և քերթողահօրն Թ. 21. յայտնի բարբառել զիւր ստորփոսն յայն,

ժամ դռանեւոյ յաշխարհի : || Սիրելի էր ինձ
 յայնժամ դալ փրկելին և զիս գնել, և առ նորք
 զիմ յաշխարհ զմուտն լինել. և նոցա (Հայկա-
 զունեացն) տէրութիւն խրախճանալ : ||

Չորոց և զբարեացապարտ քաջալաւութեց ինչ
 ինչ զնշխարեալ մնացորդս տակաւին իբրև 'ի
 վր աւերակաց տպաւորեալ տեսանեմք յազգի
 մերում բնաբար բերելով զհանդարտուն, զհե-
 ղութի, զլափաւորութի, զժուժկալութի, զչե-
 նուութի, զառտնին տնտեսութի, զհաւատար-
 մութի :

Այսորիկ աղագաւ այնպէս իմն ինձ թռեցեալ
 կարծիք, և թէ յեւ է-ը-ն-է-ն Հայկազունեաց
 թագաւորութեան՝ անկարգ և անյայտ տիրոջաց
 'ի ներքս սպրդեալ մինչև ցաւուրս Վաղարշա-
 կայ, յայնմ ժամանակի առաջին բարեկարգու-
 թեցն խրթնացեալ, 'ի բռնաւորաց անտի մու-
 ծաւ այս ամ օտարամուտ անկարգութի : Յո-
 բում ժամանակի և ըստ ասից խորենացոյն Թ-
 30 : || Շիտթ իմն ամբոխից լեալ, այր զարամբք
 էլանէին տիրել աշխարհիս : || :

'ի սագրեւոյ այսր շիտթութիւն և նախանձու որ
 'ի վր միմեանց տիրելոյ՝ բղխեցին յորդեցան 'ի
 մեղ այն ամ չարեացն դառնութիւնք, և կրիցն
 վատթարութիւնք, որք հարկաւորեալ ծնունդք
 են այնր բազմազգութիս դազանին Նախանձու :

Դեղ և դարման այսմ անտեղութի մատուցա-
 նել, նորոգատուր շնորհաց լեզուի կարօտ, և
 հլօր և հարուստ ասացունածոց : Բայց այն ինչ

'ի մերոց խնատաճեմ խնդրողաց առ այս հարկաւորեալք, և 'ի յօգտութիւնն ազգիս և եթ օժանդակ զաչս կառուցեալք, մեզ պատահեաց դալ առաջինն հանգիսանալ, և զյառաջնասացելն՝

'ի բերանն առնուլ ճառ :

Յօրրում և անգանօր յաճախութիւն հայրենասիրացն օրինակաց այլոց ազգաց նկրտեալ ընդստուցանել զլսելիս, քան թէ 'ի թուէլ զանկարգութիւն մերոց զառածելոցն 'ի հակառակասիրութիւն, թէպէտ և բաղում էին մեզ յասպարել զիս առ թէք ողբոց առաջարկութեց :

Օգտակարագոյն համօրէն դատեալ օրինակօր առաքինեացն ընդէլսեթէլ զլսելիս 'ի մատունս բարեոյն, քան թէ հարուստ զեղանիլ 'ի իրատականնն և յողբականն չարացն օրինակօր :

'Երևալս այժ շարահիւսեալ արձանագրութիւնն յիշատակարանաց այսդունակ պատմութեց, ոնց թէ ասել Հաւաքումն և Գանձարան պատմութեառաքինութեց, կամ Ազգասիրութե, կմ Մեծագործութեն, և կամ այլոյ ուրումն 'ի բաղմաց առաքինութեց՝ անմահ արդարև արձանացուցանէ զարդիւնս առաքինեաց, և խորին տպացուցանէ 'ի տախտակս սրտի և մտաց ընթերցողաց : Որով և առաւել շահաւէտ է տեսանել մարդոյ՝ քան զժամանագրականն զայն սոսկ պատմութիւնն անյարբիր անցից դիպունձոց՝ տարրորջ դործոց մարդոյ :

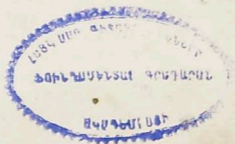
Սորին վն և առ նախնիս պլինիոս ք. 9. գիպազ գրութիւնն աւաղելով զառ 'ի նախնեացն առ

այսոքիւք զանցառութի՛ն, ասկերախտութի՛ն իմն
համարի ընդ լուռութե՛ք քօղով արկաննէլ զբարե-
գործացն զարգիւնն : Եւ ասպականութի՛ն ոգւոյ՝
փոփանակ բարեգործուեցն պատուաբանելոյ ,
միայն զպատերազմունն պատմելով՝ չարագոր-
ծութի՛ն և մարդասպանութե՛ք լրովք բանդագու-
շանաց ընուլ զտարեգրութի՛նս , որք միայն մարդ-
կային կրից մոլութե՛ց և յանցանաց էն ծանօթա-
ցուցիւ :

Ապա շահեկանագոյն յիրաւի՛ն մերուս՝ լինէին
լսողութի՛ն , թէ դէպ լինէր բանասիրաց ժողո-
վէլ գանձէլ զտարեգրութի՛ն միոյ միոյ յառաքի-
նութեցն և՛ ի բարեգործութեցն :

Եւ արդ՝ մերս այս ուսումնասիրացս այժմեան
գեղեցիկ խնդիր , և աշխատասիրուի իմաստնոց
ձեմտորանին , որք ի՞նչ առաջարկութեան նոցայն
փափագանաց հետ զհետէ՝ ի լոյս հանցեն զայս
գործ , տոհմականօքն գողցես արգիւնացուցեն
զարգասիս այնր առաքինութե՛ք , որ եղբայրսի-
րութի՛ն մասին էն բարետոհմութե՛ք :

Համօրէն յարգարելով զայս գործ պիտառոցէլ
իբրև Տարեգրութի՛ն իմն կմ՝ Ճառընտիր Ազգա-
սիրաց արանց , Կենցաղօգուտ գործոց շինու-
թեց , և յանդիման ամենեցուն աչաց արձանա-
դրելով զօրինակս Եղբայրասիրացն բովանդակա-
պէս :

Վաղարշակ պարթևի հայոց թագաւոր :

Ճ Լ Ռ

ՅԱՂԱԳՍ ԱԶԳԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Մարդս երբոր կը ծնանի , կը ծնանի
 ընկերուէ մէջ , կը մնայ ընկերու-
 թէ մէջ , անկէց իրեն վր պարտք մը
 կուգայ իր ընկերնէրը սիրելու , աս
 պարտքիս տակը կը ձգէ բնական , քա-
 ղաբական , նաև անձային օրէնքը : Բայց
 սէրը կարգ ունի , պէտք է որ մարդս
 առաջ իր ծնօղքը իր մօտիկը սիրէ ,
 ետքը հեռու իննէրը . և ինչպէս որ
 պարտը կան է պինտ առաջ և ամմէնէն
 աւելի իր ծնօղքը սիրելու , անկէց
 կուգայ իրեն պարտք մը իր ազգը կամ
 իր հայրենիքը ամմէնէն առաջ և ամ-
 մէնէն աւելի սիրել , վասն զի իր մենծ
 ծնօղքը իր ազգն է :

Աս զուրցածս անչափ յայտնի է որ ,
 ամմէն ազգին գրօղնէրը ասանկ գրե-
 ցին , ամմէն ազգ ասանկ կընդունին ,
 և ամմէն մարդալ ասանկ է կըսէ սըր-
 տին մէջէն : Աայց մարդկային բարբը
 որ միշտ ամմէնուն քով մէկ կէրսլ չէ ,
 փոփոխական է զանազան սլարադանէ-
 րու համար , զանազան խառնոճածոց
 համար , անկէց կըլլայ որ՝ գործքով
 զանազան կըլլան կըտարբերին . մէկ
 մարդ մը ծնօղքը կըսիրէ , մէկալը չսի-
 րէր , [Թէնդտ և երկուքնալ կընդունին
 որ պէտք է սիրէլ : Ասանկալ կան զա-
 նազան խառնոճածնէր՝ որ իրենց ազ-
 գը իրենց հայրենիքը կըսիրեն , և կան
 ալ որ՝ չեն սիրէր :

Աայց ով որ կըսիրէ իր ազգը իր հայ-
 րենիքը , ան սիրելովը ամմէն կարդ-
 ամմէն կանոն տեղը կէրթայ , ինչ որ
 դրված է մեր սրտին մէջը : Ասան զի
 բան մը չիկայ անչափ վայելուչ մարդ-
 կութէ , անչափ օգտակար մարդկային
 ընկերութէ , ինչպէս սրտցաւուլթի ,

քաղցրութիւն , և բարեբարեւոյն ուրիշնէ ,
 բուն : Մս է որ կիկերոնին զուրցընէւ
 տըլիւ : ॥ Չիկայ ըսաւ անչափ ճշմար
 ,, ըիտ խօսք , ինչպէս աս խօսքս սղաւ
 ,, տոնի որ կըսէ : Սէնք չէնք ծնած
 ,, մինակ մեղի համար , հասաւ ծնած
 ,, ենք նաև մեր հայրենեացը և մեր
 ,, բարեկամացը համար : Այլ ինչպէս
 ,, որ կըսէին ստոյիկեան փիլիսոփանէ
 ,, ըը , (Ս)է որ դեանին բարիքը մար
 ,, դիկնէրու համար են եղէր , մար
 ,, դիկնալ մէկը մէկալին համար են
 ,, եղած : Մսէլ է որ մէկմէկու օգնէ
 ,, լու մէկմէկու աղէկուի ընէլու հա
 ,, մար : Մնանկէնէ՛ պէտք է մեղի որ
 ,, բնութիւն դրած կարգը բռնենք , և
 ,, ինչու համար եղերենքնէ՛ան բանին
 ,, հետևելով հոգ ունենանք նայինք
 ,, հասարակաց օգուտ մը ընէլու , իրա
 ,, բուն ծառայուի՛ իրարու աղէկութիւն
 ,, ընէլով , իրարմէալ աղէկութիւն տես
 ,, նէլով : Այլ աս բանիս համար բանէ
 ,, ցընենք ոչ միայն մեր հոգը , մեր

- ,, Ճարտարութիւն , հասպա ինչպէս մեր
 ,, ինչքը , մարդկային ընկերուէ կա-
 ,, սը աղէկ պահելու համար ॥ :

Մարդարութիւն և բարութիւն են առաքի-
 նութիւն որ մարդիկ իրարու հետ կրկա-
 պեն , և մարդկային ընկերութիւնը
 հաստատուն խաղաղ ընել կուտան ու
 կրծաղկեցնեն : Մտ դրածնիս պէս՝
 պէտք է որ ազգասիրութիւնը ամմէն
 բանէն առաջ պինտ բռնէնք , որուն
 մէջն են արդարութիւն և բարութիւն , և
 որով կատարող կրլանք անձային կամա-
 ցը լեհանուր հիմնական ընկերուէ վր ,
 ինչպէս է ընկերութիւն հայրենեաց կթ
 աղցին . վս զի ան որ ամմէն բան դրե-
 ըէ իր վախճանին համար , մեզալ դրե-
 ըէ մէկմէկու համար , մենքալ մէկմէ-
 կու կասին հետեւելով կատարող կրլ
 լանք ան անձային կամացը :

Մամէն իմաստուններուն խօսքն է որ ,
 ամմէն մարդ իր հայրենեացը պարտը-
 կան է տալու աս իրեք բանը , քի իր

կեանքը , իր ճարտարուիւնը , և եղանակը զանոնք բանեցընելու : Ասոնք մէկիկ մէկիկ քննենքնէ , որչափ կըշատնայ մարդուս սարտըկանուիւնը իր հայրենեացը կի՛ր ազգին վր՛ , բայց հերիք է մեզի որ քու ճարտարուիւնդ բանեցընես հայրենեացդ և ազգիդ օգնելու համար :

Պուն մեծցերես , եղերես մէկ մարդ մը քու ազգիդ մէջ , թէ որ դուն մէկ աղէկուծի մը ըրած չունիս մէկի մը մանաւանդ ազգիդ , սարապ տեղը մեծցերես , մէկը քէնէ աղէկուծի մը չէ տեսած . հասպ դուն ուրիշներէն , ազգէն , աղէկուծի տեսած վայելած կըլաս : Անանկէնէ՛ ազգիդ դիպէն նայելով՝ դուն անոր բեռմընես եղեր , պարապ տեղը ազգին անդամն էս եղեր , եկար պարապ , կըմեռնիս սարապ , ետեւէդ մէկը չիկայ որ՝ քէնէ աղէկուծի մը տեսած ըլլալով քեզ յիշէ . ազգդալ բնաւ մէկ աղէկուծի մը տեսած չըլլալով , չունի մէկ առիթ

մը քեզ յիշելու :

Ընչ մեծ պատուհիրան էր քօի, որ ետ
 քի կտակին մէջը ապսպրեց : **Մ. յս**
 ,, է պատուհիր իմ, զի սիրեւցիք զմի-
 ,, մեանս, որնս և ես զձեզ սիրեցի **՝** :
Յոհ. ԺԷ. 12 : **Մ. սիկայ շատ հեղ կը-**
կըրկնէ, բայց ամմէնէն աւելի զօրա-
 ւոր խօսքերով ապսպրելը ան է՝ որ կը-
 սէ : **՝** **Յայսմ գիտասցեն ամենեքին ե-**
 ,, **թէ իմ աշակերտք էք**, եթէ սիրի-
 ,, **ցէք զմիմեանս** **՝** : **Յոհ. ԺԷ. 35** : **Մ. սէլ**
ուզեց որ՝ ես ձեզի գլուխ եղայ. ամ-
 մէն փիլիսոփաներուն գլուխը մէյմէկ
 բան ապսպրեցին . պիւթագորաս փի-
 լիսոփան իր աշակերտներուն լուռ կե-
 նալ ապսպրեց . զենոն փիլիսոփան
 իր աշակերտներուն որ ստոյիկեան կըս-
 վէին՝ խիստ վարք ապսպրեց . ան լուռ
 կենալէն ան խիստ վարքէն կըճանչ-
 նային՝ որ ասիկայ պիւթագորեան է ,
 անիկայ ստոյիկեան է , եսալ ըսաւ քօ՝
 հիմա սերը կապսպրեմ . սերը ըլլայ

A
1045

ձեզի նշան (սլայրախ) . անույլ ճանչնան
ձեզ ամմէննալ , որ քրիստոնէայ էք ,
քօի աշկերտ էք :

Ընչի փիլիսոփաներէն մէկը կարծեց՝
որ լուծիմն է հիմն ուրիշ առաքինու-
թիւներու , մէկալը կարծեց՝ որ խիստ
վարքն է ինք . ան բաները ապսպրեցին
աւելի իրենց աշկերտներուն , որ ու-
րիշ ամմէն առաքինութիւնէր վաստը-
կած ըլլան , բայց իրենց մտքին չի հա-
սան , վս զի անոնք չէին հիմն ուրիշ ա-
ռաքինութիւնէրու : Բայց քօ տրն մեր
գիտեր՝ որ առաքինութիւն է հիմն ու-
րիշ առաքինութիւնէրու . գիտեր՝ որ
մարդս ընկերութիւն կը դառնայ , վս զի
ընկերութիւն համար ըստեղծված էր .
մարդուն պակսութիւններուն շատը ըն-
կերութիւն մէջ կը ըլլայ , առաքինութիւ-
նէրուն շատնալ ընկերութիւն վր կընայի :
Պուք հիմա ըսաւ աշկերտներուն , նոր
ընկերութիւն մը պիտոր ըլլաք . ընկե-
րութիւն մը չի կենար ոտքի վր , ինչվան
որ սէր չունենայ . սէրը պիտոր ըլլայ

25123

17323

կասլ ձեր ընկերուէ , անով ընկերու-
 թիւր միշտ կըմնայ , անով բոլոր քրիս-
 տոնեաները իբր մէկ ազգ մը կը ձևա-
 նան , մանաւանդ թէ բոլոր մարդկու-
 թիւնը մէկ ազգ մը կըլլայ ինչպէս որ
 անձ ստեղծերէր , թէ որ աս սերը ամ-
 մէն մարդիկ իրարու հետ պահէին :
 Ընանկէնէ՛ չիկրնար ըլլալ մէկ ընկե-
 րու թիւ մը՝ մէկ ազգ մը , թէ հոգեւոր
 ընկերու թիւ , և թէ քաղաքական ըն-
 կերու թիւ , ինչպէս որ մէջերնին սեր
 չըլլայ : Տէս հիմա պարտաւորու թիւր
 ամմէն մէկ անդամներու ան ընկերուէ
 մէկը մէկ սիրելու համար . վր զի ան-
 դամները ինչպէս որ մէկը մէկ չսիրեն ,
 չիկրնար ոտքի վր կենալ ան ընկերու-
 թիւր : Թէ որ ամմէն պատիկ ընկերու-
 թիւ ասանկ սերը կուզէ իրեն հիմն ըլ-
 լալու , քանի՛ աւելի մենձ ընկերու թիւ
 մը՝ ինչպէս որ է մէկ ամբողջ ազգ մը :
 Ըրդ՝ թէ որ ազգի մը պէտք է սեր իբ-
 րև կասլ մը , ահա պարտը կանու թիւ մէ-
 կը մէկ ալ սիրելու ամմէն մէկին՝ որ

ան ազգին մէջն է . վ՛ր զի իր ազգը ամ
 մէնէն մենծ ընկերութի է , ամ մէնէն
 ընական ընկերութի է , անոր համար
 ո՛վ որ ան ազգէն է՝ պարտական է իր
 ազգը ամ մէն ուրիշ ընկերութեն առաջ
 սիրել . ահա ասով կելլայ ան ազգասի-
 րութիւն՝ որուն վ՛ր կըխօսինք :

Մ. յնչափ յայտնի են աս զուրցածներս
 որ՝ պէտքը չէր այսչափ խօսքերով եր-
 կընցընել . այնչափալ յայտնի կըտես-
 նանք աչքովն իս ասոր փորձերը որ մի-
 նակ նայելովն իս ան ազգաց վ՛ր որ մէ-
 կըզմէ կ կըսիրեն , և ան ազգաց վ՛ր որ
 մէկըզմէ կ չեն սիրէր , յայտնի կըտես-
 նանք ինչ աղէկութիւններ կըլլան ազգա-
 սէր եղօղներուն մէջ , և ինչ անկար-
 գութիւններ ազգասէր չեղօղներուն մէջ :

Մ. մէն կիրք չըլլար ամ մէն տեղ , ամ
 մէն ատեն , և ամ մէն ազգի մէջ . եր-
 կու կիրքն են միայն որ ասանկ կըլլան ,
 մէկը փառասիրութի է , մէկալը հայ-
 րենասիրութի : Մ. ս երկու կիրքս թէ

միասնաբար մէջը կան և թէ հասարակաստեղծութեան մէջ, թէ սպասարարութեան մէջ, թէ խաղաղութեան, թէ անհատի մէջ և թէ բոլոր ազգի մը կի՛մ ժողովրդեան մէջ: Վառասիրութիւնը շատ հեղ սպասարարութեան կը լայան կարգուէց, ազգասիրութիւնը սպասարարութեան բարեկարգութեան և ուրիշ առաքիլութեան թէ որ սուտ չըլլայ:

Ի՛նչ էին լակեղեմնայիք և աթենացիք, և ի՛նչ եղան իրենց ազգասիրութիւնը: Հռոմայեցւոց ազգասիրութիւնը հասուց զիրենք, որոնց վրէժնէն քիչ մը սպասուէնք, քանի մը օրինակ իրենց ազգասիրութեան վրէժնէն: Վանի՞ որ ազգասիրութիւնը շատ էր մէջերնին՝ օրէօր առաջ եկան բարձրացան. երբոր ազգասիրութիւնը սաղեցաւ մէջերնին՝ իրենքալ օրէօր վար ընկան, ան վերջը վաճին սկս իրենքալ վերջը վեցան:

Սեր առջի քրիստոնեաները որ մէկ-մէկու վրէժնայի սեր ունէին որ՝ իբրև մէկ ազգ եղան ու մէկ հայրենիք ու-

նեցօղ , ան ատենը ինչպէս առաջա-
 ցան , ինչ աղէկութիւններ ըրին : Անչափ
 էր իրենց մէջի սէրը՝ որ ունևորնէրը
 իրենց ասլրանքը չէին զատէր իրարմէ .
 ուտելնինալ մէկ տեղ կուզէին ուտել :
 Տեսան որ իրենց մէջի աղքատները
 ժամէն ելլալէն ետև անկերնին պիտոր
 երթան , ոմանք բան պիտոր չունենան
 ուտելու , ոմանք հազիւ մէկ հաց մը
 դանան պիտոր , մենք աս բանս չենք
 ուզէր ըսին , մենք կուշտ ուտենք ինչ
 որ ուզենքնէ , մեր ընկերնէրը բան չու-
 տեն , կ'իստ խեղճ ուտեն : Ասանկ
 ընկերուծի հաւասարուի չըլլար ըսե-
 լով , ունևորնէրը եկան ըսին որ , ժա-
 մէն ելլալէն ետև մէկ տեղ ամմէնքս
 նստինք , մէկ տեղ հաց ուտենք , մենժ
 ու պզտիկ չըլլայ մէջերնիս . հապա կա-
 տարեալ հաւասարուի ըլլայ , ամմէնք-
 սալ քօի աղբօր պէս ըլլանք ըսելով ,
 անանկ իրենց ըստրկէն խարճելով , հա-
 սարակաց համար սեղան կրդնէին , ո-
 բուն անունը ըսվեցաւ Ագապ , քի Սէր .

և հաւասար կուտէին աղքատնալ հա-
 րուստնալ մէկ տեղ : Անոյ մենծ սէր,
 մենծ ուրախութի կրլար մէջերնին ,
 անանկ որ՝ սքն յոհան ոսկեբերան գո-
 վելոյ կըսէ : Աս հասարակաց կերա-
 կուրը եղաւ պատճառ սիրոյ , աղքատ-
 ներու մխիթարութի , ունևորներուն
 չափաւորութի , խոնարհութի կըթուի :
 Քանի որ աս սէրս կար մէջերնին , և
 ասանկ սիրոյ սովորութիներ , մէկ յա-
 տուկ զատ ազգ մընէին եղէր քրիստո-
 նեաները . ամմէն առաքինութի մէջեր-
 նին կըփայլէր : Այլևոր վերցըվեցաւ
 անկարգութեց համար , վերցըվեցաւ
 ան հաւասարութիը , ան ընկերութիը՝
 որ զանազան ազգերէն իբր մէկ ազգ
 մը ըրերէր զանոնք :

Սարդկային կայութեց մէջ անանկ
 նշաններ կըտեսնանք կըսէ սոկրատ փի-
 լիսոփան , որ յայտնի կերևցնէն թէ
 մարդիկ ըստեղծըվերեն մէկըզմէկ սի-
 րելու , մէկմէկու հետ բարեկամութի

կապելու : Աշաննէրը ասոնք էն որ՝
 ամիկննալ մէկմէկու պիտանաւորուի
 ունին , մէկմէկու վր սրտցաւութի մը
 ունին , և մէկ ուրախուի մը կիմանան
 մէկմէկու հետ տեսնուիլուլնստելուլ :
 Արաւի որ՝ ընկերուէ պէս ուրախ բան
 աղէկ բան չիկայ , մէկանգամ մը աղէկ
 մէկի մը հետ տեսնուիսնէ , սիրտդ կը
 քաշէ , չես ուզէր բաժնըվիլ : Մնկե-
 րութի անհատ մարդ մը կըմոռնայ իր
 հոգը , իր ցաւերը . մարդս չունի Յիս
 վր անչափ աղէկ բան , ինչպէս որ տես-
 նըվիլ վարըվիլ իր տեսակին ց՝ իր նմա-
 նիին հետ : Այն աղէկ եղբայրասեր
 ընկեր մը աւելի կաժէ , բան բոլոր Յիս
 ճէվահիրնէրը , վր զի ճէվահիրը մար-
 դուն դրսի դին կըզարդարէ , բայց եղ-
 բայրասեր ընկերուիը մարդուն ներ-
 սի դին կըփոխէ , կուրախացընէ , ամ-
 մէն իր տրտմութիը կըփարատէ :
 (Թ) Ե որ մէկ պզտիկ ընկերութի մը ա-
 սանկէնէ , հասլա ինչ դերազանց կըլ-
 լայ աղէկ ընկերութի մը բոլոր ազգի :

Ասէր որ կըզրգուէր բոլոր յունաստա-
 նի մէջ անանկ սէր մը իրենց ազգին
 վրայ, որ ուրիշ ամմէն օտար ազգէրը
 բարբարոս կըկոչէին: Աս էր որ՝ բոլոր
 հռոմայեցւոց մէջը հայրենիք ըսածին
 պէս՝ իրենք զիրենք կըմոռնային, ի-
 րենք զիրենք ամմէն նեղուէ մէջ կըճը-
 գէին իրենց հայրենեացը համար: Ա՛ն
 զի թէ որ մէկ պզտիկ ընկերու[թի] մը
 բարեկամներու անչափ աղէկ անչափ ա-
 նուշ կուգայ մարդուն, որչափ աւելի
 բոլոր ազգի մը ընկերուի: (Թ)է որ քա-
 նի մը ընկերներու եղբայրսիրուի ցը-
 ցընելը մեծ էն է, որչափ աւելի մեծ է
 բոլոր ազգի մը վրայ ցըցընել: (Թ)է որ
 օտարները սիրելը աղէկէնէ, որչափ ա-
 լելի աղէկ է իր ազգը սիրել:

Ար է ազգասիրու[թի], հոն է ան ամ-
 մէն առաքինու[թի], ան ամմէն աղէ-
 կու[թի], որ ընկերու[թի] մը պէտք էն:
 Շատ աղէկ բան է խաղաղու[թի], թէ
 որ ճշմարիտ ազգասիրու[թի] կայ, ան

ազգը ան ժողովուրդը խաղաղ կըմը-
նայ : Շատ աղէկ է արդարութիւնը ,
թէ որ տեղ մը ազգասիրութիւ կայ ,
հոն արդարութիւնալ կայ : Մղէկ բան
է սրտցաւութիւնը , ազգասէրը ամ-
մէնուն վրայ սրտցաւ կըլլայ : Շատ
պիտուական բան է աղքատսիրութիւնը ,
ազգասիրութե մէջն է անիկայ : Շատ
պիտուական է մեծագործութիւնը , ազ-
գասէր պիտոր ըլլայ ու որ մեծագործ
բան մը կընէ իր ազգին հօր : Մասնկ
իմացիր ամմէն աղէկութե վր՝ որ ըն-
կերութիւն կըշէնցընեն :

Որովհետեւ հայրենասէր ազգն է որ՝
շատ առաջ կուգայ , անոր համար մէկ
հայրենասէր անհատ անձ մը աւելի մեծ
բան պիտոր սեպիլի քան թէ մէկ խաղ-
նա մը . վր զի ան հայրենասէր կի՞ ազ-
գասէր անձը թէ որ մեծ է՝ տկար-
նէրուն կօզնէ առաջ կըբերէ : (Ս)է որ
ողջ է՝ հիւանդնէրուն կըհասնի : (Ս)է
որ ունևոր է՝ չունևորնէրուն կողոր-
մի : (Ս)է որ մէկին մէկ փորձանք մը

հասերէ, սրտցաւ կըլլայ կըմխիթարէ :
 Թէ որ մէկին մէկ փնաս մը հասերէ-
 նէ, ձեռքէն եկածին չափ կաշխատի,
 ան փնասէն կըխալսյընէ :

Ը՛խ, ինչ աղէկութի ունի ազգասիրու-
 թիւր, որուն մէջն է եղբայրսիրուիւր,
 եղբայրսիրուէ մէջն է անծսիրութիւր,
 անծսիրութեան մէջն է յաւիտենական
 կեանքը ու արքայութիւնը, որ է մեր
 վերջին վախճանը :

Սէնծ խրատ էր քո՛ի՛ որ տըլամ օրի-
 նականին, զուկ. Ժ : Արեւելսմի ըսաւ
 արքայութիւր մտնալ, մէյմը անծ սիրէ՛
 մէյմնալ ընկերդ սիրէ, ասիկայ հերիք
 է, արքայութիւր կըվաստըկիս. բայց
 օրինականը չիգիտնալ ցըցուց, ո՛վ է
 իմ ընկերս որ սիրեմ ըսաւ, ան ատենը
 քո մէկ աղվոր առակովմը ասանկ հաս
 կըցուց :

Սարդ մը էէմէն ելեր կերթար ըսաւ
 երիքով քիւքը, ճամբան աւազակնէ-
 բու ձեռք ընկաւ. ասոնք ամիջն բանը
 վրայէն թալլէլէն ետե՛ շատ տեղէն

խոցելով խեղճը կհասամահ թողուցին ,
 փախան : Մէկ քահանայ մը անցաւ սին
 կէց տեսաւ ասոր խեղճուիր , իր ճամ-
 փան դնաց , բան մը չըբաւ : Վ Լտացի
 մընալ եկաւ տեսաւ , անալ բան մը չը-
 բաւ , թողուց դնաց : Մէկ սամարացի
 մարդ մը՝ որ ըսել է օտար , աս օտար
 մարդը տեսածին պէս՝ անանկ խղճաց
 վրան որ՝ իր ճամփան թողուց , անոր
 խոցերը պատեց , իր ձիուն վրայ վեր-
 ցուց , տարաւ տեղ մը յանձնեց որ հո-
 գան , խարճնալ ինքը տեսաւ : Վ ուն
 ալ ասանկ ըրէ , ասանկ ողորմէ որ
 ըսաւ , արքայու թիր մտնաս :

Քն տրն մեր աս առակով շատ կը յան-
 դիմանէ անոնք որ ազգասիրութի չու-
 նէին . շատ պարտըկան կը ձգէ սն քա-
 հանան՝ ան ղ Լտացին որ ազգէն էին ,
 ու իրենց ազգէն եղողի վր չողորմե-
 ցան , մանաւանդ որ անանկ մարդիկ-
 նէր էին՝ որոնց պարտքն էր իրենց ազ-
 գին վր հոգ ունենալ : Վ ու ջի պարտքն
 է ըսել ուղեց իր ազգին վր ողորմել :

եկից սարտքն է իր ազգէն դուրս եղողին վր ողորմիլ . աս սամարացին ասով շատ գովելու եղաւ , որ իր եկից սարտքը առջի սարտրկանուէ պէս օտարը առաւ հողաց :

Իրաւ է որ՝ ուր որ ազգասիրուի չիկայ , հոն շատ պակսուածի կայ , շատ չարիք կըմտնայ , անչափ աւելի որ՝ ամմէն ախտ ամմէն մոլուածիւն գէշ են , բայց անհատ անձինք միայն իրենք զիրենք կալը են , իսկ ուր որ սէր ազգի չըլլայ , անոր դէմ ազգի ատելուի ըլլայ , բոլոր ազգ մը կալը է . բոլոր ազգի մը միաս կըհասցընէ , բոլոր ազգի մը աղէկուի կըխափանէ : Նսողքը սիրել կիմ չսիրել մեծ բան է , բայց քիչ փոփոխուի կըլլայ , մինակ տան մը մէջ կըլլայ . իսկ ազգը սիրել չսիրել՝ մենծ փոփոխուի կըբերէ անչափ աւելի , որչափ որ ազգը մենծ է քան զմէկ ծնողք մը : Նոր համար ինչպէս ան ազգերը՝ որ իրենց ազգը սիրեցիննէ՝ շատ առաջ եկան ,

անանկալ իրենց ազգը չսիրող ազգերը
միշտ վար ընկան :

() րինակ մը տալու համար՝ ինչ զարմանալի բան կըտեսնաս՝ թէ որ աղէկ մտմտալով նայինք : Ազրիական ծովուն մէկ գին կըտեսնաս դալեան ազգը , մէկալ գին խրված կի՞ ըջբլաւոն ազգը . դալեանին երկիրը բաց երկիր մընէ , դժար թշնամի ձեռքէն սաշտ սանելու , դալեան ազգնալ մարմնով տկար է . անանկ ուժով մը չէն մէջինները : Ասկ խրվածներուն երկիրը որ տալմնացիա կըսվի՝ քարոտ բարձր լեռներ էն , սաշտսանելը հեշտ (խօլայ) թշնամույ դէմ . մէջինները որ խրված են , բարձրահասակ են , ուժով , սրտոտ , կտրիճ մարդիկնէր , որ մէյմը կատողննէ՝ մէկ հոգին տասը հոգիի դէմ կըդնէ . սզտիկուցալ միշտ զէնք բանեցընելու հետ են : Հիմա զարմանալին աս է որ՝ ասանկ կտրիճ ազգը՝ որ պէտք էր մէկ զատ թղւորու թի մը ունենալ , միշտ ուրիշ արու թից տակը

մնացերէ, ուրիշ տկար թիւրներու ծա-
 ուայերէ. տկար ազգը վրանին իշխերէ :
 Ասոր դէմ ան տկար ըսած դալեան
 ազգը միշտ զատ թիւրու թիւ ունեցերէ .
 որչափ իրենց վր կըռիւնէր ու պատե-
 ըրազմական փոփոխու թիւնէր եղերեն ,
 վերջապէս ամմէնէնալ խալսցուցերեն
 զիրենք . ու զատ զաս Թիւրու թիւնէր Ե.
 դերեն իրենց մէջ : Այլ ջերնին անչափ
 սլզտիկ Թիւրու թիւ կայ լուքքա ըսված ,
 որ իր սահմանին մեծու թիւր՝ գրեթէ
 չէքմէ ճէնէն ինչվան սև ծովին բերանը
 կըհասնի , և տակայն միշտ ազատ են
 եղեր , Թիւր են եղեր :

Արբոր ասոր պատճառը կըմտածենք ,
 կըգտնանք որ՝ դալեանը իր ազգը կը-
 սիրէ . ինչ բանի դնես հասարակի օգ-
 տին հմր՝ կըմիաբանի կընէ . իր ազգին
 բարիքը իր անձին բարիքէն աւելի կըն-
 տրէ : Ասկ խրվա թըր մէկ պակտու թիւմը
 ունի որ՝ թող չիտար միաբանելու . աս
 պակտուին է՝ ոգի վրէժ խնդրուէ . անով
 բոլոր ազգը մէկմէկու հետ միշտ թըր

նամի էն . մինակ մարդ մինակ մարդու
 հետ , քիչ քիչ քիչ հետ , գաւառ գաւառի
 հետ միշտ քէն ունին : Արբոր մէկը մէ-
 ջերնէն կըմեռցընեն իրենց թշնամինե-
 րը , ան մեռած մարդուն արիւնոտ շա-
 պիկը դրան ետև կըկախեն , չեն վեր-
 ցընէր անկէց , ինչպէս որ մեռցընողը
 գըտնան սպաննեն , երբոր չեն կընար
 զանի սպաննել , կընային որ՝ անոր աղ-
 բարը կիմ անոր ազգականը մեռցընեն .
 երբոր անալ չեն կընար ձեռք ձգել
 մեռցընել , կընային որ ան քաղքէն
 կիմ ան գեղէն մէկը մեռցընեն . երբոր
 անալ չիկրնան , կընային որ ան գաւառ
 ուն մէկը մեռցընեն :

Մտկէց գեղ գեղի հետ՝ գաւառ գա-
 ւառի հետ միշտ թշնամութի ունին ,
 իրարմէ զատվածիպէս էն , իրարմէ
 կուզեն վրէժ խնդրել . մէջերնին ան-
 չափ հնուցմէ քէն սպախած կան կը-
 սէին մեզի՝ երբոր 1786ին հոն գացինք,
 որ հարիւր տարիէն աւելի է իրարմէ
 կուզեն վրէժ առնել , և իրարու միշտ

կապըսպրէն : Տայր մը մեռնելու ըլ-
լայնէ՛ իրենց զաւկընէրուն կտակ կը-
նէ որ , տղա՛քնէր աս արիւնոտ շապիկը
գեռ կախված կեցած է , քանի՛ մէկ պի-
տոր մնայ ասանկ , նայեցէ՛ք որ վերցը-
նէք : Ըսել է որ՝ ան գեղէն ան գա-
ւառէն մարդ մը մեռցուցէք որ , արիւ-
նին տեղը արիւն գայ :

Ի՛նչ բարբարոսութի՛ , ի՛նչ ժանտութի՛ ,
ասկէց է որ՝ միշտ զինեալ կը քալեն ի-
րարմէ վախ ունենալով , և իրարու
սպասելով . ասկէց է որ՝ իրենց լեռնէ-
րը միշտ իրենց թիւֆէնկնէրուն ձանկ-
րով կը խօսին . ասկէց է որ՝ իրենց հա-
րուստնէրուն զարդը փարթամութի՛ր
եղերէ ամմէն օտայ թիւթիւնլիւխ ու-
նենալ պատին վր . հոն չպուխնէրուն
տեղ թիւֆէնկնէր շարված դրած են .
որովհետեւ մէջէրնին կռիւ՛ը անպակաս
է , երբոր յանկարծ կռիւ՛ ըսկըսինէ ,
որին տունը միսա՛ֆիր գտնըվին , 40 .
50 հողիալ ըլլաննէ , ան միսա՛ֆիր-
նէրը կարօտ չըլլան իրենց տնէրը վա .

դէլու , երթանք թիւֆէնկնիս առնէնք
տէի :

Աս ոխակալու թէ և վրէժխնդրու թէ
կիրքը անչափ իշխած է վրանին , որ ոչ
դատաւորնէրուն ահը՝ և ոչ քարոզչաց
խօսքը մէկ շահ մը չընէր իրենց : Տէս
հիմա ո՛ւր հասուց ազգատեցու թիւը աս
խրված ազգը , և ո՛ւր բարձրըցուց ազ-
գասիրու թիւնը զգալեան ազգը , նոյն
բաժնի տակ ըլլալով , և իրարու դէմ՝
նստած ըլլալով երկու ազգնալ :

Այց || Աւաղ թշուճառական սլատ-
,, մու թէս , ո՛նց զախտս հանդուրժե-
,, ցից բերել . զիւրդ զմիտս իմ և զլե-
,, զուս սնդեցից || : Աոր . յողբան : Աս
ազգատեցու թիւնը մեր հայաստանին
մէջալ ի՛նչ մեծաւոր մարդիկնէրու
գլուխնէր կերերէ . քանի՛ զօրապետ-
նէր սպաններէ , քանի՛ թիգլորնէր մե-
ռուցերէ . ի՛նչ խելացիներ խաւարե-
ցուցերէ . քանի՛ ներսէսներ , քանի՛
վարդաններ . ի՛նչ բարիքներ՝ հասարա-

կաց աղէկու թիւնէր խափաներէ , թող
տանք խորենացիին որ ողբայ : Նարէր
անցան , տեղէ տեղ փոխվեցան , բայց
աս կիրքը չփոխվեցաւ , իր ազգը ա-
տելը չիմուցաւ , իր ազգը ատելովը՝
եղբայրատեցու թեան մէջաւ կիյնայ ,
չիմանար :

Նրկու բանի վր խիստ զարմացերեմ .
մէյմը՝ երբոր խօսիս խրատ տաս մէկի
մը ազգասիրու թէ կամ եղբայրսիրուէ
վր , թէ մէկը զմէկ սիրելով ինչ աղէ-
կու թիւնէր կրնայ ըլլալ , անանկ մտիկ
կըղնէ , որ կարծես թէ բոլորովին միտ-
քը սլառկեցաւ , (խանամիշ եղաւ) , ալ
առջի ըրածները պիտոր չընէ կըսես .
մէյմալ կրնայիս որ՝ վաղուհան օրը ան
ըրածներէն ալ աւելին կընէ : Մէկալ
զարմանալին աս է որ՝ ինքը խրատ կու-
տայ ազգասէր ըլլալու համար , մէկը
մէկ սիրելու համար . և թէ ինչ գէշ
բան է ազգի կամ եղբոր ատեցօղ ըլ-
լալ , անանկ որ՝ դուն առջին չես կըր-
նար խօսիլ . քեզի բան մը չի թողուր

Թուրիչ բան մը խօրաթեւը ան բանին
 վրայօք . վ՛ր զի քէնէ աղէկը ինքը զուր-
 ցեց : Ստքովդ կըսես որ՝ ինչ աղէկ
 ազգասէր եղբայրասէր է սա մարդս .
 մէյմալ վաղու՛ն օրը կըտեսնաս որ՝
 ինքը իր ըսածին դէմը կընէ . իր զուր-
 ցածը բան մը չէրենար իր աչքին . մէկ
 հասարակաց աղէկութի մը պիտոր ըլ-
 լայ իր ազգին վ՛ր , թող չիտար որ ըլ-
 լայ , խափանելու կըյոքնի : Ան մարդ-
 նալ որ խղճմտանքաւոր է , ամէն բա-
 նը խղճմտանք կընէ , իր ազգը վար
 դարնելը կամ հակառակուի ցըրնելը
 խղճմտանք չընէր :

Աս պակասութիւն է ահա , որ թող
 չիտար ազգին առաջ դայու . որչափ ա-
 ռաջ պիտոր դային ամէն մէնծ քաղ-
 քին մէջիննէրը ուր եննէ , թէ որ մէ-
 ջէրնին քիչ մը միութի ըլլար . բայց ա-
 ռաջ թէ որ մէկ քաղքի մը մէջ զանա-
 զան քաղքէն մարդ գտնուին , անոնք
 մէկմէկու հետ մէկ չեն կրնար ըլլալ ,

քանի՛ քաղքէն էն՝ այնչափալ մէջեր-
 նին բաժնրված էն : Այդ՝ մի և նոյն
 քաղքըցի մէջալ մէկմէկէ բաժնրված
 էն . կէս մը ասանկ՝ կէս մը անանկ . ան
 կէսերուն մէջ նալ դարձեալ բաժնր-
 ված կայ : Ասանկով բաժնրված բաժ-
 նրվածի մէջ էն . կըմնան մէյ մէկ ան-
 չատ մարդ՝ որ հասարակաց աղէկու-
 ընէ . անոնքալ միշտ վար կըզարնրվին :
 Շատ օտար ազգ կըզարմանան մեր
 ազգին վր ու կըզովէն . և իրաւի՛ վր
 զի մեր ազգը ուրիշ շատ կատարելու-
 նէր ունի գովելու . ան կատարելու-
 վըայալ մէկ յարիւմը ունի օտար ազգի-
 որչափ որ իր ազգը չսիրէր , անչափալ
 օտար ազգը կըսիրէ . օտար ազգի աղէկ
 ծառայու-
 թի կընէ . անով գովելի կըլ-
 լայ : Այց պէտք էր որ՝ ասոր ներհա-
 կը բռնէր սիրոյ կարգը . վն զի ինչպէս
 որ վերը ըսերէնք , սերը պէտք է պինտ
 առաջ իր ազգին վր բանեցընէլ , որ է
 իր մենծ ծնողքը , ետքը իր մօտիկնէ-
 րուն , ետքը օտարնէրուն : Ասանկնէ .

ըր եղբայրսիրու թիւր դիտեն կը ճանչ-
նան, բայց չեն դիտէր որ՝ եղբայրսիրու-
թի չի կրնար ըլլալ առանց ազգասիրու-
թեան : Ա՛սանկնէրուն նոր խօսք, նոր
քարոզ է ըսելը՝ որ ազգասէր եղի՛ք
տէի :

Ա՛յց զարմանքը աս է՝ որ՝ ամմէնքը
մենծ ու սլափիկ վերէն վար աս կը զուր-
ցեն աս կը վարդապետեն . ետքը դործ-
քի մէջ առջի ազգատեցուի ընօղը՝ ան
խրատ տըլօղը կը լլայ : Ա՛սոր սլատաւ
ուր աս է որ՝ ամմէն զուրցօղը զուրցե-
լու ատենը զուրիշը կուզէ խրատել,
զինքը չի խրատէր, անով մէկ շահ մը
չընէր :

Անչպէս որ երկու հոգի կերթան քա-
րոզ մտիկ կը դնեն, իր մեղքին վր կե-
ցօղ մեղաւորնալ, ու բարեպաշտ մարդ-
նալ . կը տեսնաս որ մեղաւորը չի շահիր
ան քարոզէն, բարեպաշտը կը շահի :
Պատճառը աս է որ՝ մեղաւորը քարոզ-
չին խօսքը մտիկ դնելու ատենը՝ ուրի-

չին վր կրդարձընէ բանը . մտքովը կը
սէ որ՝ աս խրատս աս անուն մարդու
վր է լման , անանկով իր վր չառնէր ,
բան մը չիշահիր . իսկ բարեպաշտը մը
տիկ դնելու ատենը՝ իր վր կրդարձը-
նէ . կըմտմտայ որ էս իս ինչպէս շլտ-
կեմ . ասանկով առջինը չիշահիր քարո-
ղէն , եկդը կըշահի :

Ըսանկ իմնցիւր ահա աս մենծ քարո-
ղիս վրայ . հազար՝ երկու հազար տա-
րիէն վեր է՝ ամմէնքնալ մենծ ու սրգ-
տիկ մեր ազգէն քարոզ կուտան ազգա-
սիրու թէ վր , բայց ամմէնքնալ դէմը
կընեն : Ինդհանուր քարոզ , լեհանուր
դէմընօղնէր քարոզին : Ըզգովին չի-
հաւնօղ , ազգովինալ հետեօղ : Ինչ
խաղ , ինչ զարմանալի բան :

Պէտք էր մէկ նոր քարոզասաց մը , նոր
ճարտասան մը ելլար մէկ նոր կերպով
մը ատենաբանէր որ , իրենց խրատը ի-
րենց բռնել տար : Պէտք էր մէկ նոր
օրէնսդիր մը ելլար , նոր Սողոն մը ,
նոր իգուրկոս մը , անանկ յարմար և

բէնք մը դնէր որ՝ աս սակսուլթիը մեր
 ազգէն վերնար , շտկըվէր . ինչպէս որ
 աթենացւոց ու լակեդեմոնացւոց ա-
 նանկ օրէնք տրվին որ , իրենց յարմար
 ըլլալով իրենք զիրենք շտկեցին :

Որչափ մենծ կըլլար հիմա ազգերնիս ,
 որչափ համարելի կըլլար օտարաց առ-
 ջին , թէ որ մենք մէկըվմէկ չիկօտրե-
 ինք , մէկմէկու մասս չիտայինք : Անչ
 խելացիներ կան , խելվընին չեն կրնար
 քանեցընել ազգատեացներուն սատ-
 ճառով . քանի՛ մարիֆէթվինէր կան ,
 մարիֆէթնին չեն կրնար անցընել հա-
 կառակուլթէ համար . քանի՛ հասարա-
 կաց կենցաղօգուտ դործքէր կան , չեն
 կրնար ըլլըվիլ . անչափ որ օտար ազ-
 գաց առջին կըմեղադրըվինք :

Աս ազգատեցուլթեան սատճառները
 փնտուելու ըլլանքնէ , մէյմը կըզըտ-
 նանք նախանձը ու հպարտուլթիը : Աս
 վեր երևնամ , իմ ընկերս ինծմէն վէր
 չէրևնայ տէի կընախանձի . իմ ըսածս

ըլլայ, անոր ըսածը չըլլայ՝ անոր ըրածը առաջ չեւթայ տէի կըհակառակի. արոճեստաւորը իր արոճեստակցին դէմ, մենծը մենծին դէմ, մէկ պաշտօնի մէջ եղողը մէկալ պաշտօնակցի դէմ: ॥ Ուր հեռ. և նախանձ, անդ է, անկարգութիւն և անիմ իրք չարք ॥:

Յակ. 77. 16:

Մտ ախտը պիտոր ըսես որ՝ ամմէն ազգին մէջը կայ, յունացալ Ֆռանկաց մէջնալ կայ, ինչ է տարբերութիւր՝ որ անոնք միշտ ազգասէր կրմնան, ազգատեաց չեն ըլլար: Մտոր տարբերութիւր աս կըգտնամ որ՝ մեր ազգին հպարտութիւր ու նախանձը՝ տղայական նախանձ է. մէկալ ազգաց նախանձը՝ մեծցած մարդու նախանձ է: Տղայական է՝ վս զի խիստ պզտիկ բաներու մէջալ կընախանձի. խիստ պզտրտիկ ընկերութե մէջալ չիկրնար քաշել ուրիշին բարձրընալը: Տղայական է՝ վս զի տղի պէս քիչ մտածելէն առաջ կուգայ, քիչ բան ճանչնալէն: Ընչպէս

տղայ մը երբոր տեսնայ որ մէկալ տղան
 իր աղբարը քիչ մը սիրվի , կի՞ գովվի ,
 կարծէ որ ինքը վար կըզարնըվի , անոր
 հիմը նախանձէն դէմ կըդնէ՝ կուլայ .
 չուզէր որ սիրէն կի՞ գովէն : Քայց մեծ
 ցած մարդ մը տեսնայ որ՝ իր աղբարնէ-
 րը իր ընկերնէրը քիչ մը գովվիննէ՝ մէկ
 բանի մը վր՝ , անանկ նախանձ չիգար
 իրեն . վր՝ զի գիտէ որ՝ աս բանիս մէջ
 զանիկայ գովէննէ , մէկալ բանի մէջ
 զինքը կըգովէն . հիմա զընկերը գո-
 վէննէ , ուրիշ ատեն մը զինքը կըգո-
 վէն :

Ստանկալ մեր ազգին հսկարտուի՞ր ու
 նախանձը՝ տղայսկան նախանձ կե-
 րեայ որ , իր մծտիկնէրուն վր՝ կընա-
 խանձի , իր մծտիկին գովվիլը ու փա-
 ռաւորվիլը՝ իրեն քամահրըվիլ մը կը-
 կարծէ : Ալ աս՝ մանտր ու մունտր բա-
 նէրու մէջ , և ան աստիճան՝ որ կըս-
 կըսի անոր փնաս հասցընէլ . ինչպէս որ
 տղան որուն վր՝ նախանձի նէ՝ կըսկըսի
 զարնէլ , չիմեղքընար . թէ և ալ գիտ-

նայ որ՝ անոր փնասելովը իրենալ փնաս
 պիտոր դայ՝ ան ատեննալ կրնէ . վասն
 զի չիմտմտար ամմէն դիայէն :

Բայց ուրիշ ազգին նախանձին կամ
 հպարտութե մէջը՝ մէկ բան մը մէկ
 չափ մը կը գտնանք որ՝ անկէց մեծցած
 մարդու նախանձ է ըսել կուգայ . գի-
 տէ մտածել գիտէ մտմտալ որ՝ աս բա-
 նիս մէջ իմ ընկերներս գովեննէ՝ պըզ-
 տիկ բան է կըսէ , կամ արժանի է կը-
 սէ : Իսկ անոր փնաս հասցընելը՝ ամօթ
 կըսեօլէ : Ուրիշ ազգի առջին վար չի
 զարնէր , կըմտմտայ որ՝ ան վար զար-
 նելովը՝ զինքնալ վար զարկած կըլլայ :
 Ուրիշ ազգի ձեռքով անոր փնաս հաս-
 ցընել չիտար , կըմտմտայ որ՝ ան փնա-
 սը իրենալ կուգայ : Եւսանկով զինքը
 մենծի պէս շատ տեղ կըբռնէ :

Երկրորդ՝ մէկ առնըվիլ (խահրլան -
 միշ ըլլալ) մը ունի մեր ազգը նաև
 խիստ պզտիկ բանէրու վր . ասալ կու-
 գայ նոյն աղբիւրէն՝ ինչ որ վերը գուր-

ցէցինք . քի մէկ տղայական հպարտու
թէ մը :

Սէր ազգին դրսի կազմն՝ ածը նայիս
նէ , մեծահոգի մեծասիրտ կըկարծես ,
բայց մէկ փոքրոգիութի մը կայ իր սրը-
տին մէջը որ մարդ չիկարծէր : Աս
փոքրոգիութիւն է որ՝ մէկմէկէ շուտ
մը առնըվիլ կուտայ մէկ ոչինչ բանի
մը վը՝ մէկ ոչինչ խօսքի մը վը դժա-
րը կուգայ , կընեղի , (կըթիթիզնայ) ,
կըսրդողի . անկէց կուգայ մէկմէկու
վը սաղ նայիլ , մէկըզմէկ ատէլ . ինչ-
վան նաև մէկմէկէ զատվիլ :

Ինչ դժարիլ (խահրլանմիշ ըլլալ) է
որ , մէկ մարդ մը ասչափ աղէկութի
կընէ , մէկ անգամ մը միայն մէկ սլակ-
սութի մը ընէնէ , կամըրվիս կատես
անիկայ . մէյմնալ ամենեին չես յիշեր
անոր ըրած աղէկութիւնէրը : Սէկը քեզ
կտոր մը ծաղը ընէ , սկսած գործքդ
կըճգես , թէսլէս և ան գործքը շատ
աղէկ է՝ շահաւոր է ազգիդ կըք քաղա-
քիդ :

Ըստ քանս կուգայ մէկ հպարտութի մէկ նախանձէ մը՝ որ տղայական է, որ պղղտիկ սրտիմընէ։ Այս աս կերպ հպարտութիւր ու նախանձը կուգայ բուն արեւնէն. անչափ որ՝ թէպէտ մեր ազգը հայաստանէն դուրս ելած է, չորս դին ցրոճած է, բայց ուր որ չորս հայ ըլլան աս բնութիւնս ունին, չեն փոխ-

վիր։

Ըստ կրթադձայի որ՝ մեր ազգը քիչ մը զոճարթութիւն ունենար, անով իր մաղձային խառնուճածը բարեխառնէր։ Այլոսպացուց մէկ քանի ազգը խիստ զոճարթ ըլլալու համար՝ մէջերնին ան մեղքերը շատ են, որ զոճարթութիւն առաջ կուգան։ Սեր ազգին բնութիւն մաղձային ըլլալով՝ ան մեղքերը շատ կըլլան մէջերնիս՝ որ մաղձէն ու տրտմութիւն առաջ կուգան։ Բայց աս է գէշը՝ որ ուրիշ ազգերուն մեղքերը կ'մտնութիւնները ինքիւրեն անհատներու՝ մինակ մարդիկներու փաս կուտան. մեր ազգին մեղքը մաղձտութիւն առաջ

Եկած՝ մէկ հասարակուէ մը բոլոր աղ-
գի մը փնաս կուտայ :

Երբորդ՝ աս առնրիլիէն կուգայ կը-
հետեի բամբասանք . ասիկայ անչափ
լէհանուր եղալ մեր օրերը՝ որ քանի
գնացնէ հասարակ խօսակցութիւն մը
դարձաւ . վն գի չիկրնար ըլլալ մէկ խօ-
սակցութի մը որ՝ մէջը բամբասանք չըլ-
լայ : Ընալ քու մօտիկէդ , քեզ ճանչցօ-
ղէն . և անանկ բամբաստել որ՝ անունդ
կալիւէ կրկոտրէ . ինչ ծածուկ սակ-
սութի տեսաւ դուրս կըհանէ . ինչ խօ-
րաթայ լսեց հոս՝ կերթայ ան դին կը-
սլատմէ : Բայց որ աւելի չար է՝ քու
խօրաթաղալ՝ քու ըրածներդալ գէշի
տանելով մը կըսլատմէ . մէկ կերպ մը՝
մէկ եղանակ մը կըխօթէ որ , ան խօսքդ
ան գործքդ որ սլտիկ անտարբեր ան
որոշ բան էր , տակէն մէկ մենձ բան
մը հանելով կըսլատմէ , բայց միշտ գէ-
շի տանելով , վայնասուն մը հանելով :
Ընկէց կըհետեի երկու տուն երկու

հոգի մէկմէկու հետ բռնկիլ, կուռնիլ
 ինչպէս զատիլի, կի՞թէ որ չէնէ՛ մէկ-
 մէկու վր՛ սլաղիլ :

Չիկայ մէկ տուն մը , չիկայ մէկ հոգի
 մը , որ աս բանիս վր՛ չիդանկտի , սըր-
 տանց խոցված չըլլայ : Ա՛ն կացութի՛ն
 հասերէ որ՝ մարդ կըլլիթի չլլտէ
 ինչպէս շարժի , ինչպէս խօսի , որ վրան
 չիզուրցեն , վ՛ս զի ինչ ընէնէ՛ պէտք
 է որ խօսին , և միշտ գէշի տանելով՝
 գէշ մեկնելով կըխօսին :

Ա՛ս է զարմանալին՝ որ խօսիլ չիդիտցօ
 զը՛ բամբասանքի եկածին պէս՝ բերա-
 նը կըբացվի . խօրաթեւ չիկըցօզը՝ բամ-
 բասանքի եկածին պէս՝ անուշ լեզու
 մը կուռնենայ , ամմէննալ մտիկ դնել
 կուտայ : Ասկ անոնք՝ որ իրենց խելքը
 իրենց ճարտասանուիլ կըբանեցընեն
 յատուկ ասոր համար որ՝ մարդ բամ-
 բասեն , ու վարպետ կերպով մը բամ-
 բասեն , անանկ որ լսողները զարմացը-
 նեն , ասոնց վր՛ խօսք չիբանանք , վ՛ս
 զի խօսքէրնիս կերկըննայ , հասլա ի-

մաստունին խօսքովը գոցենք . ॥ աւ է
 ,, տգիտի որ գնայ միամտութիւնովը
 ,, քան անգգամին որ շաղաւաշուրթն
 ,, իցէ ։ ։ ։ Մուակ . ժժ . 1 : ՆԼ թէ ॥ ՄՆ
 ,, անզգամ . . . ի վերայ շարթանց իւրոց
 ,, գանձէ հուր ։ ժճ . 27 :

Մս լեզունագարուէ ինչէր կը հետեւի ,
 ինչ անկարգութիւն , ինչ մնաս , չեմ ու
 ղեր հոս մէկիկ մէկիկ յիշել . թէ որ
 ծառայ ունիս՝ ծառայդ կուզեն հանել
 (այարտմիշ ընել) . թէ որ տանուտեր
 ես՝ տունիդ անունը կը կոտրեն . թէ
 որ քիրաճի ես՝ տանուտիրոջ քեզ կը
 բամբասեն , թէ որ դուն քեզի նստած
 առանձին կաշխատիս՝ գէշ կընես կը
 սեն . թէ որ հասարակաց մէկ աղէկու
 թի մը ընես՝ գէշ կընես կըսեն :

Ըստ մարդու վր կը զարմանանք որ՝
 ինչու հայու ազգը թողերեն բոլորո
 վին ելէր՝ օտար ազգի հետ խառնըվե
 րեն . ոմանց աս լեզունագարութիւնն
 է պատճառ : Ըստ բամբասովերէ ան
 մարդը իր քովիններէն . շատ ապերախ

տուԹի (նամքեօուուԹի) տեսերէ իր
մօտիկներէն . անկէց դժարը գալէն
(խահր ընելէն) գլուխս քաշեմ , սը-
վոնց սրտադողը չիմանամ տէյի՝ հեռը-
ցէր մէկ դի է գացէր :

Մասնկով աս բամբասանքն է պատ-
ճառ՝ որ մեր ազգին մէջէն պինտ խե-
լացիները դուրս հանել կի՞մէկ դի քաշ-
վիլ կուտայ : (Թէ որ ասանկ երթայ ,
բամբասելը՝ ուրիշի վր չար խօսիլը քէ ,
չատ մարդ մէկ դի պիտոր քաշվին , շատ
մարդ պիտոր զատվին . ատէն պիտոր
դայ որ՝ անասլատի պէս զատ զատ պի-
տոր նստին , որ լեզուն գարներէն չար
խօսողներէն խալըսին : || **Ա**ւ է բնա-
,, կել առ անկեան՝ ի ներքոյ օդոյ , քան
,, ՚ի բռեալս անիրաւուԹիք , և ՚ի տան
,, խառնակուէ || : Մուկ . իմ . 9 : **Օ**ի
|| **Ա**ւ է կոչունք բանջարեղէնք սիրով
,, և շնորհիւ , քան զոճարակ ՚ի մարոյ
,, ԹշնամուԹիք || : ԺԷ . 17 : **Ն**ոյնպէս
|| **Ա**ւ է պատառ մի համով խաղաղու-
,, Թիք , քան զտունս լի զէնլեօք և բա .

,, րեօք թճնամուծի՞ ։ ԺԷ . 1 : Վայէ
 հիմա ինչ կացուի հասաւ ազգը : Այդ
 մը շիննալու համար կուզվի ընկերու-
 թի , ընկերուծէնով կըլլայ հասարա-
 կաց բարինէր , կենցաղօգուտ գործ-
 քէր . աս չար լեզունէրը պատճառ կըլ-
 լան որ մեր ազգը ընկերուի կըզատեն ,
 խելացիներէն կըզրկեն : ॥ Արանի թէ
 ,, մօտակտուր իսկ լինելին՝ որ զձեզն
 ,, խուովեցուցանեն ։ Ղաղ . Է . 12 :

Մէկ կարգ մը մարդու չիկայ որ՝ աս
 չարալեզունէրէն խալըսվի . մենծէրը
 վար կըզարնեն , պզտիկնէրը վար կը-
 զարնեն . գուրս ելլողը վար կըզարնեն ,
 ներսը նստողը վար կըզարնեն . մէկ
 սուտ սօփիուի մը ձեռվընին են առէր ,
 անով իրենք զիրենց խղճմտանքը կը-
 շտկեն , իբր թէ բարի նախանձէն կը-
 զուրցեն : Վայց եղբարնէր , խղճմտան-
 քաւոր եղբարնէր , մեռնելու ատեն-
 նիդ կարծեմ թէ շատ ուրիշ կերպով
 մտածել ունիք . կարծեմ թէ փրկուե

էք կրնար հասնիլ :

Այքու սօփիութեդ վրէ, որ իմաստունը Առակ . ԺԴ . 12 . դողայլնելով կրզուրցի : ॥ Ան ճանասպարհք որ թը ,, ունին մարդկան թէ, ուղիղ իցեն, բայց ,, կատարած նց երթայ յատակս դժու ,, խոց ॥ : Ղուեն ուրիշ չարութի ունիս քու սրտիդ մէջը ծածուկ , սօփիութիւր պայրախ բացեր ձեռքդ բռնե՛րես , ա նով քու ներսի չարութիւդ բարիի տեղ երեցընել կուզես : ॥ ասն զի պինտ առաջ ազգը քեզ գլուխ վերակացու չի դրաւ որ , ազգին մէջի եղած անկարգութիւնէրը վերցընես , ուրիշին պակսու թիւնէրը շտկես : Վեզի ազգը լը առածին կըսէ : ॥ Ի՛ դորցեր ան Բանը որ չեղտես ի՛մ վրայ , Օ՛ դորցէ՛ ան Բանը որ գեղտես ի՛մ վրայ : Վե՛նէ ազգը աս կըսպասէ որ՝ քուկին ձեռքէդ եկած աղէկութիւրը ընես ազգին , չէ թէ ուրիշ մարդ ի՛նչ պակսութի կընէ տուն շինելուն վրայ , հարսնիք ընելուն վրայ , մէկէնիմէկ հարսանալուն վրէ , իր վարմունքին իր

Ելլալու նստելուն վր՝, մէկիկ մէկիկ
 խօսիս, ասոր անոր մեղադրես :
 Այդդ՝ ադ բարի նախանձը՝ սօփիուիր՝
 ան ատենը աղէկ կըլլայ՝ երբոր ճշմար-
 փտ եղբայրսիրուծէ՛ դայ . որ է զուտ
 սրտանց ուղէլ եղբօրդ բարիքը՝ եղբօրդ
 օգուտը . քու ատ կերպ ատանկ մար-
 դիկնէրու՝ ատանկ սարագանէրով
 զուրցելդ եղբօրդ սակսուէ վր՝, մե-
 ղագրելդ, մենծցընելդ՝ յայտնի սլիտոր
 ցըցընէն՝ դատաստանին առջին որ՝ չի
 դար ճշմարիտ եղբայրսիրուէ, հապա
 մանաւանդ սրտիդ մէջը մէկ ծածուկ
 նախանձ մը՝ մէկ չիքաշէլ մը՝ անկէց
 մէկ հակառակուի մը ունիս անոր վր՝,
 բայց անանկ ծածուկ որ դունալ չես
 իմանար . խղճմտանքդ քննելու ատեն
 նալ չես կրնար իմանալ, վասն զի փոխ
 ված (թէսլտիլ եղած) վրան սօփիուէ
 շուրջաւոր առած անանկ կերևնայ քե-
 ղի , սատանային գործքը հրեշտակի
 գործք կերևնայ , ստուիւր ճշմարտուի
 կերևնայ , անմտուծիւր իմաստուի կե-

բենայ : Մն ծածուկ նախանձէն՝ սրբ-
տիդ մէջի հակառակութէդ կուգայ ,
ինչ որ դուն միտքդ դրերես որ՝ ճշմար-
տութե համար կրղուրցես :

|| Մսա եթէ Վախանձ , և Վառնուի ,
,, և հակառակութի ունիցիք՝ ի սիրտս
,, ձեր , մի սարծիք սուտ առնել զճըշ-
,, մարտութիւն . ոչ է իմաստուիս այս
,, իջեալ ՚ի վերուստ , այլ երկրաւոր ,
,, շնչաւոր , և դիճական || : Յակ . Գ . 14 :
Չիխաբէ ձեզ ձեր աղօթասիրութիւր ,
ձեր ջերմեռանդութիւր , ձեր ծումակա-
յութիւր՝ որք էն սուտ . վս զի ինչպան
եղբօրդ վր ճշմարիտ սէր չըլլայնէ սրբ-
տիդ մէջը , անսիրուի չիկրնար ըլլալ ,
այ սէրնալ չըլլայնէ՝ ամմէն բանը սա-
րապ է տէի կրկանչէ պօղոս առաքեալը
ան . կորն . ԺԳ . կարգա՛ բոլոր դուրսը :
Մնոր համար ատ բարի նախանձը , ատ
սօփիութիւր քու վրադ դարձնէիր , քու
լէզու՛նդ վրայ սահէիր , խիստ աղէկ
կըլար :

Չորրորդ՝ աս չար խօսիլը՝ լեզուճագա-
 րու թիւնը մեր ազգին՝ կուղայ մէկ
 ուրիշ պակսու թի մը, որ է Վերանա-
 բացու թի. և է մէկ պակսու թի մը լե-
 Տանուր, չէս կրնար գտնալ մէկ մարդ
 մը գոց բերան նաև հազարաւոր մարդ-
 կանց մէջ: Վէկ պակսու թի մը անանկ
 լեՏանուր՝ որ չի կարծած մարդիկնե-
 րուն վրայալ կայ. նաև ան մարդիկնե-
 րուն վրայ՝ որոնց պարտք էր որ՝ գոց
 բերան ըլլային: Վնչ կը տեսնան՝ կը-
 զուրցեն. ինչ կը լսեն՝ կը զուրցեն. հե-
 մէն զուրցենք կըսեն, չէնէ մարիլ կու-
 դայ վրանին. սրտերնին մէջը իբր թի
 որդ մը կիմանան, որ զուրցելու չը-
 լաննէ, պիտոր ուտէ զիրենք. կրնե-
 զին կըսիսմըվին, պէտք է զուրցեն որ
 հանգչին:

Վսանկնէրուն աս է գէշը՝ որ ամենևին
 խղճմտանք չեն ընէր իրենց բերանա-
 բացու թի վրայ. ինչու որ՝ մեր միտքը
 չար չէ կըսեն. մենք վար զարնելու հա-
 մար չենք խօսիր կըսեն, հապա տե.

սաճնիս լսածնիս կըսպատմենք . մեր
զուրյեւը՝ սրատմել է, սրատմելով ի՛նչ
կըլլայ կըսեն :

Բայց չեն մտմտար որ՝ ասոր անոր պատ-
մելով մէկ բան մը՝ որ իրենց վար զար-
նել չէրենար , քանի՛ տեղ մենձ մենձ
մեղքերու պատճառ կըլլայ : Մէկ տան
մը մէջ բան մը տեսար , անանկ մար-
դու կըզուրյես ան բանը՝ որ անկից բռ-
լորովին ծածուկ պահո՛ւնիլ կուզէին .
վժի մենձ կուի՛ն կէլլայ անկէց : Վուն
կըզուրյես մէկին շինած տունը՝ մէկա-
լին փարթամու՛նը՝ անանկ մարդիկնե-
րու առջին՝ որ անկէց վնաս կուգայ տիր-
վտոցը . տէս հիմա ո՛ւր մնաց խղճմը-
տանք չընելլ :

Սիրտդ աղէկ է , մանաւանդ թէ սէր
ունէիր , բարեկամու՛ն ունէիր , սիրե-
լէն դովելու համար ըսիր պատմեցիր
անոր փարթամու՛նը , բայց անիկայ
մեծ փորձանքի եկավ քու բերանարա-
ցու՛թը համար , ի՛նչ բարեկամու՛ն ե-
ղավ ասիկայ . ասանկնէրուն Մսիւելք

բարեկամ ըսելու է :

Պուն հոս բան մը տեսար , գացիր անոր ազգականին տունը տեղնիտեղը պատմեցիր , վ՛ր զի անտարբեր բան մը ներ , ի՛նչ կելլայ աս պատմելովս ըսիր • քոյց աս ելավ որ՝ ազգական ազգականի հետ՝ տուն ատենի հետ մէկմէկու ձգեցիր • մէկմէկու հետ սրդողեցան , իրարմէ պաղեցան : Տեսար մի՞ հիմա

քու բերանաբացունէ գ պտուղը :

Ա՛րջափ կռիւ՛ կելլայ մտիկնէրու մէջ՝ ազգականներու մէջ՝ գրեթէ ամի՛ն նալ բերանաբացութենէ կուգան • վէրցն բերանաբացնէրը՝ որ ի՛նչ տեսան , ի՛նչ լսեցիննէ՛ չիզուրցեն մէկալին տունը , կրվէրնան ամի՛ն կրուի՛նէրը : || Լեզու փոքր ինչ անդամ է՝
 ,, և մեծամեծս բարբառի . . . լեզու
 ,, հուր՝ զարդ անիրաւունէ , լեզու հաս
 ,, տատեալ է յանդամն մեր՝ որ զամե
 ,, նայն մարմինն ասպականէ . . . Լ՛ մե
 ,, նայն բնութի՛ գազանաց և թռչնոց
 ,, և սողնոց՝ և որ ՚ի ծովու էն , հնա-

,, զանդեալ է և հնազանդի մարդկե-
 ,, ղէն բնուէ , բայց զէշու մարդկան
 ,, ոչ ոք կարէ հնազանդել , զչարն և
 ,, զանկարգ , և զլի թունօք մահաբե-

,, ըին ॥ ԶՅակ . 77 :

Ըիմտածելով սրատմեցի կըսես . կռիւ-
 նին տեսնալէն ետև ցաւեցար զուրցե-
 լուդ վրայ . ես գիտնայինէ՝ չէի զուր-
 ցէր կըսես : Բայց ինչ օգուտ , առաջ
 ընել ետքը ցաւիլ . պէտքը չէ՞ր որ ա-
 ռաջ մտմտայիր՝ թէ հազար բան կըր-
 նայ ըլլալ , ես ամէն բանը շիտեմ ,
 իմ տեսածս ուրիշի մը տուն զուրցեմնէ ,
 պէլքիմխօսք խօրաթայ կըծնանի , կը-
 ուիւ կըհանէ , անուն կըկոտորէ . հիմա
 ըրածիդ կըցաւիս , խօսածդ ետ չես
 կընար դարձընել , գնաց ամէնուն բե-
 րանը ծաւալեցաւ : Վուկին ըրածդ
 կըմանի մէկ մարդու որ չո՛ւալով յար-
 դը (սամանը) մինարէին գլուխը հա-
 նէ , անկէց սարսիկ վար թափէ , հովը
 կառնէ հազար տեղ կըտանի . ինչ հէշտ
 (խօլայ) բան , ինչալ աղվոր տեսնելու

բանս . բայց ետքը ուղեկնայ հորէն ժող-
վել , չունալի մէջ առնել , ինչ դժարին
բանս , երկու իրեք հատը հազիւ կրնայ
ժողվել . դնաց տարածվեցաւ ամմէն
տեղ , ճար չիկայ ժողվելու :

Մ'իս' ինչ ընելու է աս բերանաբացնե-
րուն ձեռքէն խալըսելու համար . վո
ղի մէկ մարդ մը չիխալըսիր , մէկ դիս-
ունած մը չաղատիր : Մ.ս է վարմանա-
լին որ ' ստանսլօլ քէլքը շատ մենծ քա-
ղաք է , ամառը մանաւանդ իբր թէ ա-
ւելի կրմենծնայ աւելի կըտարածվի՝
դեղերը ցրոճելուն պատճառաւ , ան-
չափ որ կրնայ ըսվիլ թէ , ստանսլօլին
ամրուվան մեծու թիւր՝ միան երկանուիը
առնելով՝ ուր տեղունք որ կըցըր-
ունին ամառը մեր աղքէն , իրեք սահ-
թըվան ճամբայ կըքէ : Հիմա ասչափ
մենծ երկան քաղքի մէջ մէկ դիսլունած
մը իմացընելու՝ դոնէ իրեք օրվան կա-
րօտ պիտոր ըլլայ կըսես . բայց լսէ՛ վար-
մացիը , թէ որ դիսլունածը աս իրիկուն
եղալ , վաղը քաղքին մէկալ ծարը ամ

մէնը իմացած կըլլան աս բերանաբաց-
ներուն ձեռքովը , մանաւանդ թէ որ
դիպունածը վոյնասունի բան ըլլայ , ձա-
խորդութե կի՛մ վնասու բան ըլլայ . վ՛ս
զի յաջողութե՛ դիպունածը անչափ չեն
յօժարիր պատմելու :

Պէտք էր պիւթագորեանց լուութի՛ր
ասանկներուն պատճի՛րէլ . պէտք էր
պահք բռնելէն աւելի՛ լեզունին բռն-
նէին , չիզուրցէին : Ըս մի՛ զուրցէր ,
ան մի՛ խորաթէր , հասլա ի՛նչ խորա-
թեմ կըսես . ասոր անոր բանը զուրցե-
լով խորաթա կըգտնամ կըսես : Ըայց
չատ աղէկ է որ՝ թէ որ խորաթել չից-
տեսնէ , լուռ կենաս մտիկ դնող ըլ-
լաս . վ՛ս զի քու ասանկ խորաթե՛նե-
րէն մեծ կռի՛նէր՝ չիկարծած չարիք-
ներ փորձանքներ կելլան :

Չինդե՛րդ՝ աս բերանաբացութի՛ն ալ
կուգայ մէկ ուրիշ պակսութե՛ք մը՝ որ է
չեաաբբբութի (վուխուֆճի ըլլալ) :
Ո՛ր ըջողք տանէ՛ ի տուն , և ոչ միայն

դատարկք , այլև փասքուսք և Հետա-
 քրքրիք . և (յայնմանէ) խօսին , որ ինչ
 ոչ է պիտոյ ॥ : ան . Տիմ . Ե . 13 : Հետա-
 քրքրու թիւ դատարկու թիւ հետ մէկ
 տեղ պատճառ դրաւ առաքեալը բերա-
 նաբացու թիւ , որ կըխօսի ան բաները՝
 որուն վրձ պէտքը չէր խօսիլ . և ուսկից
 մէկ օգուտ մը չէլլար :

Ըստ հետաքրքրու թիւ բերանաբացնե-
 րուն կըլլայ նիւթ (սերմայէ) մը իրենց
 բերանաբացու թիւ . անէ , ՚ի տուն ասոր
 անոր քով քալելով կըհարցընեն կիմա-
 նան ինչ է եղէր , ինչ կըլլայ . ասով
 իբր թիւ իրենց (սերմայէ) նիւթ մը կը
 ժողվեն . և անկից կըհետեի խօսիլ ան
 բաները՝ որ պէտքը չէր խօսիլ :

Ըսանկով մէկ կծիկ մընէ , որուն ծա-
 րը կըբացուի հետաքրքրու թիւ . հետա-
 քրքրու թիւ կուգայ բերանաբացու թիւ .
 բերանաբացու է կուգայ բամբասանք .
 վրձ զի մեծ մասը բերանաբացներուն՝
 ուրիշին պակասու թիւները խօրաթեւ է :

բամբասանքէն կուգայ պաղուծի կի՞
 ատելուծի մէկին մէկալին վր՝. ետքը
 անկէց ազգին մէջը կըլլայ ան պաղու-
 թիները ան ատելուծիները որ վերը
 զուրյեցինք . մասնաւորէն կըլլայ Ե-
 Տանուր ազգային : Ա՛ր կըմնայ Հիմա
 ազգասիրուի՞ր կի՞հայրենասիրուի՞ր :
 Ա՛սոնք ամէննալ փոքրոգիի պակսու-
 թիներ են , որ չեմ գիտեր ո՛ւսկից են
 մտեր մեր ազգին մէջ . գուցէ (պէլ-
 քիմ) շատ գերուծի տակ մնալէն : Ա՛ր
 զի շատ պակսուծիներ կան՝ որ իրաւ
 դէշ են , բայց մէկ վեհանճնուէ մը մէկ
 քաջուծի մը կուգայ . իսկ աս հետա-
 քըքրուծի՛ր , բերանաբացուծի՛ր , ու-
 ըրիչի վր՝ բամբասելը , նախանձիլը՝ մէկ
 պզտիկ սրտի մը պակսուծիներ են , ու
 բուն մէջը մէկ աղէկ բան մը չիկայ , և
 մարդս պէտք էր ինքիւրեն մեծ ամօծ
 սեպել :

Ա՛ եցե՛րդ վերոգրեալ անկարգուիներէ
 րէն կըհետեի Վանսարկուծի , որ է

մէկին խօսքը մէկալին տանելով իրա-
 բու հետ ձգել երկու հողի կի՞ երկու
 տուն : Սէ ինչ չարիքներ առաջ կու-
 գան ասկէց՝ ինչ դատողութիւնէր , կար-
 ծիքներ , ատելութիւնէր , երկան կըլ-
 լայ մէկիկ մէկիկ հոս զուրցելը՝ հերիք
 ըլլայ ինչ որ վերը քիչ մը յիշեցնիք :
 || Սէնգուրի կայ ՚ի սրտի չարանիւթի || :
 Լուսի . ԺԷ . 20 : Բայց || Որ դրգուէ
 զբանս՝ ոչ ասրէսցի , մանաւանդ որ
 վարէ զբանս որ ոչ իւր իցէ . . . որ բոր
 բորէ զչարութիւն հեղեղաց , և որ յուզէ
 զչարութիւն կորիցէ || : ԺԺ . 7 . 9 :

Եթէ ինքն իր կը հետեւի Երեսպաշտու-
 թի . առջևէն մէկ կերպ մը խօսիլ , ե-
 տևէն մէկ ուրիշ կերպ մը : Եկ երես-
 պաշտութիւն մը կայ որ՝ կը բռնադատի
 (զօրի կիյնայ) , անանկ ամենալէն ե-
 րեսպաշտութիւն մը կը խօսի . աս չարը
 թեթև չար սեպէնք , բայց ան է մեր
 ազգին մէջ մտած երեսպաշտութիւն՝
 որ պատճառ մը չեղած ինքիւնէն երէ .

սիդ կերպ մը կը խօսի , ետեւէդ մէկ ու
ընչ կերպ մը . երեսիդ կը դռովէ բարե-
կամ կը ցըցընէ , ետեւէդ կերթայ ու
ընչին վար կը զարնէ :

Պուն անիկայ սրտանց բարեկամ կար-
ծելով , քու կին սրտինդ կը բանաս , ա-
նիկայ ուրիշին տունը կերթայ մէկիկ
մէկիկ կը զուրցէ , ու վար զարնելով
կտարելով կը զուրցէ . անով անտարբեր
բաները անմեղ գործքերը մեծ հե-
տեւութիւններ կը բերեն , մեծ չարիք կը
ծընանին :

Ըս ինչ կացութի (հալ) հասանք , աս
ինչ ցած ու անարդ անկարգութեց մէջ
ընկանք , որ ինչպէս մեր քովի ազգեր-
նիս մեր վր կալը լինի որ զարմանալով
մեղադրելով : Արտնցուցինք անանկ-
էնէ եղբայրսիրութիւնիս , կորսնցու-
ցինք անանկէնէ քրիստոնէութիւնիս .
վս զի քրիստոնէութիւն կեցընօղը եղ-
բայրսիրութիւն էր , քրիստոնէութիւն փլցը-
նօղը վերջացընօղը պիտոր ըլլայ եղ-
բայրատեցութիւն . մենք անանկէնէ ամ-

մենէն առաջ կորսընցուցինք .

Մ'իս լե'րինք Մ'րարատեան , լե'րինք
Տիւրակնեան (պինկէօլին) , ձեր
գլխէն մէկ անուշ հովմը կը փչէ՝ որ
դրախտին հովերն են . ձեր վրայէն ա-
նանկ անուշ ջուրէր կը բխան՝ որ դրախ-
տին ջուրերն են , ձեր բոլորտիքը նրս-
տան բնակեցան ան առջի մարդիկնէ-
րը՝ որ ուրիշ բան չիյտէին բայց եթէ
անուշ կենակցութի , սէր , միաբանու-
թիւն , մէկմէկու հասնիլ , մէկմէկու
բարիք ընել . ան մարդիկնէրը որ չիյ-
տէին նախանձ , տարաձայնութիւն ,
ատելութի , մէկմէկու սիրտ կոտրել ,
հապա բոլորովին հանդարտութե բոլո-
րովին հանգստութե խաղաղուէ մէջ
կը վայելէին :

Հիմա ինչ ժանտ հով փչեց ձեր վրայէն
որ աս ամմէն աղէկութիւր բոլորովին
վերցուց տարաւ մեր մէջէն՝ որ անոնց
հարազատ որդիքն ենք , մեր մէջէն՝ որ
անոնց մօտիկ արիւն ենք : Մ'ը աստէն ,
որ օտար մարդիկնէր մեր մէջը խառ-

նրվելով աս ցած անկարգութիւնէրը մը-
 տուցին , մեր առջիններուն ընուծէր
 բոլորովին ներհակ բանէր խօթեցին ու
 արմատացուցին , որոնք չենք կրնար
 վերցընել ոչ քարոզչաց բանէրով , և ոչ
 ոք գրոյ խօսքէրով : Յաճախ կենակ-
 ցութիւն որ ան ատենը պատճառ կըլ-
 լար մէկը մէկ սիրելու , հիմա նոյն յա-
 ճախ տեսնուիլը պատճառ կըլլայ կոր
 ատելութիւն թշնամութիւն ձգելու :
 Այն էրբ պիտոր ելլան ան դպրատուն
 նէրը , ան ճարտար վարպետները , որ
 պատիկուց տղաքը միշտ կըթելու , միշտ
 խօսելով , շտկեն վերցընեն անոնց ա-
 ըրնէն աս անկարգութիւնէրը :

Ածե՞րդ՝ ան նախանձէն որ վերը յի-
 շեցինք , կուգայ մէկ անգծութիւն մը ,
 որ իր բանը լիննայ տէի՝ ամենեւին չի-
 նայիր որ ընկերին ինչ փաստ կըլլայ .
 մանաւանդ թէ ինքը ընկերին փաստը
 կըվիտորուէ . չիկրնար քաշել իր ազ-
 գին մեծի մը վրայ փարթամութիւն տես .

նալ . կընայի որ լեզուն ազարելով ան-
 չափ խօսի որ՝ որոնց սկէտքը չէնէ՝ ա-
 նոնց անկաճ՝ նալ հասցընէ , անոր վնաս
 մը բերէ , վար իյնայ , ինքը տեսնայ
 հանգչի , [Թէև իրեն մէկ շահ մընալ
 չըլլայ :

Մ.ս կերպ նախանձ , աս կերպ առնը-
 վիլ , բամբասել , անգթութի ցըցընէլ՝
 իրաւի որ տղայական կերպ է , և ոչ
 մեծցած հասուն մարդու . վս զի չի-
 մտմտալէն կուգայ . և ան տղայական
 կերպը իր մօտիկներուն իր ազգին վր
 կըբանեցընէ . ուրիշ ազգի առջև իր
 ազգը կըկոտրէ վար կըզարնէ : Մ.ս
 կերպս իրաւի չիկայ ուրիշ ազգաց մէջ :
 || Մ.ս օրէնք՝ ի մի բան կատարին , ՚ի սի-
 ,, բեսցեսն զընկերքո իբրև զանձն քո .
 ,, ապա եթէ զմիմեանս խաճատիցէք և
 ,, ուտիցէք , զգոյշ լերուք , գուցէ՝ ի
 ,, միմեանց սատակիցիք || : Վաղ. Ե. 14 :
 Մ.ս մէնուն բերնէն կըլավի որ՝ սրտցաւ
 մարդ չիկայ հիմա . և իրաւ է , վասն զի
 խիստ սրտցաւ կարծած մարդդ ալ տե-

ղը կուգայնէ, իր բանը նայելու համար
 քու վրադ ամենեւին չիխլճար :
 Ըստնք ամմէնը եղբայրսիրու թէ դէմ
 են, բայց կայ ուրիշ սլարագայմընալ
 որ շիտակ ազգասիրուէ ու հայրենա-
 սիրու թէ դէմ կըլլայ, վ՛ս զի շատ հեղ-
 անգ թու թի՛ր իր ազգէն եղօղներուն
 վրայ կըցըցընէ. սրտյաւու թի՛ր՝ օտար
 ազգէն եղօղներուն վրայ կըցըցընէ .

Իննե՛րդ՝ նախանձէն ու մէկըզմէկ չի
 քաշելէն՝ կըհետեւի մէկ ուրիշ անկար
 գու թիւն մը՝ որ է մենծ ու սզտիկ չի-
 ճանչնալ : (Թ)է որ հաւասար իր հաւա-
 սարը չիկրնար քաշել, ա՛լ աւելի չիկըր-
 նար քաշել իրմէ մենծը : Տէս հիմա
 ասկէց ի՛նչ ուրիշ անկարգու թի՛ր ալ կը-
 հետեւի, որ է Ընհնազանդուի, մեն-
 ծի մտիկ չիդնէլ. անկարգու թի՛ր մը՝ որ
 ուրիշ ազգաց մէջ թէ որ դիպոճածուլ
 կըլլայ, մեր ազգին մէջ լէհանուր սո-
 վորու թէ պէս է :

Ըստ անհնազանդուի կըհետեւի որ՝ ան

ամմէն հասարակաց աղէկուածի որ ըն-
 կերուած չատուր մէկ տեղ աշխատե-
 լով պիտոր ըլլար , չիկրնար ըլլալ մեր
 ազգին մէջ . անոր հմը զրկեալ էրմնայ
 մեր ազգը հասարակաց աղէկուածենէ ,
 կենցաղօգուտ գործքերէ . ինչու որ ըն-
 կերուած գործք մը չիկրնար ըլլալ , և
 չիկրնալովը՝ ան կենցաղօգուտ գործ-
 քերնալ չեն կրնար ըլլալ որ ընկերուէ
 կարօտ են :

Ասկէց է որ՝ պզտըտիկ ժողովներալ
 տասը , տասվերկու հոգիի հասարակաց
 պիտոյքը հոգալու՝ շատ դժվարուածին
 կըքաշէ մեր ազգին մէջը դիմանա-
 լու . (որ ուրիշ քովի եղած ազգերու
 մէջ բան մը չիտեսպիլի .) չիկրնարալ ան
 գործքը հանգիստ հոգալու՝ որուն հա-
 մար որ ժողովալած են : Ինչու որ՝ նոյն
 ժողովականաց մէջնալ կըմտնան ան
 պատճառները՝ որ վերը յիշեցինք , մե-
 կըմէկ չիքաշելը , մէկմէկէ դժարիլը
 (խահրլանմիշ ըլլալը) :

Ասանկով մենծ ու պզտիկ չիճանչնա ,

լու անկարգութիւն խիստ փասակար
բան մը կը լլայ . վասն զի իր փաստը մէկ
հոգիի չէ՝ շատ հոգիի է, կավրէ ամմէն
միաբանութիւն : Վայց հարցընեսնէ՝ աս
պակասութիւն մեր ազգին մէջ՝ մենծին
վր է աւելի, թէ պատիկին վր, պատ
մութիւն կը ցըցընէ՝ որ աւելի մենծին
վրայ է :

Վս զի մեր ազգին մէջ մէկը մեծ եղա
ծին պէս, կո՛ւ իշխան, կամ հրամայող,
մէկ գոռոզութի մը կունենայ, կուզէ
իր տակի եղօղներուն պատիկներուն
վր դատաւորի պէս իշխել, գերիի պէս
անոնք գործածել . (ասոր վր շատ օրի
նակներ կրնայի բերել մեր ազգին պատ
մութիւն :) Վայց իշխան եղօղը ասոր
ներհակը պիտոր ընէր . անոր համար
խորենացին իր ողբին մէջ՝ ամմէն վի
ճակ մարդկանց յիշելով, իրենց գործ
քերէն իրենց անուններ կուտայ, եր
բոր մեր իշխանները կը յիշէ՝ Վշխարհ
աւեր կը կոչէ զանոնք : Վս զի պէտք
է իշխանի ու մեծի՝ հօր պէս հոգալ

Նայել, իրմէ պզտիկին աղէկուն ընել,
 չէ թէ հրամմել, իշխել, յափշտակել.
 ուսկից պզտիկինալ կուգայ յանդըգ-
 նիլ, ու անիկայ մենծի տեղ չիդնել.
 անկէց կըհետեի ճին ավըրվիլը:

Մէկ պատճառնալ՝ որ մեր ազգը օտար
 ազգին աղէկ հնազանդուն կընէ, աս
 է որ՝ օտար ազգին իշխաններուն մէջ
 աւելի անուշ կառավարուն մը կըտես-
 նայ, որ մեր ազգին մենծերուն մէջ
 չիկայ:

Մտափ գրելէս կիմացվի որ՝ մեր ազգը
 չունենալով հայրենասիրուն կիմացա-
 սիրուն թի, զրկըված է աս աղէկուննե-
 րէն, աս առաքինուն թիներէն, որք են
 խաղաղուն, հանգստուն, արդարուն,
 բարուն, հեղուն թի, խոնարհուն, եղ-
 բայրսիրուն, բարեկամուն, մեծագոր-
 ծուն, ևն: Մնչ խեղճուն, ինչ թշուճա-
 ուն թիւն մէկ ամբողջ ազգի մը. վասն
 զի ասոնք հիմն ու արմատ (թէ մէլ ու
 քեօք) են մարդուս կեանքին հանդըս-

տուէ , մարդուս կենակցուէ ու վերին
 իմաստութե : ॥ Իսկ վերին իմաստութիւն
 ,, նախ զի սք է , ապա խաղաղարար ,
 ,, հեղ , դիւրահաւան , լի ողորմութե և
 ,, պտղովք բարեաց , անխիղճ , առանց
 ,, կեղծաւորութե , պտուղ արդարուէ
 ,, խաղաղութե սերմանի այնոցիկ՝ որ
 ,, առնեն զխաղաղութի : 3 Կկ. Կ. 17 :

Ինչ դեղ ասոր , ուրիշ չիկայ՝ բայց ե-
 թէ մէկ անհատ անձ մը շինայի պիտոր
 ամենեւին ուրիշի վր . մինակ ինքիր վր
 նայելով ինքիր զինքը շտկէ . ինքիրեն
 եղբայրսիրութիւն ու ազգասիրութիւն պի-
 տոր ցրցընէ միայն այ համար . վս զի
 մարդու համար ընէնէ՝ պարաս կեւ-
 լայ . դովասանք չիլսէր՝ քամահրանք
 կըլսէ : Ընանկէնէ իր միտքը զուտ այ
 համար պիտոր ըլլայ , և անանկովնայի
 որ ինչ անկարգութիւնէր դրինք վերը՝
 անոնց մէջ զինքը շտկէ . և անոնց ներ-

հակը ընէլ նայի :

Պինտ առաջ՝ հոս դրած խրատս իր վր
 տանի , ուրիշին վրայ չիտանի :

Եկե՛ք՝ վերցընէ իրմէ ան փոքրողիւնիւր
 ըսեմ՝ ան փափկասրտուիւր, որ է պըղ-
 տիկ սիրտ ունենալը, մէկ պղտիկ խօս-
 քէ մը՝ մանտրտիկ մունտրտիկ դիպ-
 ունաճնէրէ մը սիրտը չափըէ եղբօրը վը-
 րայ չիտուոտի . ամմէն քանէն չանըպիւ,
 սրտնեղուի չիբերէ իրեն, որ է պատ-
 ճառ ամմէն անկարգուէց որ վերը յի-
 շէցինք . հասպա անոր տեղը մէկ վե-
 ճանճնութի մը ունենայ :

Արը՛դ՝ ինքիւրեն միտքը խօթէ (խան-
 տըրմիշ ընէ), որ իրաւ տղայական նաւ
 խանձ մընէ, մարդու անվայել, իր ազ-
 գէն մէկի մը մեծնալը առաջ գալը չի-
 քաշէլ . մէկի մը փարթամանալուն վը
 սրտնեղիլ չտես մարդոց պէս, մէկի մը
 վը գովասանք լսածին պէս դժարիլ .
 հասպա մանաւանդ մեծ սիրտ ըլլալ՝ ու-
 ըախանալ ընկերոջը աղէկուէ հարստ-
 նալուն ու առաջ գալուն վը, որուն վը
 կէցած է բոլոր բնական և նծային օ-
 րէնքը . և որուն վը ասչափ խրատնէր
 լսերես և կըլսես հին և նոր կտակա .

րանին մէջ : ॥ Մի լիցուք սնապարծք ,
 ,, միմեանց ձայն տալոյ , և լը միմեանս
 ,, նախանձեւոյ ॥ : Վաղ. Է. 26 :
 Չորրորդ՝ լեզուիդ վրայ մէկ մենծ կա-
 պանք մը դիւր որ՝ ամենեին գէշ չիխո-
 սիս ընկերոջդ վըր, անոր պակսուէ վըր
 չիխորաթեւ , ակաւելի տունի մը պակ-
 սուէ վըր , շատվորուէ մը վըր , քաղաքի
 մը վըր . պինտ ետքը ըսեմ ազգիդ ու
 հայրենեացդ վըր : Անլաս ուխտ կընես
 հեռու ժամէր երթալու , բոսիկ եր-
 թալու , որ ան սրտիդ խնդիրքը կա-
 տարի : բայց ասոր տեղը ուխտ ընէիր
 որ՝ ամենեին ուրիշին պակսուէ վըր չի-
 խորաթեւ գոնէ տարի մը , գոնէ չորս
 ամիս մը , շատ աւելի լըունելի կըլլար
 ան : Վիտցիր որ թէ որ լեզուդ չես բո-
 նած , ուրիշ մէկ պակսուիդ ալ չես բո-
 նած , մարմինդ ալ չես զսպած . անով
 ամմէն ըրած աղէկու թիներդ պարասլ
 են , դուն քեզ կըխաբես : Ասկ թէ որ
 լեզուդ որ է ըսել խօսքդ խորաթաղ
 բռնեանէ՝ ամմէն մարմինդ բռնած կըլ-

լաս . անուլ կատարելէ կըլլաս : Այս չէմ
 ըսէր ասիկայ յակոբոս առաքեալը կը-
 սէ . 7 . 3 . ॥ Այլ թէ ոք բանի՛ւ (խօսքով) ոչ
 ,, յանցանիցէ , նա է մարդ կատարելէ ,
 ,, որ կարողն է սանձահարել (բռնել ,
 ,, զսպել) զնամ մարմին իւր ॥ : Կարդա՛
 բոլոր գլուխը , ու մտածէ , քու վրադ
 առնելով :

Հինգերորդ՝ դուն ուրիշներուն բամբա-
 սանքէն խալըսելու համար , նայէ որ՝
 առիթները (սէպէպները) վերյընես :
 Վերաճի ունենալ տանը մէջ , երկու
 իրէք տնվոր մէկ տեղ նստիլ , մենձ
 պատճառ կըլլան բամբասանքի : Վրա-
 ցիի հետ օռթա խափու ունենալ , շատ
 պատճառ կըլլայ բամբասանքի : Ա-
 ռայ ունենալ , կամ ծառաները շուտ
 շուտ փոխել , պատճառ էն բամբասան-
 քի . վասն զի բամբասանքին շատը ծա-
 ռայներէն կելլայ : Շատ տեսնըվիլ ա-
 սոր անոր հետ ու խօսակցիլ՝ նոյնպէս
 բամբասուելու պատճառ կըլլայ :
 Այլ ցերորդ՝ որովհետև վերոգրեալ շատ

պահսուածինէրը առաջ կուգան մաղ-
 ձէ , տրամուծի , դառնուի , նայէ որ՝
 մէկ զոհարածուծի մը ունենաս . իրաւ
 որ տրամալի Յ մինէ եղէր , բայց գիտ-
 նալով որ՝ ամմէն բաննայ կամքովը կըլ-
 լայ , քուկին կամքդ նայ կամքին հա-
 մաձայնելով՝ նայ ձգէ ամմէն բանդ :
 Վեղի օրինակ ըլլայ քովի աղբդ . նայի՛
 որ թէպէտ քրիստոնէսայ չէ , բայց ամ-
 մէն բանը աստուծմէ կուգայ ըսե-
 լով , ինչպէս զինքը մխիթարեալ կը-
 սկսէ ամմէն իր նեղուէ մէջ , իր աղ-
 քատուէ մէջ , և մէկ հանդիստ կեանք
 մը կըվարէ : Վրչափ աւելի քեզի պէտք
 է ասիկայ՝ որ քրիստոնէսայ ես . քնի նոն
 մերոյ ապսպրածնէրը պէտք է որ սլա-
 չես :

Եւթմէնէրդ՝ ձեռքէդ եկած աղէկուիը
 ըրէ՛ եղբօրդ . եղբայրսիրուծէ դործ
 է քաղաքական բանի մէջ , երբոր կը-
 տեսնաս որ աղքատուիը տիրերէ աղ-
 գին վր՝ . աս աղքատուիը իրաւ ատե-
 նիս ձախորդուծի է , բայց կայալ որ

միայն ծուլուէ է, կըտեսնաս մէկ մարդ
 մը մէկ տղայ մը՝ որ աշխատանքը ձեռք
 չառնէր, խեղքը չիբանեցընէր, մէկ
 բանի մը ձեռք չիզարնէր, խնչսւէս ճար-
 տարնէրը կընեն, անկէց կըմնայ աղ-
 քատ : Աայց ասանկներուն ոմանց մէկ
 Թը կայնօղ մը ըլլայնէ՝ կըճարտարվո-
 ըի. անանկ էնէ՝ ձեռքէդ կուգայնէ մի՛
 զանց ընէր Թը կայնիւ, ճամբայ ցըցը-
 նէւ, սիրտ տաւ, անանկով մէկ գործ-
 քի մը մէջ դնէւ, որ աշխատի, սարսապ
 չիկէնայ, իր սպըռուստը գտնայ : Աղ-
 քայրսիրուէ և ազգասիրուէ գործք է,
 երբոր բան մը կըլլըվի հասարակաց
 Ժողովըդէան կի՛ ազգին աղէկուէ հա-
 մար՝ ան մարդը առաջ քաշէւ, ան մար-
 դը բանեցընէւ, որնոր յարմարու թի՛ և
 ի՛նչուսակու թի՛ ունի ան բանին մէջ :
 Ասանկաւ թէ որ մէկ կենցաղօգուս
 գործ մը ընէս ազգիդ, որ է ի՛նչսնուր
 ծնօղքդ, անով ամմէն եղբօրներուդ
 ըրած կըլլաս, վ՛ս զի ազգիդ մէջն էն
 ամմէն եղբարնէրդ : (1) է որ ազգիդ վ՛ր

սէր ցըցընես , ամմէնունալ սէր ցը-
ցուցած կըլլաս :

Բայց ես ինչ պարասկ կըյոքնիմ , պա-
րասկ կըզուրցեմ . թէ որ ինչպէսն հիմա
չիմտաւ ազգասիրուի , չիլսվեցաւ հայ-
րենասիրուի , ինչ պտուղ պիտոր ընեն
իմխօսքերս : Ո՛ր է մէկնոր լեզու մը՝
նոր ճարտասանու թի մը՝ մէկ դեղ մը՝
որ ազգատեցու թի մը վերցընէ , ազգա-
սիրու թի խօթէ : Ո՛ր է ան դիւտը՝ որ
իր ազգը չսիրօղը ազգասէր ընել տայ .
մենծ պարգև մենծ վարձ տալու է աս
գտնողին :

Ո՛վ Մ. զգասերնէր ինչ կեցերէք . ելէք ,
արթնցիք , ձեր պատկերը ցըցուցէք
ասանկներուն որ Մ. զգասեր ըլլան . ձեր
ըրածնէրը ազգին վի՛ր պատմեցէք ամ-
մէնուն որ՝ ամչնան օրինակ առնեն ,
Ելի՛ք մեր նախնիներ , տեսէ՛ք քանի՛
որդիքնիդ պառկերեն ազգատեցու թե
սրով : Սէկ հոգիով աշխարհ տակնու
վրայ եղերէ . մէկ վասակով հայաստան

արեան մէջ Թաթխը վերէ : Վայեցէք
 վերէն երկնքէն մեծն Վերսէս և սքոյ
 Սահակ , դուք վերցուցէք աս բանս ,
 վե՛ր զի մարդ մը չի կրնար շտկել : Սեր
 ազգին մէջ եղբայրսիրուԹի ու ազգա
 սիրուԹի խօԹել՝ միայն հրաշքով կրն
 նայ ըլլալ :

Օ Ր Ի Ն Ը Կ

Ըստ աստիճանի կամ հայրենաստիճանի 'ե
պատմութիւն հրոճմանց ցոյց :

Ըստ ազգին պատմութիւնը կրնանք ըսել՝
որ բոլորը ազգասիրութիւն կը սորվեցնէ :
Հռոմայեցիք կրնան ըսիլ որ՝ աս աշ-
խարհիս վրձ ուրիշ սիրական բան չու-
նէին՝ որ իրենց ազգը , կի՛հ հայրենիքը :
Ովրատիոս բանաստեղծին աս խօսքը՝
|| Քաղցր և գեղեցիկ է վասն հայրե-
նեաց մեռանիլ || , գիտե՛ս թէ՛ ամմէն
հռոմայեցւոց սրտին մէջ պղտիկուց
տպաւորված էր . գիտե՛ս թէ՛ իրենց
ծնանելէն առաջ աս խրատս ունէին :
Բնական է գրեթէ ամմէն մարդու իր
ազգը իր ծնած տեղը սիրել , բայց
հռոմայեցւոց սրտին մէջը կերեայ՝ որ
աս սէրը մէկ ուրիշ կերպով մը տպա-
ւորված էր : Ընչափ կենդանի էր ա-

նոնց մէջ ազգասիրութիւնը՝ որ իրենց
 հաւատքին հետ կապերէին, հաւատքի
 տեղ կը դնէին. ազգի համար պատ-
 րաստ էին ամէն նոր բանի ձեռք զար-
 նել ու ընել, ամէն դժար բան քաշե-
 լու անձերնին վրայ առնել:

Նանկ դրերէին մտվընին մէջ՝ որ ի-
 րենց ասորանքը՝ հանգստութիւն՝ կեանքը՝
 փառքը՝ իրենց բարեկամները՝ իրենց
 զաւակները՝ ամէննալ պէտք է ազգին
 համար տալ, ազգին համար ոչնչացու-
 ցանել (Թէլէֆ ընել): Արկերոն որ
 հռոմայեցւոց պինտ երևելի ճարտա-
 սանն է՝ իբրև մէկ յայտնի գիտցըված
 բանի մը պէս կըսէ: աս խօսքս: || «Պէտք
 ,, է մեզի հայրենեաց համար մեռնիլ,
 ,, հայրենեաց համար մեզ բոլորովին
 ,, տալ, հայրենեաց համար մեր ամէն
 ,, բանը դնել, ու իբր Թէ զոհել: ||:

«Ղատիկուց աս սկիզբը մտվընին կըխօ-
 Թէին՝ որ մէկ քաղքըցիի մը պարտքն
 է իր հայրենեացը իր ազգին ծառայել,
 Թէ և իր հայրենիքը իր ազգը ան քաղ-

քրցիին ան մարդուն ապերախտութի
 (քէմլիկ) ըրած ըլլայ . աս բանիս հա-
 մար մէկ կապ մը՝ մէկ միութի մը կար
 ամմէն բանի մէջ , արուճեստաւորաց
 (էսնաֆնէրու) մէջալ , պաշտօննէրու
 մէջալ :

Որչափ աղէկութի ըլլար իրենց ան-
 ձանց , ան աղէկութիները մէկ դի կը-
 նետէին , իրենց հայրենեաց ու ազգին
 աղէկութիը վեր կըդնէին :

Փապրիչիոս գայոս լուսքոս ըսված մար-
 դը՝ հռոմայու քօնսուլ էղաւ՝ որ մենք
 բդեշիս կըսենք 282 տարի քնէ առաջ .
 ասիկայ շատ յաղթութիներ ըրաւ ծե-
 ծի մէջ : Ի՛իրրօս որ թգր էր իբիռօսի,
 շատ ընծայներ շատ պատիւներ խոս-
 տացաւ ասոր՝ որ իրեն դին դարձրնէ .
 բայց անիկայ ամմէն անոր ընծան մէկ
 դի ձգեց , ոնց զի անհաւատարիմ չըլ-
 լայ , խարդախութի չընէ իր ազգին :
Սանկալ Սամնիդ ըսված իթրութի մը
 կար հռոմայեցւոյ մօտիկ՝ բայց թշնա

մի անոնց . Տեճի ատեն շատ ընծայնէր
 իրկեցին աս Փապրիչիոսի՝ որ իրենց
 դին դարձընէն , Տեճին մէջը խարդաւ
 խուժի՛ ընէլ տան : Ասոյց Փապրիչիոս
 անչափ կըսիրէր իր հայրենիքը իր ազ-
 գը , որ երբոր ընծայնէրը տեսաւ , ի-
 րենց դէսպաննէրուն (էլ չինէրուն)
 առջին՝ ձեռքը տարաւ իր անկանձնէ-
 րուն վր՝ , աչվընէրուն վրայ , ու իր բեր-
 նին վրայ , աս խօսքս ըսէլով : Վանի
 որ էս կիշխեմ աս իմ զգայարանքնէ-
 րուս վր՝ , ձեր ամմէն ընծայնիդ պա-
 րասկ էն իմ առջիս . իմ հայրենիքս՝ իմ
 ազգս է միայն՝ որ աչքիս կերկնայ :

Անչափ կըսիրէին հռոմայեցիք իրենց
 հայրենիքը իրենց ազգը , որ երկու հռ-
 գի քանի՛ ատելու թի՛ , քանի՛ թշնամու-
 թի՛ ունենային , երբոր իրենց հայրեն-
 ւացը իրենց ազգին վր՝ բան (մատ-
 տէ) մը կըլլար , ան ատենը իրենց
 թշնամուի՛ր մէկ դի կըձգէին , կըմիա-
 բանէին , սիրով մէկ տեղ կերթային ,

իրենց ազգին հասարակաց բանը հո-
գալու համար :

Ա լիլիոս Ասլինադօռ հռոմայեցի խիստ
կատեր մէկ ուրիշ հռոմայեցի մը՝ Աէ-
րոն անունով . վ'ս զի ատենօք քշվերէր
հռոմայէն . ու իր քշվելուն մեծ պատ-
ճառը աս ներոնին գրգուելովը շատը
եղերէր : Այրբոր հռոմայեցիք զլիլիոս
սալինադօռը քօնսուլ կամ բղէշխ ընտ-
րեցին , ներոննալ հետը մէկ տեղ ընտ-
րեցին : Ա'ս զի ատեն մը հռոմայեցւոց
գլուխ երկու հոգի կըլլար քօնսուլ ա-
նունով : Հիմա լիլիոս սալինադօռ ա-
նանկ միաբանեցաւ մէկ սիրտ եղաւ նե-
րոնին հետ՝ որ չէր երևնար թէ ատե-
նօք թշնամուի մը անցերէ մշջերնին .
մոռցաւ անիրաւութիւր որ ներոն ըրեր
էր իրեն , մոռցաւ իր կարողութիւնալ՝
որ կրնար ան ատենը ներոնին հատու-
ցում ընել վրէժը առնել . վասն զի իր
հայրենեաց իր ազգին աղէկութիւր օգու-
տը շատ վեր կըդընէր իրենինէն : Ա-
նանկով մէկ բան մը չսխշելով , երկու-

քը մէկ տեղ սիրով հողալով իրենց
ազգը , անանկ աղէկ կառավարութի
ըրին , որ Քէնի ըսված իրենց թշնա-
միներուն վր ելան , յաղթուի ըրին :

Լսանկալ Սէմբրոնիոս Արաքքոս հռո-
մայեցի թշնամութի ունէր ուրիշ մեծ
հռոմայեցիի հետ՝ որ շիպիոն ասիրիկե-
ցի կըսվէր : Լս սէմբրոնիոս հռոմայեց-
ւոց դատաւոր եղաւ՝ որ Վրիպունուս
կըսէին . ասոր օրը երկու հոգի Քէ-
դիլլի ըսված՝ դատաստան կանչեցին
զշիպիոնը : Շիմա ամմէնը կըսպասե-
ին՝ որ սէմբրոնիոս դատաւոր ըլլալով՝
ատենը գտաւ , իր վրէժը կառնէ շի-
պիոնէն . բայց սէմբրոնիոս իր հայրե-
նասէր ազգասէր ըլլալը յըցուց : Վի-
տեր կըտեսնար որ՝ շիպիոն շատ կաշ-
խատէր իրենց ազգին իրենց տերուէր
հիւ , անոր հիւ իր ազգին փառաւորվիլը
մեծ սեպելով քան իրէն առանձին քա-
մահը իլը կիվրէժ առնելով փառաւոր-
վիլը՝ աս խօսքըս ըսաւ : Շիպիոն քանի

որ հոս չէ հեռու է , ես չեմ ուզէր անոր
 վր ամբաստանուի լսել . հոս ալ դայ-
 նէ՝ Թող չեմ խտար դատաստան կան-
 չըվելու : Աս ըսելով սկսաւ շիպիոնին
 վր գովասանք տալ , ինչ աղէկուհիներ
 ըրէրէ ազգին վրայ պատմելով : Աս
 կերպս՝ աս խօսքերս՝ մեծ զարմանք բե-
 ըին ուրիշ դատաւորներուն վր . նաև
 ամբաստանողներուն սիրտնալ անանկ
 շարժեցին , որ ետ կեցան դատաստան
 կանչելէն . ամմէննալ գովեցին սէմ-
 բրոնիոս :

Ալ է հիմա ան մեր ազգասէրը՝ կան-
 չէնք հոս որ Թող դայ տեսնայ . ան ազ-
 գասէրը՝ որ առջի բերանը սիրով փա-
 փաղով մէկ քանի հոգիի հետ մէկ ըն-
 կեր կըլլայ , հասարակաց ազգին աղէ-
 կութի գործք մը մէկ տեղ կըսկըսի :
 Քիչ մը անցնելէն ետև՝ ընկերներուն
 մէկին հետ ավըրվածին պէս , ան ըն-
 կերէն վրէժ առնելու համար՝ բոլոր
 հասարակաց գործքը կալրէ , հասարա-
 կուհի աղէկուհիը ոտքի տակ կառնէ՝ ան

մէկ մարդը ոտքի տակ առնելու հմը :
 Ասանկ ազգասէրը մէկ սէմբրոնիոս
 մը ամօթ կրնէ . մէկ հնումայեցի կռա
 պաշտ մարդ մը կամչցրնէ :

Աս պատմածներս զամանալի նոր բան
 մը կէրևան մեր ազգին մէջ , բայց աւ
 կէց աւելի անոր վրայ զարմացիր որ ,
 հայրենեաց համար՝ իրենց ազգին օ-
 րէնքը տեղը երթալու համար՝ չէթի-
 իրենց առանձին թշնամութիւր կը ձը-
 գէին , հասկա նաեւ զաւակնին բանի
 տեղ չէին սեպէր . իրենց կամքովը զա-
 ւակնին վար կը սէպէին քան զիրենց
 հայրենիքը :

Պրուգոս (ըմ մէզ Նրուտոս) յունիոս՝
 առջի քօնսուլը կի՛բ բղէշիւր եղաւ հռո-
 մայու մէջ իբր 509 տարի քնէ աւաջ ,
 դուրս հանելով զգարքվինիոս , որ ե-
 ղաւ վերջին թիւոր հռոմայու . բայց
 քիչ մը անցնելէն ետեւ՝ պրուգոսին եր-
 կու զաւկընէրը տիտոս ու տիրերոս՝
 ուրիշ տղոց հետ մէկ եղան , խօսք դը-

րին որ՝ նորէն ներս առնեն զգարքլի-
նիոս ծածուկ գիշերանց : Ա՛ս բանս ի-
րենց ծառաներէն մէկը իմանալով ,
հասկըցուց պրուդոսին . իրեն դրած
Թղթէրնալ բռնրվեցան՝ որ դարքլի-
նիոսի կըգրէին :

Շ ուտ մը աս ապստամբները (զօւսպա-
նէրը) բռնեցին , բանտը դրին , ետքը
դատապարտեցին որ մեռնին : Հիմա
ամմէնէն աւելի դատապարտօղը պրու-
դոսն էր . սիրտը կըխշխրշար կըճղմա-
տէր իր զաւկընէրուն վը , բայց իր ազ-
գին ազատուիլ մեծ սեպելով քան իր
զաւկընէրուն սէրը՝ յօժար կամքով դա-
տապարտեց . ու եկաւ նստաւ մեռցը-
նելու տեղը՝ ինչպէս որ պէտք էր մէկ
դատաւորի մը : Ա՛ն ատենը եղաւ դա-
տաւոր մը՝ չէ Թէ հայր : Ա՛նանկով ի-
րեն առջին հանվեցուցին իր զաւկընէ-
րը . առաջ ծեծեցին , ետքը գլխընին
կտրեցին :

Յաղթեց հայրենեաց սէրը կրկանչէ
վիրձիլիոս բանաստեղծ . իր զաւկընէ-

բուն սէրը սլզտիկցաւ , կոյր եղաւ , և
 իբր թէ չիտեանելու եղաւ , միայն թէ
 արդարութիւն տեղը երթայ , հայրե-
 նիքը խալըսի , իր ազգին աղէկութիւն
 ըլլայ :

Պրուդոս մեծ ազգասիրութե՛ գործք
 ցըցուց իր զաւկընէրը մեռցընելով , իր
 ազգին ազատութիւն հաստատելու հա-
 մար : Բայց հիմա քեզի մէկ ուրիշ օրի-
 նակ մը բերեմ՝ որ չէթէ իր զաւկընէ-
 րը , հապա ինքիր զինքը մահ մատնեց
 ազգին աղէկութե՛ համար :

Սէկուլոս , ը մեզ հուդուլոս Սար-
 կոս Ստիղիոս , հռոմայեցոց քօն-
 սուլ կամբդեշխ եղաւ 267 տարի քօն-
 առաջ : Սիկայ շատ ծեծէր , շատ քա-
 ջութիւնէր ընելէն ետե՛ ինքնալ գերի
 ընկաւ կարթագինէ՛ որ է թունուղ .
 իրեն հետ ալ 15 հազար հռոմայեցի գե-
 ընկան : Արթագինեցիք որ հռո-
 մայեցոցմէ վախ ունէին , կուղէին ա-
 նոնց հետ հաշարվիլ . մտածեցին ո՛վ

խրկեն դեսպան (էլէի), որ խօսքէր-
նին անցընէ, գիտէին որ ռեկուլոսը
հռոմայեցոց մէջ մենծ մարդ էր, անի-
կայ խրկեցին հռոմ դեսպան (էլէի)
որ հաշտութիւն ընել տայ, և իրենց գե-
րինէրը փոխէ :

Բայց առաջ իր բերնէն երգում առին
որ, երթայ խօսի հռոմաս բանիս հա-
մար, ետքը դառնայ նորէն գայ կար-
թագինէ : Ալ որպէս զի սրտանց ամ-
մէն ուժովը հաշտութիւն ընելու ջանք
ընէ, զուրցեցին ռեկուլոսի՝ թէ որ
հաշտութիւնը չիյաջողվի, գիտնաս որ
դառնալէդ ետե՛ մենծ տանջանքնէ-
րով քեզ պիտոր սպաննենք :

Ռեկուլոս երգումը ընելով հռոմ ե-
կաւ, բայց գիտնալով որ իր ազգին քի
հռոմայեցոց հաշտութիւն չընելը աղէկ
էր, չէ թէ ընելը, յորդորեց զհռո-
մայեցիս որ՝ ամենեւին չի հաշտվին
կարթագինեցոց հետ : Հին եղած մեր
գերինէրը իրաւ շատ են ըսաւ, բայց
հասարակ զինուորներէն են : ներհակ

ասոր՝ կարթագինեցւոց գերինէլը մեր
քովը եղած՝ երևելի մարդիկնէրէն են,
շատ վեր կըլլայ մեր յաջողմունքը՝ թէ
որ հաշտութի չընենք :

Հռոմայեցիք իրեն ըսածնէրը լնունե-
ցին , վասն զի մենձ համարում ունէին
վրան , և իրեն ըսածնէրնալ իմացան
որ խելացի կըլուրցէ , բայց մեղքը-
նալով կըխղճային իր վրայ , գիտնալով
որ սխտոր դառնար կարթագինէ՞ չա-
բաչար տանջանքով մեռնէր , անոր հա-
մար ոմանք հռոմայեցւոց մէջէն շատ
յորդորել սկսան որ չիդառնայ :

Ահկուրոս ինչպէս որ միշտ խելացի էր
ու ազգասէր , հիմնալ խելացի շար-
ժեւով՝ նորէնոր յորդորեց զհռոմայե-
ցիս որ հաշտութի չընեն , և ինքնալ իր
խօսքը երդումը կատարելու համար
դարձաւ :

Երբոր կարթագինեցիք ասիկայ տե-
սան , ու իմացան ինչ խօսերէ հում ,
կատողեցան վրան . նոր տանջանք ուղե-
ցին հնարել . սխտ առաջ իրեն ար-

տեանունքները (քիփրիքները) , ու
ընթացները քերթեցին հանեցին , ա-
նանկ արևուն մէջ կեցուցին շատ օր .
ետքը մէկ Ֆլիի մը մէջ ձգեցին՝ որ
չորս դին ասեղներ քամված էին . հոն
անանկ մեռաւ 251 տարի քնէ առաջ :

Նիմա լսէ՛ մէկ ուրիշ օրինակ մը , որ
է՛ թէ ուրիշներուն թող կուտայ զին-
քը տանջելու , հասպա ինքիր զինքը կը
տանջէ իր ազգին բարիք գտնալու հա-
մար :

Քօրսէնա անունով դօսքանի թիւր մը
կար՝ որ մօտիկ էր հռոմայու , ասիկայ
սրդողած ըլլալով ինչու հռոմայեցիք
թիւրութի՛ն ձգեցին զգարքիլինիոս , նու-
րին անիկայ թիւոր նստեցրնելու հա-
մար եկաւ հռոմ պաշարեց , շատ նե-
ղութի՛ տրվալ հռոմայեցւոց : Ըն ա-
տենը Սուցիոս՝ Քօրտոս անունով մէկ
կտրիճ մը մենծ տունէ՛ ինքիրեն մտա-
ծեց մինակ երթայ՝ Քօրսէնան մեռ-
ցրնէ , անանկով իր հայրենիքը որ էր

Հռոմ՝ խալսցընէ :

Մանկով Հայրենեաց սիրոյն հիմը իրեն կեանքը բանի տեղ չիսեպելով, հրա ման առաւ իր դատաւորներէն դուրս ելլալոք՝ բայց առանց հասկըցընելու իր միտքը : Իր զէնքը (սիլահը) վրայէն ձգեց, իր հռոմայեցի հագուստնալ փռ խեց, թշնամինէրուն հագուստին պէս հագաւ . լեզունալ փոխեց՝ անոնց լեզունին պէս սկսաւ խօսիլ, սլալտիկուց քիչ մը սորված ըլլալով : Մանկով խաբեց թշնամինէրուն պահապանները, որ իրենցմէ մէկը կարծելով թողուցին որ ներս մտնայ անոնց բանակին (օւտուին) մէջ :

Մսիկայ շիտակ գնաց մտաւ ինչվան թգլորին վրանը (չատրըր), որ ան առտենը իր դիւանադարին (սըռքեաթիւպին) հետ մէկ տեղ թողակ (էօլէֆէ) կըրաժնէր իր զօրացը : Բայց ասոնց երկուքին հագուստնալ մէկմէկէ շատ տարբեր չըլլալով, կասկածմընալ չիտալու համար վախցաւ հարցընելու որն

է թիւորը տէի , տեսաւ ալ սր զօրքին
 շատը դիւանադպրին քովը կէրթային,
 աս է ըսելով թիւորը , ծածուկ պահ-
 ված սուրը մէկէն հանեց , անոր սիր-
 ար խօթելով մեռուց :

Շուտ մը հոն եղօղները վրան վազե-
 ցին , բռնեցին ասիկայ , ատեանը բե-
 րին . ինչ ըրիր , ո՞վ էս դուն հարցու-
 ցին , իմանան սրատճառը ասանկ յան-
 կարծ դիպուճածին : Ասիկայ վախնա-
 լուն տեղը՝ աչվրները տնկած՝ ինքը
 ամմէն նայօղներուն վախ տալով, հռռ-
 մայեցի եմ ըսաւ . Սուչիոս է իմ ա-
 նունս . քեզ թագաւորդ մեր թշնամիդ
 ուղեցի սպաննել . իմ մեռնիլս բանի
 տեղ չեմ սեպէր . մինակ էս չեմ, իմ
 ետեւէս խիստ շատիոր կան քեզ մեռցը-
 նելու համար սլաւարտօղներ . ամմէն ա-
 տեն մահը դուն քու քովդ սլիտոր ու-
 նենաս դիտցիր :

Ամմէն հոն կեցօղները՝ ամմէն նայօղ-
 ները՝ աս կտրիճին զուրցըվածին վրայ
 զարմայան մնային , հրամեց թիւորը

կրակ վառել հոն ասիկայ վախցընելու
 համար , որ վախնայ՝ աւելի յայտնի
 զուրցէ : Սուցիոս վախնալուն տեղը
 վազէց , ինքիր ձեռքը կրակին մէջը
 խօթելով անանկ բռնեց կեցաւ . ին-
 քիրեն սպառժեւ ուղելով ան ձեռքը՝ որ
 սխալէցաւ : Ու բօրսէնային վրայ աչ-
 վընէրը տնկած նայելով , տէս ահա ի-
 մացիր ըսաւ , ինչպէս ոչինչ կըսեպէնք
 ան մարմինը մենք հռոմայեցիք որ մենծ
 փառաւորութեց կըսպասենք :

Մ. մէնքնալ թաղաւորնալ սոսկալով
 աս մարդու քաջասրտութիւնը վրայ , իր
 անթուէն ցաթկեց , կրակէն հեռըր-
 նել տրվալ . իրեն դարձուց իր սուրը՝
 հրաման տալով որ՝ ազատ երթայ իր
 քաղաքը : Սուցիոս չիկրցաւ առնել
 իր սուրը՝ որ ձախ ձեռքովը . վս զի ի-
 րեն աջ ձեռքը բոլոր երվէր էր : Մ. նոր
 հմբ մականունն առաւ Ռ. սէվօլա կոչ-
 վէցաւ , յունական անունէս Ռ. սդէոս ,
 որ նշանակէ ձախ :

Սուցիոսալ թիւորին ասանկ աղէկու-

Թի՛ ընեւուն համար , յայտնի զուրցեց
 որ՝ իրեք հարիւր հումանյեցի կտրիճ-
 նէր էն , որ ասանկ երդում ըրին մէ-
 ջերնին : Ըմէնքսաւ մեռնինք հայրե-
 նեաց համար , միայն թէ նայինք որ՝
 քեզ Ռօրսէնադ մեռցրնենք : Ես ա-
 սոնց առջինը եղայ ըսաւ , ետեւէնաւ
 մէկաւնոնք մէկիկ մէկիկ պիտոր գան :
 Ըսխօսքս լսածին պէս բօրսէնա , վախ-
 նալով ետ կեցաւ ծեծկըվէլէն . հաշ-
 տուԹի՛ ըրաւ հումանյեցւոց հետ :

Եւ մէկ ուրիշ օրինակ մը՝ որ ինքեր
 զինքը մեռնելու կուտայ , իր ազգին
 աղէկուէ համար : Տէչիոս ըմ մեզ Վե-
 կոս ու Սանչիոս՝ երկուքնաւ հումանյ-
 եցւոց քօնսուլ էին , որ ըսել է ան ա-
 տենը հումանյեցւոց գլուխ , որ մենք
 բռնելի կըսենք , ինչպէս որ վերը գուր-
 ցեցինք : Ըսոնք պատերազմելու գա-
 ցին լատին ըսլած ժողովրդեան դէմ .
 հօն երկուքնաւ մէկ երազ մը տեսան :
 Սարդ մը ասոնց երեցաւ ըսաւ որ ,

աս ծէծիս մէջ մէկ դիւ զօրագլուխը
 պէտք է որ կուռքէլուն զոհիլի , մէկալ
 դիւինալ զօրքը պիտոր զոհիլի . յաղթու
 թիւր ան դիւային պիտոր ըլլայ՝ որ դիւին
 որ զօրագլուխը զոհիլի :

Ղ. ս երազս երկուքնալ իրարու պատ
 մեցին , երկուքնալ յանձն առին որ մէ
 ջերնէն մէկը մեռնի . բայց վիճակ ձգե
 լու պէս ըլլայ տէի՝ մէջերնին անանկ
 խօսք դրին որ , ան զօրագլուխը մեռ
 նի՝ որուն զօրքն որ էտ քաշիլի փախչիլ
 սկսի :

Ս. անլիոս աջ թևի զօրքին կըհրամէր ,
 դեկոս ձախ թևի զօրքին : Ղ. ոջի բե
 րանը երկու զօրքնալ քաջուք պատե
 րազմեցան , բայց էտքը ձախ թևին
 զօրքը որ էր դեկոսին՝ չիկրնալով լա
 տինացոց զօրքին դէմ դնել , սկսան
 էտ քաշիլի :

Ղ. ո խռովութե ատենը դեկոս մդեշ
 լսը յիշելով իրեն խօսք տրվածը , յօ
 ժարութե մահը յանձն առնելով , ամ
 մէնուն առջին ինքիրզինքը զոհելու

խօսքերը զուրյեւով, ձիուն վրայ զե-
նեալ թշնամիներուն մէջը վազեց, իր
հայրենեայը ազատուի՝ ու իրեն մահ
խնդրեւով: Աւր որ թշնամիներուն բա-
նակին (օւտուին) մէջ կը հասնէր, հոն
ամմէնուն վախ մը կը ձգէր: Ասանկ
յարձրկեւով՝ պինտ ետքը թշնամի-
նուն նետերովը խոցվեցաւ մեռաւ:

Ինքը մեռաւ, բայց իր թշնամիները
լատինացիք փախան, ու իր կամաւոր
մեռնեւովը իր ազգը որք էին հռոմայ-
եցիք յաղթութիւնը վաստրկեցան 340

տարի քսէ առաջ:

Տէս մէկ ուրիշ աղէկութի մընալ որ
ըրաւ, իր կամաւոր մեռնեւովը իր զաւ-
կինալ օրինակ թողուց որ՝ անալ որ
կըսվէր 'Աեկոս Ա'ուս, չորրորդ ան-
գամ բռնի ըլլալուն ատենը հօրը օրի-
նակին հետեւեւով, կամաւոր մահ զոհ-
վելու յանձն առաւ, անանկով ազատեց
հռոմայեցիները գաղղիացւոց ձեռքէն:
Աս երկրորդ գեկոսին օրինակնալ մէկ
ուրիշ երրորդ գեկոսամընալ հանեց որ,

անալ երբոր բիրրոսին դէմ պնդմեւ լու
դնաց , ինքիրեն կամաւոր մահ յանձն
առնելով՝ հռոմայեցիք խաւսցուց :

Մ.ս իրեք դեկոսներուն ըրածէն ալ աւ
ւելի զարմանալի երևելի բան է որ ըրաւ
Վ. ուրցիոս (ըմբղ Վորդիոս) մարկոս .
որ էր ասպետ հռոմայեցւոց մենծէրէն
մէյմը : Մ.ս որ օրը հռոմ մէկ շաժ մը ե
ղաւ որ՝ գետինը պատուելով մէկ խո
րունկ հոր մը՝ մէկ վիհ անդունդ մը
բացվեցաւ . ամմէնքնալ կը վախնային
որ բոլոր քաղաքը կուլ պիտոր տայ :
Վնացին ասոր վրայ իրենց կուռքին
հարցընելու . կուռքը պիտեց որ՝ աս վիհը
հորը չիլեցունիր , աս պատիժէն չէք խա
լըսիր , բայց եթէ մէջը ձգելով ան մար
դը՝ որ ժողովուրդը խիստ կը սիրէ խիստ
կը պատուէ :

Մ.ս մարկոս քուրցիոս ըլլալով մէկ
կտրիճ մը քաջասիրտ , կրօնասէր , ու
ազգասէր , երբոր իմացաւ որ քաղքին
ազատուն համար մէկ մարդ մը կուգ

վիկոր զոհվելու : Աս ըսաւ ահա կը
զոհվիմ, ես իս ան հորին մեջը կը ձգեմ
իմ ազգիս ազատութիւնը համար :

Աս ըսելով բոլոր իր ամեն զէնքը (սի-
լահները) հագնեցաւ, ձիու վրայ հե-
ծած՝ դնայ ան զարհուրելի խորունկ
հորին բերանը կեցաւ . բոլոր ժողո-
վուրդը հռոմայու չորս դին շարված՝
ասոր քաջութիւն՝ ասոր ազգասիրուիւնը
տեսնելու կեցեր էին :

Ահաւ քուրցիոս հորին բերանը՝ գլու-
խը վեր նայելով, ձեռվընէրը երբեմն
դէպ 'ի երկինքը՝ երբեմն դէպ 'ի խո-
րունկ հորը շարժելով, իբր թէ ինքիւ
զինքը զոհ ընելով՝ ազգիս համար կը-
մեռնիմ ըսելով, ինքիւ զինքը ձիովը
զէնքերովը վերէն՝ ի վար ձգեց 362 տա-
րի քսէ առաջ :

Ա՛ր մէկը պատմեմ, որ մէկը օրինակ
բերեմ, որովհետեւ աս հռոմայեցւոց
ազգին պատմութիւն՝ բոլոր կրնայ ըս-
վիլ որ հայրենասիրուէ և ազգասիրու-
թիւ պատմութի մընէ :

ՕՐԻՆԵՆ

Մ. զգաստրու-նէ՛ Է պատմութեան Մ. ընկալաց :

Իրակէանք ըսված թշնամիները
չատնեղուի կուտային կավը շտրկէին
աթենացուց երկիրը : Մ. օտրոս (ըստ
մեզ Արդրոս) որ ետքի թագաւորը ե-
ղաւ աթինայի՝ տեսնելով իրեննէրուն
անկար ըլլալը թշնամիներուն վրձաղ-
թելու , հարցընել տրվաւ տէլֆեան
ըսված ազոդոնի կուտունը՝ ինչ ընէ
որ թշնամիներուն վրայ ելլայ : Մ. Ծ զի
ան ատենը կուտապաշտ ըլլալով , անանկ
կըսէպէին մէջերնին որ , ով որ մէկ
բան մը հարցընէ ան կուտունը՝ կուտ-
քէն պատասխանը կառնէ :

Կուտքը ասոր ասանկ պին տրվալ :
Մ. թենացիք ան ատենը վրայ կելլան ,
երբոր իրենց թագաւորը թշնամիներուն
ձեռքը կ'յնայ , մեռնի : Մ. ս բանս թըշ-

համինէրը լսածնին պէս՝ ամմէնուսալ
 ապսպրեցին որ՝ մէկը կարող չըլլայ
 ծեծին մէջ ձեռք վերցընել մեռցընել
 կողորոս :

Բայց կողորոս անչափ կըսիրէր իր ազ-
 գը , որ ես մեռնիմ միայն թէ իմ ազգս
 հանգիստ մնայ ըսելով , իր թագաւո-
 րական հագուստը փոխեց , մէկ ցած
 զինուորի մը հագուստ հագաւ որ չի-
 ճանչցրվի . ան հագուստով մտաւ յար-
 ձրկեցաւ ծեծին վտանգաւոր տեղը .
 անանկով զինուորին մէկը չիճանչնա-
 լով՝ զարկաւ մեռցուց . երբոր թշնա-
 մինէրը իմացան , ալ ծեծ չըրին , թո-
 ղուցին գացին :

Բսանկ իր ազգին համար իր կեանքը
 տրվավ կողորոս 1095 տարի քսե՛ առաջ :

Փոկիոն յն՝ Ֆոջիոն երևելի քաջ զո-
 րագլուխ էր աթենացւոյ . որուն վրայ
 շատ համարում ունէր մեծն աղէքսան-
 դըր , բայց պինտ ետքը իր քաղքըցինէ-
 րը որք էին աթենացիք՝ ամբաստանե-

ցին ասիկայ ծեծի մէջ դաւաճանու թի
 ըրաւ տէի . ու տգիտուք նախանձով
 վար ձգեցին զօրագլխուհի . ետքը մէկ
 բերան դատասպարտեցին որ մեռնելու
 արժանի է :

Արքոր բանտը կը տանէին , փոկիոն ա
 նանկ երեսով անանկ ուրախ կերթար ,
 ինչպէս որ պատերազմէն կ'ի՛ յաղթու-
 թի՛ դառնալու կըլլար : Արքոր բանտը
 հասաւ , Վմբիլէդ անունով մէյմը՝ որ
 խիստ բարեկամ էր իրեն , լալով զուր-
 ցեց իրեն : Վ. ս ի՛նչ անիրաւու թի էր
 որ քեզի ըրին փոկիոն , ի՛նչպէս կը քա-
 շես : Պատասխանեց փոկիոն , իրաւ
 է՝ բայց էս գիտեմ կըմտածեմ որ , ա-
 թինային ամմէն երևելի քաղքըցինէ-
 ըր ասանկ են քաշեր :

Հոն ժողվրվեցան իր թշնամիները ,
 սկսան քամահրել ու ծաղը ընել , մէ-
 ջերնին մէկ լիրբ մը անչափ յանդգնե-
 ցաւ որ՝ ինչվան երեսը թքաւ : Վն ա-
 տենը փոկիոն դարձաւ դատաւորնէ-
 ըուն ըսաւ : Վէջերնիդ մէկնալ չի-

կայ մի՞, որ աս մարդուս թող չխտայ
 ասանկ անարժան բան ընելու :
 Արբոր ասանկ անիրաւ նախատինքներ
 կրտեսնար կըլսէր իր հայրենակիցնե-
 րէն, իր քաղքըցիներէն, երբոր գի-
 տէր որ անիրաւ կըմեռցընէն, հարցուց
 ան ատենը իր բարեկամին մէկը՝ որ մեռ-
 նելէդ առաջ մէկ զուրցելիք մը մէկ
 պատուէր մը ունի՞ս ապսպրելու քու
 զաւկընէրուդ : Անիմ ըսաւ փոկիոն .
 աս է զուրցելիքս, չըլլայ որ իմ զաւ-
 կընէրս յիշէն կամ վրէժխնդրու թի մը
 ընէն անիրաւուէր, որ աթենացիք իմ
 քաղքըցիք ինծի դէմ ըրին : Ա՛նչ տար-
 բեր է ազգասէր մարդուն սիրտը :
 Աս ըսելէն ետեւ փոկիոն առաւ մոլա-
 խինդը դահիճին ձեռքէն, որ է թիւ-
 նաւոր (զէհերլի) խոտի մը ջուր . ա-
 նանկով մեռաւ 319 տարի քոնէ առաջ :
 Փոկիոնին ազգը իրեն երախտեացը ու
 աղէկու թէր դէմ չարիք հատուց, փո-
 կիոն մեռնելու ատեննալ աղէկուի ու
 զէց իր ազգին՝ չէթէ վրէժխնդրուի :

Աւելց որ՝ իր զաւակը աւելի գուժ ու
 նենայ իր աղգին վրայ, քան թէ իր հօ-
 րը վրայ:

Թէ միստոկղէս խիստ քաջ խիստ ե-
 րևելի զօրապետ եղաւ աթենացոց,
 պարսից դէմ ծեծկըվելով շատ մեծ
 յաղթուի ըրաւ, ու բոլոր յունաստան
 խալսցուց, բայց իր քաղքըցիք նախան-
 ձեւէն դուրս քշեցին: Ան ատենը աս
 մենծ երևելի մարդս ողորմելի մնալով
 երկրէ երկիր բարբարական եղաւ, տեղ
 մը չի գտաւ ապահով նստելու, մտա-
 ծեց ինչ ընէ, դնաց ընկաւ իր թշնա-
 մինէրուն դին պարսից թգրին քով:
 Պարսից թգլորը որուն անունն էր ար-
 տաշէս, շատ մեծարեց շատ պատիւ
 տրվաւ ասոր: Արբոր նորէն պատե-
 րազմ բացաւ աթենացոց դէմ, իր բո-
 լոր բանակին (օւտուին) զօրագլուխ
 կեցուց, թէ միստոկղէսի յանձնեց
 մտածելով որ՝ թէ միստոկղէսի սիրտը
 երած է իր քաղքըցիներէն, աղէկ կը

կոտորէ զանոնք իր վրէժը հանելու հա-
մար :

Խելքով մտածեց արտաշէս . ասկէց ա-
ղէկ զօրագլուխ չէր կրնար ընտրել իր
շահուն համար . մէկ քաջ կտրիճ մը աս-
չափ քամահրած ըլլայ իր քաղքըցինե-
րէն , իր ըրած աղէկութէ դէմ դուրս
քշվի , իրաւունք ունէր պարսից զօր-
քով վրանին երթայ , ինքիւր զինքը ցը-
ցընէ , հատուցում ընէ :

Բայց նայէ , քանի՛ հեռու է ազգասի-
րին մտածմունքը : Եւ միստոկղէսին
սիրտը իրաւ խոցված էր , իրաւ լեցված
էր աթենացւոց վրայ , բայց սիրտը չի-
քաշեց իր ազգը իր թշնամիներուն տա-
կը ձգել տալ . ձեռքը առաջ չիգնաց
սուր վերցընել իր ազգին վրայ : Ա՛խ ,
ինչ ընեմ , աւելի գէշ վիճակի մը մէջ
ընկայ ըսաւ . թէ որ պարսից զօրա-
գլուխ ըլլամ՝ պէտք է աղէկ ծեծկը-
վիմ , քաջուիս ցըցընեմ . բայց անանկ
ծեծկըվելովս իմ ազգակցաց արիւն-
ները պիտոր թափեմ . աս բանս անայ-

Ժան է մէկ կտրիճ մարդու մը՝ մէկ
 քաղքըցիի մը : Իր ազգին դէմ սուր
 վերցընելը՝ իր հօրը դէմ սուր վերցը-
 նել ըսել է . իմ սիրտս չիկրնար աս
 բանս քաշել :

Օրագլուխ չըլլամ, արտաշէսին խօս-
 քը կտրեմ ըսաւ, անոր մտքին մէջը
 կասկած պիտոր ձգել տամ, իս ան-
 հանգիստ պիտոր ընէ : Ասոր աղէկը
 չապրիլն է ըսաւ . ինծի մեռնիլը աղէկ
 է՝ քան թէ իմ ազգիս դէմ սուր վեր-
 ցընել ըսելով, ցուլին (պուղային) ա-
 ըիւնը խմեց, որ հինէրուն մէջ թիւնի
 (զէհիրի) տեղ կըբանեցընէն . անան-
 կով ինքիր վինքը մեռցուց 464 տարի
 քսէ առաջ :

Թէ որ գագիկ թգլորը արծրունեաց
 ասոնք կարդար, մէկ թէմիստոկղէսէ
 մը օրինակ առնէր, թչնամինէրը ներս
 չէր կանչէր, հայաստան չէր ավրըշտը-
 կէր յոհաննէս կաթուղիկոսին պատ-
 մածին կեօրէ մինակ ասոր համար որ՝
 իր վրէժը սմպատ թգլին վրայ հանէ,

Ինչու իրեն չիտրվավ նախճոճան քա-
 ղաքը : Արկուքնալ կտրիճ , գաղիկ-
 նալ Թէմիստոկղէսալ , բայց որչափ
 հեռու է մէկ յունաստանցի մը սիրտ ,
 մէկ հայաստանցի մը սիրտ :

Արիսդիտէս շատ մեծ աղէկուԹիներ
 ըրաւ աԹենացւոց վրայ , բայց աԹե-
 նացիք նախանձեւէն դուրս քշեցին :
 Ասիկայ հայրենեացը վր անչափ սէր՝
 անչափ գուԹ ունէր որ , կուսպաշտ ըլ-
 լալով իր կուռքերուն աղաչանք կրնէր
 որ՝ աԹենացւոց յաջողուի ու աղէկու-
 Թի տան , չէԹէ վրէժ խնդրուի ընեն :
 Ատքնալ երբոր քսէրսէս պարսից Թա-
 գաւորը յունաց վրայ ծեծի եկանէ ,
 արիսդիտէս Թէպէտ քշված էր , բայց
 առաջ խորհուրդ տալով՝ Ետքնալ օգ-
 նելով վերոյիշեալ Թէմիստոկղէայ զօ-
 րապետին , լմնցուց առաջ տարաւ ան
 մեծ յաղԹուիը պարսից վրայ , որ Սա-
 դամինեան յաղԹուԹի կրտի պատմաւ
 դրաց մէջ :

Օ Ր Ի Ն Ե Ա

Մ զ Գ ա ս Ի ր ու ը Է յ ա յ լ ո յ պ ա ս Գ ճ ու Է յ Զ ու ն ա յ :

Ի Բ ա մ Ի ն ծ ն տ ա ս յ ու Ն ա ս տ ա ն վ ի թ ղ Ի ա
 Ե ը կ ը ի ն մ է ջ Թ ա գ աւ ո Ր ա կ ա ն ց ե ղ է ն Ե
 ը Ե Ե լ ի մ ա Ր գ Ե Ր , ա ղ է կ փ ի լ ի ս թ փ ա յ ու լ ի
 գ ի տ Ե Ր , Բ ա յ ց չ ի գ ի ա յ ց թ ղ ի պ է ս կ ը վ ա Ր
 վ Ե Ր ա մ մ է ն ու Ն Տ Ե տ : Մ ս թ Ր ա մ մ է ն ա
 ղ է կ ու լ ի Ր Տ ո ս դ Ր Ե լ ու ը լ լ ա ն ք , շ ա տ Ե Ր
 կ ա ն կ ը լ լ ա յ , ի ն չ ո Ր մ Ե Ր Բ ա ն ի ն յ ա Ր մ ա Ր
 է ան մ Ի ա յ ն պ ա տ մ Ե ն ք ո Ր խ ս ո ս ք է ը ն է ս
 դ ու ը ս չ Ե լ լ ա ն ք :

Մ ս ա ն կ ա ս թ Ր ա ղ է կ Բ ն ու Թ ի Ր ի մ ա ն ա
 լ ո վ Ժ թ ղ ղ ո վ ու ը Ր ղ ը ի Ր Ե ն ց վ ը ա յ կ ա ու ա
 վ ա Ր դ ը ի ն զ ա ս ի կ ա յ , Թ է պ է տ ի ն ք ը չ Ե Ր
 ու զ է Ր • ա ն ա ն կ ո վ Ե ղ ա վ ք ա ջ զ թ Ր ա վ ա Ր
 մ Ի ա ն գ ա մ ա յ ն Ե ք ա ջ կ ա ու ա վ ա Ր : Մ ա յ ց
 ն թ յ ն ա տ Ե ն ը ի Ր Ե ն պ է ս ու ը ի շ ք ա ջ զ թ
 Ր ա վ ա Ր մ ը ն ա լ ու Ն է ց ա ն Թ ի վ Ե ց ի ք Մ է
 լ թ ք ի տ ա ս ը ս վ ա ծ ո Ր ու Ն Տ Ե տ խ ի ս տ Բ ա

րեկամ էր էբամինոնտաս :

Հիմա աս է վարմանալին որ՝ աս երկու
 զորավարը շատ քաջութիւնէր ըրին վա-
 նագան տեղ, բայց որչափ որ քաջագոր-
 ծութի ըրիննէ, ամենեին մէկմէկու
 վրայ չինախանձեցան, իրենց ներքին
 բարեկամութե կապը միշտ պահեցին,
 ու մէջերնին եղած մէկ տեղ միաբա-
 նութիւնն ինչպէս ետքը մէկ կերպ քշել
 տրվին իրենց ազգը բռնաւորներուն
 ձեռքէն խալսցընելու համար :

Ս. Եւլի վարմանալին աս է որ՝ երկու-
 քին ընութիւնալ յօժարութիւնալ տար-
 քեր էր մէկմէկէ. ասանկալ ըլլալով
 ամենեին չիփօխվեցան ոչ ծեծի մէջ,
 և ոչ կառավարութե մէջ. երկուքնալ
 փոփօխակի կը հրամէին քիչ մը մէկը՝
 քիչ մը մէկալը. մէջերնին ամենեին
 տարաձայնութի (խըռխըռ) մը չելաւ.
 Արչափ հեռու մեր ան զորավարներէն
 մեր ան կառավարներէն որ իրարու տը
 կենալուն տեղը՝ զիրար կը մատնէին.
 Վբամինոնտասին քաջութիւնը ամէն բա-

նէն ամմէն ատենէն աւելի երեցաւ ,
 երբոր 371 տարի քոնէ առաջ՝ Վէլգրա
 ըսված տեղը մեծ պատերազմ ընելով
 կոտորեց լակեդեմոնացիները , ու ա-
 զատեց իր ազգը : Արբոր ամմէնքը
 կուգային ուրախանալու ու գովելու
 զէբամինոնտաս , ինքը վեհանճնու թի-
 մը աս խօսքս կըսէր : Աս չեմ ուրախա-
 նար իմ ըրած յաղթունէս վրայ , հասկա
 կուրախանամ որ՝ իմ հայրենիքս իմ
 ազգս ուրախացուցի : Աս ըսելով աւել-
 լի տեղէր առաւ լակեդեմոնացւոց ձեռ-
 քէն որ իր հայրենիքը մեծցընէ , ու հայ-
 րենեաց մեծունիը երկան գիմացընէ :

Արբոր ասանկ յաղթուն թիմէրով դար-
 ձաւ մտաւ իր հայրենիքը , ամմէնուն
 կարծեացը կեօրէ կըկարծըվի որ , թի-
 վեցիք որ էր իր հայրենիքը իր ազգը՝
 ասիկայ շատ պսակներով պսակեն , ինչ
 վան իրենց վրայ թիւոր դնեն : Վայց
 լսէ՛ զարմացի՛ր ինչ եղաւ . էբամինոն-
 տաս ներս մտածին պէս՝ պսակելուն

վարձք տալուն տեղը՝ վճուեցին որ մա-
 հապարտ է : Անչու որ իրենց թիվեցոց
 հին օրէնքը կատարսպրէր որ , սիլ որ
 ամսէ մը աւելի զօրավար ըլլայ զօրքե-
 րու վրայ , մեռնի՛ ան զօրավարը :
 Ղիմտածեցին չըսին որ՝ աս օրէնքը հա-
 սարակ զօրավարներուն վրայ է , բայց
 աս մարդս ամսէ մը աւելի զօրավարու-
 թի ըրաւնէ՝ չէթէ իշխելու հրամեւու
 համար ըրաւ , հապա մինակ իր հայրե-
 նիքը զիրենք խաւսցընելու հմր : Ան-
 չափ զիմտածեցին , անչափ բանի տեղ
 չիսեպեցին աս մարդուս ըրած աղէ-
 կութիները , որ իրենց դատաւորներ-
 նալ երբոր ետքի ժողովը ըլին , վճիւր
 կտրեցին որ մեռնի : Ան բարերարը ,
 ան ազատօղը , ան երախտաւորը աս
 պսակս աս հատուցումը առաւ իր ժո-
 ղովրդենէ :

Սուս կեցաւ հնազանդեցաւ էբամի-
 նօնտաս , մինակ աս բանս ձէնէ կը-
 խընդրեմըսաւ , իս մեռցընէլէն ետե՛
 դերեզմանիս վրայ աս բանս գրեցէ՛ք :

Հոս Թաղվօղը մեռաւ , իր կեանքը
կորսնցուց , իր հասարակապետուէ իր
հայրենեաց կեանքը գտնալու ազատե-
լու համար :

Մ.ս խօսքս անչափ մտաւ որ՝ արթնցուց
Թիվեցիները • իրենք իրենց եկան ,
վճիռնին ետ դարձուցին , ու մեծուի
տրվին էբամինօնտասին : Հիմա ասոր
վրայ աւելի զարմացիր որ՝ էբամինօն-
տաս ասանկ մեծութի՛ ձեռք ձգելէն
ետե կրնար մէկիկ մէկիկ ան դատա-
ւորներէն վրէժը առնել , զանոնք մեռ-
ցրնել : Մայց անչափ հայրենասէր էր
ու ազգասէր որ՝ մէկ վրէժխնդրութե
միտք մընալ չունեցաւ , ուրիշ բան չի
մտածեց որ՝ նորէն իր հայրենիքը մեծ-
ցրնէ : Մ.նանկով շատ պատերազմեր
ընելով իր ազգին օգտին համար , մէկ
պատերազմի մը մէջալ շատ քաջուիներ
ընելէն ետե՝ կուրծքին մէկ խոց մը ա-
ռաւ , հոն մեռաւ 48 տարւան • 363 տա-
րի քսէ առաջ :

Սէտք էր որ աս կարդային մեհրուժան ,

վասակ, և Ե. Իրչափ հեռու էր ասոր սիր-
տը անոնց սրտէն, որ իրենց հայրե-
նիքը մեծն հայաստան տակնու վրայ

լրին:

Մասնկ յոյնք չունէին իրենց աւելի սի-
րական բան որ՝ իրենց ազգը, ազգին
համար աշխատիլ իրենց փառք ու պար-
ծանք կըսէպէին: Ա երոգրեալ մար-
դիկներէն զատ՝ ասանկ եղան Ա իգուր-
կոս, Սողոմ, Միլղիատէս, և Ե. աշխար-
հիս ամէն բանէն վեր հայրենիքնին

կըդնէին:

Մնգամ մը ժողով եղավ, իրենց հասա-
րակուէ բարւոյն համար պիտոր մտա-
ծէին խօսէին: Մէջերնին խօսքը ան-
չափ տաքցաւ որ մէկը ձեռքի բռնած
եղէդը վերցուց մէկալին զարնելու,
ասիկայ տաքնալուն սրդողելուն տեղը՝
հանդարտ սրտով զուրցեց: Օ՜ արկ,
բայց մտիկ դիր: Մսել ուզեց որ՝ իմ
զարնը վիլս հոգս չէ, միայն թէ հասա-
րակու թէ աղէկու թիր առաջ երթայ.
ան է որ կըխօսիմ, ան է որ մտիկ դնել

Նիդ կուզեմ:

Մնչափ տպաւորված էր ամմէնուն սրբ-
տին մէջը ազգի սերը, որ տէս լսէ ինչ
կըզուրցէին լակեդեմոնացւոց մայրե-
րը՝ երբոր իրենց զաւակներն ծեծի կը-
խորրկէին: Մնա՛ տղաս ծեծկըվէ՛ հայ-
րենիքդ պաշտպանելու հօր. մի դառ-
նար տունդ, բայց եթէ կի՛ վահանովդ
(զալխանովդ) դարձի՛ր, կի՛ վահանիդ
վր՛ դարձի՛ր: Մսել ուզեց որ՝ կի՛ յաղ-
թէ, անանկով վահանովդ եկօ, կամ
մեռի՛ր հայրենեացը հօր, որ մեռելդ
վահանին վրայ դրված դառնայ հօս,
(ինչպէս էր իրենց սովորուի՛ր,) ես ալ
տեսնամ որ տղաս մեր ազգին համար
մեռերէ՛ ուրախանամ:

Մսանկալ հեղ մը լակեդեմոնացւոցմէ
մէկը՝ իր ճիվը կորսնցուցերէր պատե-
րազմի մէջ. ասոր մայրը սիրտ կուտար
ըսելով: Մխիթարէ՛ քեզ որդեակ, վո՛
զի ամմէն մէկ ոտք առնելդ՝ վկայուի՛
կուտայ կըյիշեցընէ որ, քու հայրե-
նիքդ պաշտպաներես դուն:

Օ Ր Ի Ն Ե Կ

Մ. զգաստերու է՝ ի պատմութեան և և այժմեան ազգաց ։

Մեծն Պետրոս Ռաֆայել Մասնակց ։

Ինչպէս Տիմա պատմեցինք ազգին ազգեկուէ համար երկու հոգի իրենց մէջի եղած թշնամութիւնն մէկ դի ձգողներ . ազգին համար ազգին ըրած ապերախտութիւնը (քեմլիկը) մոռցողներ , ու անոր տեղը երախտիք (էյլիկ) ընողներ . ազգին հմբ իրենք զիրենց կեանքը տրվողներ ։ Տիմա պատմենք մէկ ուրիշ ազգասիրութե գործք մը , որ է ազգը , հայրենիքը շէնցընել . հայրենեաց կմ ազգին պակսութիւնները վերցընել շտկել , անոր տեղը աղէկ կըրթութի խօթել , հասարակաց կենցաղող ուտ գործքեր ընել ։

Մասնակ եղավ ահա մեծն պետրոս մոս .

կոմիտէրուն թգլորը , որ նոր ատեննե-
րուս մէջ մէկ երևելի օրինակ մը եղաւ
ազգասիրութե , վս զի իր բոլոր վարք-
նալ եղաւ մէկ գործողութի մը ազգասի-
րութե . ինչ որ իր ազգին համար աղէ-
կութիներ կար ընելու , ամէննալ հէմ
մտածեց , հէմ ըրաւ . իր ջանքը իր բաղ-
դը մէկ տեղ միանալով , իր ազգը բար-
բարոսութե հանեց : Անոր համար աս
մարդուս բոլոր վարքը մինակ խելքի
բան չէ , բաղդովալ է , ինչպէս իր թա-
գաւոր նստիլնալ բաղդով մը եղաւ :
Անոր հայրը կըսվեր Ալեքսի Ալեքի-
լովիչ , որ առջի կնիկէն ունեցաւ եր-
կու մանչ զաւակ թէորորոս ու յոհան-
նէս , և վեց աղջիկ , որոնց մէջը երևե-
լի եղաւ Սօֆիա . իսկ եկդ կնիկէն ու-
նեցաւ աս մեծն պետրոս , ու մէկ աղ-
ջիկ մը :

Ալեքսիէն ետև թգլոր նստաւ թէս-
գորոս , որ առանց զաւկի մեռաւ , և ի-
րեն յաջորդ դրաւ աս մեծն պետրոս
տասը տարվան յամին 1672 . թէպէտ

Կարգին նայելով՝ յոհաննէսին կէյնար
 թագաւորութիւնը, բայց տկար էր թէ
 ողջունէ դիպցէն, և թէ մտքի դիպցէն :
 Նմէնքնաւ ընդունեցան զմեծն պետ
 րոս, բայց սօփիա քոյրը ուզելով աւե
 լի իշխանութի մը իրեն քաշել, ու կա
 ռավարութե մէջ խառնըվիլ, անչափ
 ըրաւ որ՝ պետրոսին հետ յոհաննէսնաւ
 երկու աղբար մէկ տեղ թղթորեցընել
 տըվավ, ու կառավարութիւն յանձնըվե
 ցաւ սօփիայի : Նայց սօփիային փառա
 սիրութիւնը ասովաւ չի հերիքցաւ, անչափ
 եղավ որ՝ իր ասչափ իշխանութե վր զոհ
 չըլլալով, ծածուկ ետուէ ընկաւ իր աղ
 բարնէրը մեռցընել, անով իրեն անցը
 նել թղթութիւնը : Տեսաւ որ ասաւ չե
 ղավ, քիչ մը անցնելէն ետե խորհուրդ
 ըրաւ սպաննելու զմեծն պետրոս ու ի
 րեն մայրը իր կնկանը ձեռքովը, սպան
 նօղնաւ պիտոր ըլլար Նսդրելից ըսված
 զօրքին գլուխը :

Նայց խորհուրդ ընօղներէն երկու հո
 գի ցաւելով եկան բային զուրյեցին մե

Տին պետրոսի • որ շուտ մը ապստամբ-
 ները բռնել տրվավ , ըսգրելիցնե-
 րուն գլխաւորը սպաննել տրվավ • իսկ
 սօֆիան մէկ վանք մը խօթել տրվավ
 որ ինքը շիներէր մօսքվիա քաղքին մօ-
 տիկ :

Ըն ատենը բոլոր կառավարութիւնը
 եղավ մեծն պետրոս , և նոր եղածին
 պէս՝ շուտ մը սկսաւ բարեկարգութի
 ընել իր ազգին մէջ • մէկ պզտիկ գունդ
 մը շինեց զօրաց 50 հոգի , որոնց սիրտ
 տալու համար ինքնաւ մէջէրնին մտաւ •
 բոլոր վարի կարգէն ինչվան վերի կար-
 դը մէկիկ մէկիկ անցնելով սորվեցաւ ,
 առաջ տալու չափը ըլլալով , ետքը
 տասնապետ , ևն :

Երբոր կըմտածէր ճամփայ ելլալ բո-
 լոր եւրոպա քալել խելք սորվելու հա-
 մար , մէկ նոր ապստամբութիւնաւ
 ելավ սօֆիայի դիացի եղօղներէն , բայց
 երկու հոգի իմանալով աս բանս՝ գա-
 ցին զուրյեցին պետրոս թիւորին՝ որ
 անալ զամմէնքը պատժեց :

Այս բանէս վեց տարի անցնելէն ետե
 սօֆիան մեռաւ . տարի մընալ առաջ
 իր յոհաննէս աղբարը մեռերէր , ալ
 վախ չունէր ապստամբուէ , անոր հա-
 մար միտքը դրաւ օտար երկիր քալե-
 լու , ծաղկեալ թագաւորուէց օրէնք-
 նին՝ սովորութիւնին՝ ու արուճեցանին
 սորվելու , ունի զի ետքը իր ազգին սոր-
 վեցընէ , իր ազգին մէջնալ տեսած բա-
 րեկարգութիւնէրը մտցընէ :

Նայց պետրոս ինչ մտքի վրայ էր , իր
 աղբը ինչչափ հեռու էր ան ատենը աս
 մտքերէն : Ղամփորդութիւնը պարապ
 բան սեպելէն ետե՝ անչափ դէմ էր աս
 բանս մոսկովսէրու , որ մահապարտ կը-
 սէպէին ան իշխանը՝ ով որ իր երկրէն
 դուրս կելլար , նաև հաւատքի դէմ է
 կըսէին : Անոր համար շատ շիտթուէի
 հանեցին ժողովրդեան մէջ . աս ինչ
 պիտոր ըլլայ ըսելով . առջի թագաւոր-
 ներէն մէկը դուրսը չէ քալած , աս
 թագաւորս նոր բանէր կըհանէ դուրս
 ելլալով , և ունի զի ուրիշ իշխաններնալ

գրգռեն՝ կըսէին կըհռչակէին որ .
 Աւետրոս ամէն իշխաններուն մէյ մէկ
 նաւ շինել պիտոր սոյ իրենց ըստըկով,
 որ իրենց տղաքը խրկեն աս դիս ան
 դին . ասանկ խօսքերով խռովուի կը-
 հանէին ժողովրդեան մէջ :

Մայց պետրոսին խոհեմուիը ասանկ
 բաներու մէջ մեծ էր , ինչպէս հասկը-
 ցընէ իրենց աս ճամբորդուէ պտուղը՝
 ամենեին դէմ չիխօսելով աս հնարքը
 մտածեց : Արեք հոգի իր սիրականնե-
 րէն իրեք տեղ դեսպան (էլ չի) խրկե-
 լու ձան հանեց հանդիսի՛ն հրատարա-
 կելով , որուն անունը դրաւ մեծ դես-
 պանութի (էլ չիութի) . աս դեսպա-
 նութէ դէմ մէկը չէր կրնար խօսելու .
 ինքնալ թագաւորական հագուստը փո-
 խեց , ան դեսպաններուն քովի մար-
 դիկներէն մէկը եղավ . իրեք կառավար
 ալ դրաւ որ իր տղան՝ ու իր տրուիը կա-
 ռավարեն ինչպէս ինքը դառնայ դայ :

Ասանկով ճամբայ ելավ 1697ին . ի

րեն հետ առնելով ազնուհաններու
 զաւակներ . մէկ քանի օրէն հասաւ ուի-
 կա քաղաք , որ ան ատենը շվետներու
 ձեռքն էր : Ասիկայ առջի քաղաքը
 ըլլալով որ կրտեսնար պետրոսիւր երկ-
 րէն դուրս , փափագով մը հետաքրք-
 րութիւն մը կը պրտորտէր ճամփաներուն
 դիրքը նայելով , տրներուն կարգը , զա-
 նազան արուճեստները , ու արուճեստա-
 ւորներուն ճարտարութիւնը , ամենէն
 աւելի բերդին շէնքը : Անչափ որ ան
 քաղքին մեծը կարծիք երթալով չի-
 ճանչնալով որ ո՛վ էր , հրամայ իրեննե-
 րուն որ նոր եկող մոսկոփներէն ո՛վ որ
 տեսնաք , երկու զինուոր միշտ քովեր-
 նէն գացէք . ու երկու ժամէն (սահա-
 թէն) աւելի թող մի տաք քալելու :
 Անչափ եղավ որ օր մը պետրոսին վր-
 թիւֆէնկ բռնեցին ետ դարձընել տը-
 վին . վս զի լիմանին մէջի կեցած Ֆի-
 լէմէնկի նաւերը տեսնամ տէի՝ բեր-
 դին քովերը մօտիկցաւ :

Ասանկ անհանգիստ ըլլալով հոն , ե-

լաւ անկէց՝ եկաւ քօնիսպէրկ քրու-
 սեաին մեծ քաղաքը, ուր մեծ պատիւ
 տեսաւ: Մնցաւ եկաւ ամպուրկ, հոն
 բաժնւրլեցաւ դեսպաններէն, իրեն
 հետ օխտը ազնուականի տղաք միայն
 առնելով՝ եկաւ ամսդրտամ. վճի զի իր
 գլխաւոր միաքը Ֆիլէմէնկի երկիրը ու
 ինկիլդէուուա պտըտեւէր: Աւել մղո-
 նի (միլի) չափ ամսդրտամի մօտիկ Սար-
 տամ ըսված տեղմը կար, նաւով հոն
 գնաց Ֆիլէմէնկներուն կէմիճիի հա-
 գուստ հագված, նաւնալ ինքը կառա-
 վարելով:

Հոն տեսաւ իր ճանչցած մէկ ձկնորս
 մը՝ որ քանի մը տարի առաջ տեսերէր.
 ձկնորսին անունը տալով իրեն կան-
 չեց. ան խեղճը շիոթելով զարմացաւ
 վրան՝ երբոր տեսաւ զպետրոս թագա-
 ւորը ան հագուստը մտած. ասոր ըսաւ
 պետրոս որ՝ տունդ պիտոր նստիմ. և
 ասպարըրեց որ՝ ամենեին զինքը չիճանչ-
 ցրնէ:

Մս ձկնորսին տունը նստաւ միշտ, որ

Ինչպէս Տիմա կը ցըցընեն , ու կը սով
 Արսղէն պուռկ , քի իշխանի բերդ •
 կերթար կը պըտըտէր , ուր որ երկաթ ,
 հալաթ , եկրքէն , ու հաւ կը շինէին •
 Ինքնալ մէջերնին կը խառնըվէր գոր-
 ծաւորնէրուն հետ մէկ տեղ , որ սորվի
 Ինչ պէտք է մէկ հաւ մը շինվելու , ու
 չի ճանչցըվելու համար իրեն անունը
 բիէդու պաս կանչել կուտար , որ ըսել
 է պետրոս վարպետ :

Մնչափ էր աս մարդուս յօժարութիւնը
 (հավէսը) որ ինքիրեն կուզէր սորվիլ •
 ու սորվելու համար իր թագաւորական
 հանգստութիւնը չի նայելով յանձ կառ-
 նէր անանկ խեղճ կեանքը , ձկնորսի մը
 տուն հասիլ , կէմիճիի հագուստով պը-
 տըտիլ անձանաչ : Մնչափ որ օր մը մէ-
 կը սըխմըվելով ճամփան պետրոսին հե-
 տը եղած մարդիկներէն , ձեռքը փըթ-
 թած ինծոր մը կար , անիկայ պետրո-
 սին երեսին զարկաւ • բայց պետրոս
 չի շփոթելով կը քաշէր աս ամմէն նե-

դուրիւր , միայն թէ բան սորվի , ու բան
սորվեցընէ իր ազգին :

Ինչպէս մէկ նաւու տիրէկ մը ինքը
շտկեց լմացուց , ետքը երկու կտոր ընէ
լով մէկ նաւակի մը մէջ տնկեց՝ որ ին-
քը ծախու էր. առէր , անով դնաց ա-
մըսդրտամ : Ասանկալ մէկ փայտէ
մահիճ (եաթախ) մը շինեց , ու ջուր
մտնալու տեղ , ասանկով միշտ ետեւէ
իյնալով աղէկ սորվեցաւ բանվորուիւր ,
ու նաւու աւաջնորդ (խլավուզ) ըլլա-
լը . քիչ մընալ երկրաչափու թի , և ու-
րիշ ուսումնականութե (մաթէմաթի-
քայի) գիտելիք :

Իայց մէկ սարսամցի մը՝ որ մոսկովըս-
տան էր , իր հօրը գրեց , ու հասկըցուց
պետրոսին ո՞վ ըլլալը , անով ճանչցը-
վեցաւ գործավարնէրուն մէջ . թագա-
ւորական անուն ուզեցին տալ , բայց
անիկայ աւջի անունով ուզեց որ կան-
չըվի :

Ասկէց ետքը ինկիլիլի թգւորը յա-

տուկ պետրոսին համար նաև իսրկեց,
 ան նաև ըստ 1698 ին գնաց ինկիլդե-
 ուա . մէկ փառաւոր տեղմընալ պատ-
 րաստեցին ինկիլիզները որ՝ հոն նստի,
 բայց պետրոս աւելի ուզեց նստիլ թա-
 գաւորական նաւ շինելու տեղին մո-
 տիկ . հոն անանկ կեցաւ ինչպէս որ
 սարտամ , բան սորվելով մանաւանդ
 ինչ որ ծովարոճեստի ու նաւարկու թէ
 պէտք էնէ :

Ինկիլիզի թագաւորը պետրոսի առջին
 ծովի վր պատերազմ ընել տրվալ նա-
 ւերու նոր կրթութիւնը կեօրէ , որ շատ
 հաճոյ եղալ պետրոսին : Անչափ կը զ-
 մայլեր ասանկ բաներու որ՝ շատ հեղ-
 աս խօսքս կըսէր : Աւելի Ռեմ կըսէ պէժ
 Էնժի Էնէլը Էնչուսայի Էստիպուսոսն Էլլաւ . Գոն
 Ըէ Ծոսկովի Ըստուար :

Յունավար ամսէն ինչվան ապրիլ ինկիլ-
 դեուա կեցաւ . պտրտելով նայելով
 ամմէն արոճեստաւորներուն խանութ-
 ները . անոնցմէ որ բանին կրնարնէ՝
 կաղպարը կաւնէր , որ իւր երկրին վար-

պետներուն օրինակ ըլլայ, ու շատ վար-
պետալ բռնեց ինկիլդէռուայէն մոս-
կով խրկեց :

Ղամբորդունի մը ասանկ օգտակար չե-
տղած աշխարհիս մէջ, որ է ամէն ազ-
գին աղէկութիւն տեսնալ՝ իր ազգին
մէջ մտցընել : Ան ատենն էր՝ որ մոս-
կովները կաշխատէին մէկ ջրանցք մը
բանալու, տօնաւիս գետը վօլկաին
հետ խառնելու հմբ. աս երկու գետս
իրարու հետ խառնելով՝ մոսկովները
ջրով կրնան երթալ առուտուր ընել սե-
ծով, ու կասպից ծով : Ասանկ բանե-
րու վարպետներ գտնալով պետրոս ին-
կիլդէռուայի մէջ՝ մոսկով խրկեց աս
բանս լմնցընելու համար :

Ելաւ պետրոս լօնտուայէն (որ է ին-
կիլդէռուային մայրաքաղաքը), գնաց
վեննա նեմցէին մայրաքաղաքը. հոնալ
ինչ որ գիտնալու բանէր կան՝ աչքով
տեսաւ, զինարանը, թագաւորական
գրքատունը, պատկերներուն հանդի-

սարանը , հօ :

Ըն ատենը իրմէ բաժնուլած ընկերնէ-
 ըը կըսըտըտէին իդալիա , որոնց դլու-
 խըն էր Պօրիս Սերէմէդով ըսլած զօ-
 ըասպէտը . պէտըոսալ ուզէց վէննայէն
 իդալիա էրթալ : Բայց սօֆիայի դիա-
 ցի եղօղնէրը որովհէտե նոր ասստամ
 բուծի մը հանելու հէա էին , պէտըո-
 սին ասանկ ճամփորդուի ընելու հիբ
 նոր բանէր մեր մէջը պիտոր խօթի-
 ըսելով , աս ասստամբուէ ճանը առա-
 ծին պէս պէտըոս , թողուց իր ճամ-
 փորդուծիը՝ եկաւ մօսքիլիա իր մայրա-
 քաղաքը : Ակածին պէս՝ ասստամբ-
 նէրուն գլխաւորնէրը ջարդէց , ինքիը
 ձեռքով շատին գլուխը կտրելով , ըս-
 դրէլից ըսլած զօրքը՝ խումբ խումբ
 բաժնէց , աս դիս ան դին սիպիը իրը-
 կէց . անանկով աս զօրքը՝ որ բոլոր մոս-
 կովստան կըդողայնէին ինչվան նաե
 թիւորը , բոլորը ցրուէցան հատան :

Ըսով կիմացլի որ՝ մէկ կոսլիա աղգ մը

մարդ ընելու՝ խիստ շատ բան պէտք է
 քաշել, ասանկներու մէջ մէկ սուտ
 ազգասիրու թիւն մը կը մտնայ. ազգին
 պակասութիւնէրը չեն ուզէր վերջընել
 միայն ասոր համար որ՝ հնուցմէ են տէր
 ան պակասութիւնէրը : Ա՛յս զի քանի որ
 մէկ ազգի մը ոգին չէ արթնցեր, միշտ
 կուզէ մնալ իր պակասութեց մէջ. փո-
 խել իր պակասութիւնէրը՝ փոխել կըսեպէ
 իր կատարելութիւնէրը : Ա՛ս պատրուա-
 կը իրեն անելով՝ նորութիւնը գէշ կը-
 սեպէ. իբր թէ ամէն նորութիւն է պակ-
 սութիւն, ամէն հնութիւն է աղէկութիւն :
 Ա՛հա մէկ նախապաշարումն մտքի՝ որ
 մտւորներն են հանելու անհկայ շատ
 յոգնել կուզէ : Փոխանակ որ պիտոր
 ըսէին, աղէկութիւնիս չիփոխենք, բայց
 պակասութիւնիս փոխենք : Ա՛սանկ ըսելով
 մէկ քանի հոգին անը կըլլան, աս սկըզ-
 բունքով կըտիրեն ժողովրդեան սրտին
 վրայ. իրենց պակասութիւնէրնալ՝ որք են
 կոպտութիւն, թմրութիւն, ծուլութիւն, ան-
 կիրթ անկարգ սովորութիւն, չեն ուզէր

Թողուլ որ՝ նորութիքը գէշ բան է տէրի
ան մէկ քանի հոգին իշխօղ կըլլան ամ
մէնուն վր։ Պէտրոսալ աս սուտ հնա
սիրութէ նախապաշարումը արմատէն
(քէօքէն) հանէ մէկ դի ձգէ տէրի, հա
գուստնինալ ուղեյ փոխել տալ, որ
դրսէնալ զիրէնք կըթեալ ազգէրու
նման տեսնելով, ներսէնալ բնութիւն
փոխեն, կըթեալ ազգաց նմանելու
ջանք ընեն։

Պէտրոս լէհի ու տանիմառքայի Թա
գաւորին հետ մէկ ըլլալով, 1700ին
կռի՛ն բացաւ շվեթի Թագաւորին հետ՝
որ կըսվէր ժ՛ք կարողոս, շատ անո՛ւա
նի իր քաջասրտութէ համար։ Ընջի
բերանը մոսկոյնէրը յաղթըվեցան, վ՛ս
զի շվեթնէրուն պէս սորված չէին,
կըթութի չունէին։

Երբոր Սարվա սրաշարվեցաւ 1700ին,
ութսուն հազար մոսկով յաղթըվեցան
ընկան քսան հազար շվեթի զօրքէն։
Բայց մեծադործ սիրտը մէկ քանի ձա

խորդուծեհույ չիթու չնար. մեծն պէտ
րոս իր սիրտը չիթու լցընելով ըսաւ :
Ն,ս գեղեմ որ՝ շէտնէրը երկան ապեն մեզ պե
տոր հոտեն , Բայց լերձապէս սորվեցընեն
պետոր մեղի շիբենք հոտելու : Ս՝ենք մշտ
էս հենանք մեծ ծեծերէն՝ ընդհանուր զարնը
վէնէրէն , անոնց Խեղը պպտիկ ծեծերով ծեծ
ելվենք , զանոնք պհարացընենք :

Ն,ւ ըսածին պէս եղաւ . 1702 Վճէս-
քու ըսված տեղը շվէտնէրու վրայ կա
տարեալ յաղթուի ըրաւ , առաւ նաև
Վօդէպուրկ 30 մղոն (միլ) հեռու ան
տեղէն , ուր սր ետքը Վէգրպուրկ քա
ղաքը շինվեցաւ : Վ,ս յաղթուծէ վրայ
շատ ուրախանալով պէտրոս , ուղեց
յաղթանակաւ մտնալ մօսքսիլիա քաղա-
քը . հռոմայեցւոց պէս մեծ մեծ յաղ-
թական կամարներ շինել տրվաւ օխտը
հատ . անոնց մեջէն մեծ հանդիսիւն
(ալայով) մտաւ քաղաքը իր զօրքերով ,
ու իրեն գերի եղած շվէտնէրով , զբա-
շակնէրով (սպարախնէրով) :

Ըսկէց ետքը 1704ին Տէրբդ ըսված տեղը ու Վարվա առաւ շվէտին ձեռքէն , բայց որովհետև յարձակելով առին , զինո՛ւորները նարվա մտնալէն ետև՝ շատ անգ թու թի կընէին , տները մտնալով ուղածնին ընելէն ետև կըս պաննէին : Ըն ատենը վրայ հասնելով պետրոս , իր զինո՛ւորներէն մէկ քանի հոգի իր ձեռքով սպաննելով , մէկ քանի խեղձէր խալցոցուց անոնց ձեռքէն որ կուղէին սպաննել :

Իսկ 1706ին Վուտնո ըսված բերդին մէջը ըլլալով պետրոս , պաշարվեցաւ գիշերանց շվէտի թագաւորէն 600 հոգիով . պետրոս սխալելով կարծեց որ՝ բոլոր շվէտի բանակը եկէր պաշարել . անոր համար գիշերանց իբր երկու հազար հոգիով փախաւ դուրս ելաւ անոր կամուրջին վրայէն ըսելով : Ըսանէ նեղ ասէն փախչիլը խոհե՛մաւեիան է , չէ լե՛ն վախէոպոսլնի :

Ետքը Պորխդէնիս գետին քովը մեծ յաղթու թի ըրալ շվէտներուն վրայ .

16 հազար շվետ անանկ մը յաղթովէ-
ցան 20 հազար մոսկովներէն՝ որ գիշե-
րանց փախան ամմէն բանէրնին հոն
ձգելով: Արբոր շվետներուն դրօշակ-
ները (պայրախները), ու 16 թօփերը
պետրոսին առջին բերին, որ իր վրա-
նը (չատրը) նստած կրտեսնար, ըսաւ
աս խօսքս: Արտուն աստի առաջ ո՛վ էր ներ-
որ՝ ասլաքի բան կարէնան, պիտոր ընէլ:

Շվետին թիւորը կարողոս՝ մօքովիա
քաղքին վրայ ուղեց վազել, բայց եր-
բոր մօտիկցաւ () Լքա ըսված տեղին՝
կտորը վեցաւ մոսկովէն: Ատորոս ա-
նանկովալ չիյուսալով իր վրայ որ կա-
տարէլ յաղթէ շվետներուն, հաշտու-
թի ուղեց անանկ թէ ու թիւ՝ որ շվետ-
ներուն աղէկ էր: Աայց շվետին թա-
գաւորը կարողոս հպարտու թիւ մը պա-
տասխանեց դէսպաններուն (էլ չինե-
րուն): Աս մօքովիա քաղաքը կուգամ,
հոն կըխօրաթեմ հաշտուէ վրայ, 60
հազար քէսէ: ու պլի ուղեւով մոսկով-

ներէն . իմ խարձս լեցրնելու համար
ասչափ ծեծէրուս մէջ :

Պետրոս աս բանս լսելով : Լճէն աղէէ
ըսաւ , ի՞մ աղբարս կարողս կուզէ միշտ ամեն
բանի մէջ մեծն աղէասանդր երևնալ , բայց ես
ալ յուսամ որ դարեհ չըլլամ : Լճսանկով
սիրտ առնելով 1709 ին Նուրդավախին
առջին կատարեալ յաղթեց շվէտնէ-
րուն . մեծ մասը շվէտի զօրքին գերի
ընկան . ու շվէտին քաջ թիգորը կարու-
լոս փախաւ տաճկի երկիրը :

Պետրոս ցրցուց զինքը ան ատենը՝ որ
եղերէ , չէ թէ մինակ քաջ զինուոր ,
հասկանալ քաջ զօրասպետ , ամեն քա-
ջագործունի ընօղ մոսկով զինուորնէ-
րուն վարձք տրվալ մեծցուց . զինքնալ
արժան սեպելով մեծցրնելու , ժողվեց
ճէնէնալնէրը՝ իր արգիւնքը հասկը-
ցուց անոնց ըսելով որ : Արքոր պատե-
րազմը սաստիկ խառնրված էր , իմ
ձեռքովս մէկ շվէտի ճէնէնալ մը բըռ-
նեցի : Լճս ըսելով բացաւ իր կուրծքը

անմէն հոն ժողովրդած ճէնէն առնէրուն
 առջին ցրցուց իր խոցը՝ որ մէկ դնտա
 կէ մը զարնըվէրէր՝ ըսելով : Ըհա վայ
 իմ քաջագործո-ւնս աս իմ խոցս է : Ըն ա-
 տենը արժան դատեց զինքը ըսվելու
 Պոխանորդ մեծ զօրագլխի :

Մէտնէրուն դերի ըլլալին՝ որոնց
 համրանքը կըհասնէր 16287 հոգի ,
 մոսկովի երկրին շինուածի եղալ, վասն
 զի պետրոս անոնցմէ շատը ցրրոճեց աս
 դիս՝ ան դին՝ բայց մանաւանդ սիպիր :
 Ըտոնց մէջէն մանաւանդ ուՖիիցիալ-
 ները ապրուստ գտնանք տէի՝ ինչ ար-
 ոճեստ գիտէիննէ՝ մէջերնին խօթեցին
 ան բարբարոս երկրին մէջ՝ մանաւանդ
 սիպիր , ուր որ հաց շինել ինչվան չի
 տէին : Ըսանկով ոմանք ճարտարպե-
 տուածի մտուցին , ոմանք սլատկերհա-
 նուածի , ոմանք լեզունգիտուի , երկ-
 րաչափուի նօ . որ ատենօք առաջ դա-
 լով ինչվան դպրատուններ բացվեցան :
 Պետրոս իր սեղանը մէկ տեղ կընստե-

ցընէր շվէտին՝ զօրապետները որ իրեն
 գերի էին եղէր . միշտ կը հարցընէր ա
 նոնց , ո՞ւր է կարօլոս իմ աղբարս : ()ը
 մընալ պինտ երևելի շվէտի զօրապե
 տին՝ որ կըսվէր կոմս Բինքիլտայ , հար
 ցուց , երբոր ձեր Թագաւորը մոսկովին
 երկիրը մտաւնէ՝ քանի՞ զօրք ունէր :
 Պատասխանեց որ մէկ քանի խազախ
 նէրէն զատ՝ 20 հազարի կը հասնէր շվէ
 տին զօրքը : Ինչպէս կրնայ ըլլալ ըսաւ
 պետրոս , մէկ խոհեմ Թիւոր մը ինչ
 պէս էր ձեր Թիւորը կարօլոս կտոր մը
 զօրքով մոնայ լան չարձակ ու անձա
 նաչ երկիր մը՝ ինչպէս է մեր մոսկովին
 երկիրը : Պատասխանեց Բինքիլտ , ա
 նիկայ միշտ խորհուրդ չէր հարցընէր
 մեզի զօրապետներնուս . մենք զօրա
 պետնիսալ մեր հաւատարմու թիւր սա
 հելու համար կուրօրէն կը հնազան
 դէինք : Ինչ ատենը զարձաւ պետրոս
 քովի իր մարդիկներուն ըսաւ : Տեսո՞ր
 մի օրինակը . ասանի պէտք է ծառայել Բագա
 արի մը իշխանի մը . ասանի պէտք է հնազան

ԴԵՆԵՐ ՁԵԾԻՆ :

Մ.ս ըսելով գաւաթը ձեռքը առաւ
 ըսաւ : Մ.ս գիտես ինչու՞ է՞ Վարպէտներու
 ողջութիւնը հասար՛ որ է՞ թէ թե՞ ինչու՞ սորվե-
 ցուցին : Մ.ն աստե՛նը ռիսքիլտ դարձաւ
 ըսաւ , մենք ենք մի՞ աս վարպէտները :
 Ղուք զօրապէտներդ էք ըսաւ պետ-
 րոս : Մ.ն անկէնէ ըսաւ ռիսքիլտ , ապե-
 ըրախտուի կընէք թագաւոր , հրամա-
 նոցնիդ վարպէտները ասանկ գերուե-
 մէջ պահել : Հաւնեցաւ ասոր խօսվա-
 ծին պետրոս , և ուզելով իբր երախ-
 տագիտութի մը ընել անոնց , ամմէն
 մէկուն մէյ մէկ սուր տրվավ , և միշտ
 մեծարելով զիրենք պահեց :

Տեանելով պետրոս՝ որ շվէտի թագու-
 ըր փախերէ , գնաց անոր երկիրներէն
 առաւ ինկրիա , լիվօնիա , անոնց հետ
 մէկ տեղ առնելով Ֆինլանտա , ու մէկ
 մասը բօմբերանիայի :

Մ.ս անկով կարողոս շվէտի թագը թե-
 պէտ քաջ կտրիճ էր , բայց բան մը չի-

կըրցաւ ընել: Ասոնց երկու թիւորաց
պետրոսին ու կարողոսին բնուածի՛ր՝ որ
երկուքնալ մէկ ատենի մէջ եղան, եր-
կուքնալ կտրիճ, ասանկ կըբաղդատ-
վին մէկ մէկու հետ:

Կարողոս Անյաղթելի ըսվեցաւ, պետ-
րոս ամմէնուն բերնով յե՛ծ ըսվեցաւ:
Կարողոս պատերազմեցաւ մինակ փառ-
քի համար, պետրոս պատերազմեցաւ
իր շահուն համար: Կարողոս ինը տա-
րի յաղթուէ հետ եղավ, պետրոս ինը
տարի աշխատանքի հետ եղավ իր զօր-
քը կըթելու համար: Կարողոս իր ազ-
գը զօրք ըրաւ, պետրոս իր ազգը մարդ
ըրավ: Կարողոս առատաձեռն մեծա-
սըրտուէր համար, պետրոս առատա-
ձեռն միշտ մէկ մտքի (նիէթի) մը հա-
մար: Կարողոս կըթեալ ու մեծասիրտ,
պետրոս իր երկրին կոպտուածէ՛ ոչ եր-
բէք զերծեալ, զարհուրելի իրեննե-
րուն, զարմանալի դրսիննէրուն:

Ասանկով պետրոս կամաց կամաց ե-

ղալ իր ատենին պինտ երևելի սրատե-
րազմօղ մարդը . իրեն առջի յաղթը .
վինները՝ տեղէր կորսնցընէնէրը՝ իրեն
ետքի յաղթութիւնէրը՝ իրեն սխալիլը՝
իրեն յարատեութի սորվեցուցին . և
իրեն զբաղեցընելը ինքիր զինքը՝ մենծ
մարդ ըրին ամմէն բանի մէջ :

Պալղիկ ծովուն մէջ 20 տարի առաջ
մէկ նաւ մը չունէր , 20 տարիէն ետե
30 մենծ նաւ ունեցաւ . 80 չէքտի-
րի . 100 ուրիշ նաւ . անանկով փրէ-
ղալ պալղիկ ծովուն վրայ , ան նա-
ւերէն մէկնալ ինքիր ձեռքով շինե-
ր :

Սորվեցաւ միացոյց նաւավարութիւնը
(կէմիճիութիւն) փիլիսոփայական փորձի
հետ ու կայսերավայել մտքի հետ .
Եղաւ պինտ աղէկ նաւառաջնորդ հիւ-
սիսի դին . ոտք ոտք վեր ելլալով ու
քաջութիւնէր ընելով՝ խափուտանայուէ
պաշտօնի վրայ ելլալ ուղեց . ինչպէս որ
ցամաքի վր զօրապետ եղերէր : Շ վե-
տին ուխտին գերի ընկած էր պետրո-

սին , որ մը երբոր պէտրոս ուրիշնէրուն
 առջին կըդուլէր աս ուիալին , ինչպէս
 հաւատարմութիւն ծառայէց տէի իր թա
 դաւորին , անչափ համարում ունէին
 շվէտնէրը պէտրոսին վրայ որ՝ դարձաւ
 շվէտի ուիալին աս ըսաւ պէտրոսի : Եւ
 գերոմանս մէջ , ինծի մեծ Ռիւնարոմնէ աս
 իշտեպէ՛մ Ռա՛գաւոր , որ մեծին պէտրոսի գերի
 է՛մ եղէր :

Եւ այց աս մարդուս յաջողութիւնը , թէ
 որ՝ տեղ տեղ իր քաջութիւնը իր խելքու
 վը եղէրէր՝ տեղ տեղալ իր բաղդովը
 եղալ : Եւ ասանկ բաղդով եղաւ մէկնալ
 որ տաճկի տրութիւն խալըսեցաւ . վո՛ր
 զի տաճկին զօրքը (որ շվէտի թիւորին
 դրդուելովը ծեծ բացերէին մոսկովին
 վրայ ,) անանկ փաթթեցին պէտրոսին
 բանակը (օւտուն) բրուդ դէտին քով
 1711ին , որ կերակուր չիգտնալէն՝ ծա
 ուերուն տերեւնէրը կուտէին . բոլոր
 բանակը ա ինքը պէտրոսալ դերի պի
 տոր իյնար տաճկին , ան ատենը թա

գուհիին խեղճովը ու զուրցելովը հաշ-
տութի ըրաւ վեզիրին հետ, անանկով
խալըսեցաւ :

Լ, ըբոր պատերազմէն խաղաղեցաւ
պէտրոս, նոր ճամփորդուի մընալ ընե-
լու պատրաստըվեցաւ իր ազգին անու-
նը հանելու համար, ու ինչ կէնցաղօ-
դուտ գործ կայնէ՝ դրսէն իր հայրենի-
քը բերելու համար : 1715ին քիչ մը ա-
տեն կեցաւ քօբէն հայկ տանիմարքայի
մայրաքաղաքը . հոն պտրտեցաւ տե-
սաւ դպրատունն ուր, ճեմարանները,
ու ծովեզերեայ տեղերը : Անկէջ գնաց
համպուրկ, հաննօվէր, ու Ֆիլէմէնկի
երկիրը ամսդրտամ, ուր երկու ամիս
կեցաւ ձմեւան մեջ . տեսնելով փրնտ-
ուելով իրենց նաւարկուիլը, վաճառա-
կանութիլը, ու ձեռագործները, որ ի-
մանայ, ու որնոր պէտք է՝ իր հայրենի-
քը խօթէ :

Մ, սանկ ճամփայ ընելով 1717ին մայի-
սի 7ին մտաւ Փարէզ քաղաքը . պէտ-

րոս շատ տեղ պատիճ ու մեծարանք
 տեսերէր, բայց փարէզ պատիճէն զատ՝
 շատ բարեկարգ ու թի տեսնելով խիստ
 հաւնեցաւ : Ան ատենը թիւրը պատիկ
 ըլլալով՝ Ֆուանսային կառավարը օու-
 լէանսին դուքսն էր եղէր, որ շատ
 պատուով տեղէր պատրաստեց պետ-
 րոսին համար, իրենալ գնաց հետը մէկ
 ժամու շափ տեսնելու : որոնց իրա-
 րու հետ տեսնելիլը՝ ոմանք կըլմաց-
 նեն երկու հին երեւելի զօրապետներու
 աննիպալին ու շիպիոնի, երկուքնալ
 մէկմէկու վրայ զարմանալով : Արկու
 օրէն ետե՛ ինքը Ֆրանսային թագա-
 ւորը եկաւ պետրոսին հետ տեսնելու :

Ընդ :

Ասկէց ետքը սկսաւ պետրոս պտրտիլ
 տեսնելու փարէզին աղվոր պալատները
 (սերայները), հրապարակները, ե-
 կեղէցիները, կամուրջները, (քէօփ-
 ըրենները), պարտէզները, ջրէ շինված
 կերպ կերպ ճարտար (մարիթէթիլի)
 շատրուանները, խաղէրը, կերպ կերպ

ընապատուումը գրամապատում հանդիսարանները, ուր ժողովրդած կային հին թագաւորներուն ըստակները, ու ծովի մէջ գլխանը կերպ կերպ կենդանիները, հին գրքեր, գրքատուններ, դպրատուններ, ու համալսարաններ և ։

Արբոր կերթար ձեռագործները տեսնալու, որնոր կրհաններնէ՝ վաղուէն օրը շուտ մը իր քովը ընծայ կուգար ան ձեռագործէն յատուկ շինված ։ Արբոր գնաց Վուլը ըսված տեղը՝ (ուր որ թագաւորական ամէն արուէստաւորները ժողովրդած են), որ տեսնայ թագաւորական ըստակներ ու միտակներ տպիլիլ, ամէն կերպ իր առջին տպեցին, ու իրեն ցըցուցին ։ Ատքը մէկ միտակընալ տպեցին ոսկիէ ան կերպ շարժելով որ իր ոտքին վրայ կիչնար, ու ետեւէ ետեւ կը դիպիլէր ։ Պէտքոս չի դիմանալով իր ձեռքովը առաւ տեսաւ որ՝ մէկ դին իր սլատկերն է, ու իր անունը վրան գրած ասանկ ։ Պէտքոս

Բնականօվել է Յար Տեժ , Սոսոսիոյ կայսր ։
 Սէկալ գին համբաւին պատկերը
 տպված , ոտքը աշխարհի վրայ դրած
 ունենալով , անոր բոլորտիքը վերջի-
 լիոս բանաստեղծին աս իօսքը գըր-
 ված ։ Բաշխով ուժ կաննէ ։ Ար էր գո-
 վասանք պետրոսի ճամփորդութեանը ,
 որ իրաւ աշխարհ կը քալէր մինակ աս
 մտքիս համար որ իր խեղքը ու իր հայ-
 րենիքը ուժով յընէ ։

Պզտիկ գեղմը կար 14 միլ փարեղէն
 հեռու , հոն գնաց առջի օրերը հաց ու
 տեղու Բնդէն ըսված կոմսին քով , հա-
 ցը լիննալէն ետե առջի բանն որ տե-
 սալ եղավ իր կէնդանապիր պատկե-
 րը քիչ մը առաջ քաշված , նման ան հա-
 գուստով ինչով որ կը սլորտրտէր ։

Երբ որ գնաց Սոսոսն ըսված իծա-
 բաննէրուն եկեղեցին , տեսաւ պատին
 վրայ Աիշ լիւ ըսված քարտինալին գե-
 ընդմանը իր արձանով , որ շատ ազ-
 գասէր մարդ ըլլալով ու վեղիբուր ընէ

լով, շատ կենցաղօգուտ գործքերով
 զարդարեց Վրանսան, սիրտը չիդիման
 նալով ցած կեց պետրոս ասոր գերեզ-
 մանին վրայ, գրկեց իրեն քարէ շինած
 արձանը ըսելով: Ա՛խ, թե՛ փոխարայ,
 ո՛ւր ես, ի՞նչո՞ւ ի՛մ արե՛նս շե՛ծնար, ես քեզի
 հոռոտցի ինչպէս ի՛մ Ռաֆաաորո՛ւնս հետը, ոչ
 ինձի մօրդ հառաւարել սորվեցընէիր:

Արբոր փարեզէն ելլալու եղաւ պեա-
 րոս, ամմէնուն շնորհակալ ըլլալով
 շատ ոսկիէ միտալներ բաժնեց թագա-
 ւորական մարդիկներուն, ուր տպած
 կային իր սրտակէրը, ու իր երեւելի
 գործքերը: Ա՛նանկով տասնըվեց ամ-
 սէն ետեւ դարձաւ բեզրսուրի քաղա-
 քը. ետքը 1718ին գնաց մօսքովիս քա-
 ղաք, ուսկից ութը տարի կար որ հե-
 ուրցերէր:

Ա՛յց աս մարդս՝ որ բոլոր իր աղքը
 մարդ կրցաւ ընել, շատ դժբաղդ դրտ-
 նըվեցաւ որ՝ իր զաւակը Ալէքսիս ըս-
 ված՝ որ իրեն յաջորդ սիտոր ըլլար:

չի կրցաւ մարդ ընել . միշտ իր կոպտու-
 թեան մէջ մնաց . չէր հաւնէր իր հօրը
 ըրածին՝ աս ինչ նորուի է տէի : Ատքը
 իմանալովալ որ՝ իր հայրը պիտոր զրկէ
 զինքը ժառանգուէ , մտածեց զլուս
 քաշել ասպտամբիլ իր հօրմէն , ու մեռ-
 ցընել անիկայ : Անոր համար երբոր
 պետրոս եկի անգամ ճամբորդութիւր
 կընէր՝ որ հիմա պատմեցինք , ալէքսիս
 փախաւ զնաց վէննա , ետքը ինսքրուք,
 անկէց ետքը նաբօլի : Մայց հայրը
 դառնալէն ետե կանչեց , տղան եկաւ
 հօրը ոտքը ընկաւ թողութի ու զեւոյ,
 բայց պետրոս պատժեց զրկելով զինքը
 ժառանգութի ու յաջորդութի . դա-
 տաւորնէրուն յանձնեց որ՝ ասոր քըն-
 նութիւր ընէն . դատաւորնէրը որ 124
 հոգի էին , քննելէն ետե վճռեցին որ
 մահապարտ է : Արբոր իմացաւ ալէք-
 սիս աս վճիւր՝ մեռաւ կիմ ինջոնճով,
 կամ ոմանց կեօրէ դեղով . իր դին ե-
 ղօղնէրնալ ամմէնը պատժը վէցան :

Երբոր կարոլոս շվետի Թագաւորը յանկարծ մեռաւ ծեծի մէջ Թօփի մը գնտակով, ան ատենը սկտրոսին հետ եղող դաշնակից Թագաւորնէրը Թողուցին զինքը : Բայց սկտրոսին սիրտը անանկ էր որ սիրտը կտարելուն տեղը՝ աւելի սրտոտեցաւ, շատ զօրքով մտաւ շվետի երկրին մէջ, և շատ փնաստըվալ անոնց. ութը քաղաքնին կործանեց, երսունէն աւելի բերդէր, հազարի չափ գեղէր, քառսուն ջաղացք, յիսուն մահսէն, տասնըչորս երկրթի հանք (մատէն), երկու սղնծի հանք, ասոնք ամմէնը աւրեց աւրըշտըկեց, Թոյն անչափ ցորեն ու անասուն :

Բ.ս փնասնէրը տեսնելով շվետի Թագուհին Ուրիքա ըսիսծ, որ իր եղբորը քառլօին ետեւէն նստաւ, հաշտութի մը ըրալ մոսկովին հետ մշտնջենաւոր երկու ազգին մէջ : Բն ատենը եղալ որ՝ բոլոր մոսկով ազգը դարմանալով ու գովելով սկտրոսին խեղքը ու քաջագործութիւնը, աս անունս տրվին

իրեն : Պէտքոս մեծ . Հայր հայրենեաց .
 և Սայր համօրէն ուռաստոյ :

Ասկէց ետքը իրեն յաջորդ դնելով
 կատարինէն՝ որ քիչ մը առաջ թագու-
 Տի պսակել տրվերէր , 1725ին յունվա-
 րի 28 մեռաւ 54 տարւան մեծն պետ-
 րոս . իրաւ մեծ մարդիկնէրէն մէկը՝ որ
 ատեն ատեն երեւցերէն եւրոպայի մէջ-
 որուն վրայ գովասանք զուրցեց Փօն-
 դէնէլլ փարեզ եղած դիտուէ Ճեմա-
 րանի մէջ իրենց սովորութիւնը կէօրէ .
 վասն զի պետրոսաւ պատուանունն ան
 դամ էր նոյն Ճեմարանին :

Աս մարդուս շատ կատարելուէց մէկ-
 նալ աս էր որ , ամենեին պարապ չէր
 կրնար կենալ . միշտ թշնամի էր դա-
 տարկութի . և բոլոր իր կեանքը կրը-
 նայ ըսվիլ հանապազորդական ճամ-
 փորդութի : Աւրոպային մէկ ծայրէն
 ինչվան ասիային մէջ տեղէրը՝ առանց
 բազմութի քիչ մարդով կերթար կու-
 գար :

Իր անչափ ըարձակ երկրին մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը անանկ հեշտ (խօլայ) մը կերթար, ինչպէս որ մէկը իր տնէն գեղի տունը կերթայ : Բէդրպուրկէն ինչպան մօսքովիս որ 600 միլ ճամփայ է, և հասարակօրէն իրէք շաքաթ կը բէէ երթալը, պետրոս շատ հեղ 4 օրվան մէջ կրնէր :

Մէկ մեծասրտուծի, մէկ երկայնամտուծիւն մը ունէր որ անով ամմէն բան առաջ կը տանէր, ամմէն ձախորդուծիներու վրայ կելար : Ըստ հեղ ապստամբուծի ելալ իր երկրին մէջ որ ամմէնը չի պատմեցինք վերը, շատ հեղ կը ծիծաղէին ծաղը կրնէին իր ըրած բաներու վրայ աս ինչ նորուծի է, աս ինչ բարեկարգուծի է տէի . աւանկ կէնալը մեղի աղէկ է կըսէին . չէնք ուզէր մեր պապէրնէս աւելի աղէկ ըլլալ :

Իսով կուզէին ոչնչացուցանել պետրոսին ջանքը, որուն ամմէն ըրածները

անոր հմը էր որ իր ազգը մարդ ընէ ,
բարբարոսութի կոստութի հանէ , քա-
ղաքականութի սորվեցրնէ : Սաղը կը-
նէին ինչվան ան բանին վր՝ որ ապսպը-
րէր էր մեծերուն զաւակնէրը քաղցը-
նելու , Ֆրէնկիստան խրկելու՝ որ խելք
սորվին . և ճաղը ընելով ան օրինակ կը-
բերէին որ , մէկ մեծի մը տղայ մասկո-
վըստանէն զնայ փարէզ , երկու տարի
կեցաւ , դառնալէն ետեւ ուրիշ բան
չէր գիտէր որ՝ փարէզի մէջ նստած իր
տունը , մէյմնալ հոն եղած ծառային
անունը : Ասանկ ու ասոր նման խօս-
քէր ժողովուրդին մէջ կը ձգէին , ու
բոնք կըլսէր պետրոս , կիմանար իրենց
մտվընին , իրենց գործողութիւնին , ու
բով երբեմն երբեմն ապստամբութի հա-
նել կուտային :

Անչափ կըլլար որ ինքնալ պետրոս
կըսէր : Վա՛ երկիրս մանտաւ մընէ ան-
բան անասունէրու . ես կուզեմ մար-
դու կերպարանք խօթել զիրենք , բայց
կըյուսահատիմ չեմ կրնար կըսեմ ա-

անոց կամնապաշտուէր յամնառուէր (ի-
նասանէրուն) յաղթելու . և անոնց սըր-
տէն սոպուռ թիւր վերցընելու :

Բայց ասանկալ ըսելով շէր յոքնէր ,
նորէն կաշխատէր անոնք մարդ ընե-
լու , վն զի իր սէրը իր հայրենեաց իր
ազգին վրայ կրակի պէս իր սրտին մէ-
ջը կըլառէր , միշտ բերանը կառնէր
քարտինալ Մաղարինին ըսած խօսքը ,
(որ ատենօք հայրենասէր վէզիւր մը է-
զավ Ֆրանսայի մէջ) : (1) Երբ որ իս-
տին , հերիս է որ մեզի թողուն որ ընենս :

Ունէր մէկ սիրտ մը ամուր . ամմէն
բանի մէջ կուզէր վրայ ելլալ : Պզտի-
կուց անանկ վախ մը ունէր ծովէն , որ
պզտիկ դէտիմընալ վրայէն անցնելու
ըլլարնէ , պաղ քրտինք մը վրան կու-
դար վախէն , ետքը ինջունած դողալով
(հէվալէ) , սկզբէր որ ասանկ տղան
խափուտանա պիտոր ըլլայ ծովի վրայ .
բայց երբոր տանընտրս տարվան էզավ
սորվեցընելու հմը ինքիւր զինքը ջուր

ձգել սկսաւ , անչափ լողաց որ՝ ետքը
վախը թողուց , սէր ձգեց ծովը մտնա
լու :

Սէկ միտք մը ունէր սուր , իր անչափ
դրսի գործքերը ընելէն ետե՛ անչափ
ալ տեղեկութի՛ ունէր որ՝ բոլոր մտ
կովստան մէկը չիկար իրէն չափ սոր
ված , թէպէտ ինքը և ոչ քերականութի
նէր սորված . աղէկ կըխօսէր զանազան
լեզու , շատ նիւթոց (մատտէնէրու)
վրայ գիտութի՛ կըխօսէր : Ասու մնա
կանութե՛ այօրինքն մաթէմաթիքայի
մէջ կրնար ուրիշներուն համար տրլօղ
ըլլալ , մննաւանդ աշխարհագրութե՛
մէջ . իսկ նաւարկութե՛ մէջ շատ վար
պետները գերազանցեց : Սորված էր
նաև ճէռահութի՛ , տեղ տեղ կըբանե
ցընէր :

Ունէր մէկ ոգի մը կենդանի , թա
փանցօղ , մեծագործ , անոր հմը կու
զէր անանկ բանէր ընել որ , հասարակ
գործքերէն վէր ըլլայ , և իբր թէ ոչն

չեն առաջ բերելովն որ ստեղծէ :

Աս կատարելուէն մէջ շատ սլակսու-
թիալ ունէր , որ ինքնալ ճանչնալով
կըսէր : Այս է՞ ապա հարգաւորեցի , բայց

էս էս շինեցայ հարգի մը րնէլ :

Աայց մենք հոս չենք ուղեր աս թա-
գաւորիս կատարեալ վարքը սլատմել ,
ինչպէս որ իր սլատերազմէրնալ , իր
ճամփորդու թիւներնալ կեղվրայ անց-
նելով մը սլատմեցինք , և ոչ կարգաւ
տեղնիտեղը : Ասան զի մեր միտքը հոս
անչափ է որ՝ իր ազգասիրու թիւր իմա

ցընենք կարգացողին :

Անոր համար հիմա իրեն երեւելի կեն-
ցաղօգուտ դործքերը մէկիկ մէկիկ յի-
շենք , որչափ որ իր հայրենիքը իր ազ-
գը վարդարեց :

Առաջ յիշելու է իր շինած քաղաքը :
Իմացաւ սկտրոս որ մէկ տրու թի մը
ինչվան ծովի քով տեղ չունենայ՝ ան
տրու թիւր չիկրնար ծաղկիլ տեսաւալ
որ իր ազգը սլաղիկ ծովին վրայ ունէր

տեղ, բայց երեսէ ձգած անշէն : Աւղէ
մէկ քաղաք մը շինել ան դիւրը մէկ
կղզի մը վրոյ որ անապատ էր, Ֆինլան-
տիա ու ինկրիա դաւառին մէջ, նիւզս
գետին բերանը՝ որ ճիւղ ճիւղ կը բախ-
նըվէր, (տէս Տագրուէ մէջ) : Ընով
աս կղզին ձմեռը մէկ լիճ մը կը լար
սառուցի (սուզէրու), մարդ չէր կըր-
նար հոն երթալու որ, քովի անտառ-
ները ու խորունկ լիճերը (կէօլէրը)
անցնելով, մարդու տեղ գայլ ու արջ
(խուրտ ու այի) կը բնակէր . իսկ ամա-
ռը բոլոր ցէխ (չամուր) կը լար :

Պէտրոս անտառները կտրել տրվալ,
լիճերը չորցնել տրվալ հեռու տեղաց
հող բերել տալով . ցիցէր անկէլ տը-
վալ գետինը, անոր վրայ քաղքին հի-
մը (Թէմէլը) ձգել տրվալ . ինքը տա-
լով կաղպարը (ուսիմը) քաղքին, բեր-
դին, ճամբաներուն, կամուրջներուն
և : Ղինայեցաւ ոչ իր գործավարնե-
րուն տգիտուիլ, ոչ գետնին անպրա-
ղու թիւնը, ոչ ջուրէրուն կոխելները,

և ոչ մահճը՝ որ հոն բանօղնէրէն հոն նստօղնէրէն իբր երկու հարիւր հազար մարդ օղուն գէշու թէն մեռան, ու իրենց գիականէրը (լէշէրը) իբր թէ քաղքին հիմն (թէմէլը) եղան:

Ետևի եկօղնէրը միշտ սլիտոր զարմանան որ՝ ինչպէս շինվերէ աս քաղաքս անչափ ձախորդու թէց վրայ ելլալով, ուր բնական գիրքը գէմ, ազգին յօժարու թիւր գէմ, ձախորդու ի սատերազմաց գէմ: Ասանկ ամմէն բան գէմ ըլլալով ինչ երկայնամտու թիւ ունեցաւ պետրոս՝ որ ասանկ մեծ ու աղվոր քաղաք մը շինեց, որուն բերդը եւրոպային մէջի աղէկ բերդերէն մէկն է. թաղաւորավայել, արքայանիստ, ու կեդրոն ամմէն առուտուրի:

Բայց աս Յիս մէջ ամմէն աղէկ կէնցաղօգուտ գործքէր ձախորդուէց մէջ եղերէ: 1703 ին երեք հարիւր հազար մարդով լեցված էր. ինչվան աժտերխանէն՝ ինչվան շինու մօտիկ տեղերէն մարդ բերաւ բնակեցուց աս քաղքիս

մէջ : () տարականները հաս բերել տա
լու հօր՝ Եկողին բարերարուն կրնէր, ու
մանց գետին կրպարգւէր, ոմանց տուն
կրպարգւէր, շատ ընծայ կուտար ա
նոնց որ մէկ արունէստ մը մէկ աղէկուն
մը կրխօթէին : Արջախ որ առուտուրի
բան կար իր երկրին մէջ, մեծ մասը աս
քաղաքը բերել տրվալ միշտ բսելով որ :
Առաջն աս քաղաք մէկ որիչ լծնառա մը՝ ու
րիչ ամադրաամ մը դարձնէ :

Ըսանկով անանկ անասաատ տեղը՝ մէկ
շէն քաղաք մը դարձուց եւրոպայի մէջ .
իր անունն յիշատակնալ թողուլ ուզե
լով Սանքդ Ռեդրպուրի կոչել տրվալ
որ է՝ սբ. պետրոսի քաղաք . ինչպէս որ
երեւելի թագաւորներ իրենց անունով
քաղաք շինեցին, ու կոչեցին . մեծն
Ըղէքսանդր՝ Ըղէքսանդրիա . Աե
սար՝ Աեսարիա . Ըղրիանոս՝ Ըղրիա
նուսօլիս . Աոստանդիանոս՝ Աոստանդ
նուսօլիս ևն :

Երկրորդ՝ յիշենք պետրոսին առաջ

բերած զօրքը . վն պի հարիւր հազար
հետևակ (եաեան) զօրք ոտքի վրայ հա
նեց անանկ կրթըլած , անանկ պատե
րազմօղ , ինչպէս որ կրդանըլէր եւրո
պիա պինտ կրթըլած ազգերու մէջ ,
որոնց շատ ուժի՛իցիալնէրնալ բուն
մոսկով ազգէն էին :

Երրորդ՝ սրչափ բերդ կի՛ բերդի պէս
շինվելու յարմար տեղէր ունէր իր սահ
մանին մէջ , ամմէննալ շինեց ամրցուց
հոր եւրոպացւոց արոճեատին կեօրէ :
Չորրորդ՝ ծովի վրայի զօրութիւնը հա
սուց , ինչվան 40 նաւ երկու խափախ
լը ոտքի վրայ սահելով , ու 400 ջէբ
տիրի :

Հինգերորդ՝ ծովարոճեատի ու նաւար
կութե՛ն ճեմարան մը սահմանեց , ուր
ամմէն ազնուականաց տուն սարտա
ւորված են իրենց մէկ զաւակը հոն
խրկելու :

Վեցերորդ՝ երբոր կասպից ծովին արև
մտեան ծովեզերքը ձեռքը անցաւ յա
մին 1722 ու 1723 , սա ծովուն աշխար

Տացոյցը քաշէլ տրվալ: Մնանկով ամ
 մէն աշխարհագիրնէրը հասկըցան աս
 ծովուն ձևը . վն զի պէտրոսէն առաջ
 բոլորովին ուրիշ ձևով կը կարծէին: Մն
 աշխարհացուցին մէկ օրինակը պէտ-
 րոս փարէզ եղած գիտութե ճեմարա-
 նին խըրկէց , որուն պատունանուն ան-
 դամն էր պէտրոս :

Ըթերորդ՝ ամմէն մենծ քաղքընէ-
 րը դատաւորնէր դրաւ բարեկարգութե
 համար , որ մէջիննէրը ապահով կարե-
 նան նստելու , վն զի առաջ գիշերնէ-
 րը անանկ վախ կար ան քաղքընէրուն
 մէջ՝ ինչպէս որ անտաւնէրու մէջ :

Աթերորդ՝ կրակ մարելու համար յա-
 տուկ մարդիկնէր դրաւ , որովհետե
 շատ կրակ կըլլայ մոսկովին երկիրը .
 ու օրինակ տալու համար՝ ինքը պէտ-
 րոս առջինը կըլլար բռնկած տանը վը-
 րայ էլլալ , կային (պալլա) ձեռքը
 բռնած ունէնալով :

Իննէրորդ՝ եկեղեցական բարեկար-

դու թիւնէր սահմանեց , վո՞ զի առաջ
 հազիւ անուշով քրիստոնեայ կրավէին ,
 պատրիարքու թիւ վերցուց , սինադոս
 դրաւ , ու օգտակար խելացի կանոն
 նէր :

Տասներորդ՝ սիպերիոյ ծայրը ժողու
 վուրդ կար , որ խիստ բարբարոս էին ,
 ինչպէս հաց շինել չիտէին ինչպէս որ
 վերը յիշեցինք , ըստակալ չէին տե-
 սած , մինակ ձկնորսու թիւ գիտէին , ու
 կենդանեաց մարթը կը հագնէին : Ա-
 տոնք մարդ ընելու աշխատեցաւ . պինտ
 առաջ քրիստոնեական հաւատք սորվե-
 ցընելու մարդիկ խրկեց . որ հինգ տար-
 վան մէջ անոնցմէ հարիւր հազարէն ա-
 ւելի քրիստոնեայ եղան . վո՞ զի առաջ
 փատէ շինած կուռքէր կը պաշտէին :

Մետասաներորդ օրէնք դրաւ յաջոր-
 դու թիւ վրայ . վո՞ զի առաջ առջինեկ-
 նէրը կընտէին թագաւոր , բայց ոն՞
 զի ո՞ր յարմար է ան ըլլայ թիւոր ,
 հրամեց որ թիւրը իր ողջու թիւր ատեն
 ուր ուզէ ան ընտրէ իրեն յաջորդ , և

Թէ որ ան ընտրածնալ անարժան ըլ-
լայ , կարենայ ձգել :

Լրկոտասաներդ՝ նոր վարպետ ճար-
տարապետուի խօթեց իր հայրենեացը
մէջ . վ՛ս զի մոսկովներուն առջի հին
շէնքէրը խիստ կոպիտ էին , ու իբր Թէ
ճարտարապետական ձև մը չունէին ա-
մենեին : Լ՛նանկով կանոնաւոր ձևէ-
րով տնէր , պալատնէր (սէրայնէր) ,
հասարակաց շէնքէր , և մանաւանդ մե-
ծադործ զինարան մը ու Թէրսանէ շի-
նէլ տրվալ :

Լրեքտասաներորդ՝ դպրոցնէր բացաւ
մօսքովիա , բէդրպուրկ , ու քիով ըսված
քաղաքը , լէղոճագիտութե , բանասի-
րութե , և ուսումնականութե համար .
իսկ գեղէրութե մէջ պատիկ դպրատուն-
նէր բացաւ , որ գեղացոց տղաքը հոն
կարդալ ու գրել սորվին :

Չորեքտասաներորդ՝ դպրոց մը բա-
ցաւ յատուկ բժշկութե համար , ու գե-
ղարան մը մօսքովիա քաղքի մէջ . ուս .

կից դէղէր կըբաժնըվի ամէն մեծ
քաղքընէրու ու զինունորնէրու . վս զի
ինչվան ան ատենը բոլոր մոսկոյստան
մէկ դէղարան մը չիկար , մէկ սորված
բժիշկ մը չիկար որ՝ մինակ թաղաւո-
րին համար :

Հնդէտասանէրդ՝ սահմանէց որ հրա-
պարակաւ համար տրվի սորվէցվի ան
դամազննութի , որուն միայն անունը
գիտէին առաջ : Ընոր համար ծախու
առաւ անուննի Սուխք ըսված վար-
պետ մարդուն հանդիսարանը , ուր աչ-
քով կըտեսնան աչկերանէրը՝ ինչ որ
պէտք է անդամազննութի սորվելու :

Սէշտասանէրորդ՝ գիտանոց մը շինել
տրվալ , ուր աստղաբաշխէրը աստղէ-
րուն շարժմունքնէրը կընային . հոն
ժողվրված է նաև ինչ որ պէտք է բնա-
կան պատմութի սորվելու :

Եօթնևտասանէրորդ՝ մէկ պարտէզ մը
տնկել տրվալ կերպ կերպ ծառէրու ,
պիտվական տնկաբանութի սորվելու
համար :

Ութուսաներորդ՝ նոր տպարաններ
բացաւ, որոնց հին գիրքերը փոխակեցան
կոպիտ ու փակագրով ըլլալուն հա-
մար :

Եննուսաներորդ՝ թարգմաններ (թեր-
ճիմաններ) դրաւ եւրոպայի ամէն
տորութեց լեզուներու համար, մանա-
ւանդ լատին լեզուի, հռոմի, տաճկի,
ղալմուխներու, մողոլներու, ու չինու-
մաչինի :

Քսաներորդ՝ մէկ գրքատուն մը թա-
ղաւորական իրէք մենծ գրքատուննե-
րէ շինված, որ ծախու առաւ ինկիլ-
դէուռա, հօլսդէյն, ու նեմցէստան :

Տեսար մի՞ հիմա ազգասիրութեան
գործքերը . աս գործքերէս կիմացվի
որ՝ սէտրոսին սէս ոգելիր, աշխատա-
ւոր, շիոքնօղ, գործադիր, ու ամմ-
նէն աւելի հայրենասէր մարդքիչ ելե-
րէ Յիս վրայ : Ըս մարդս ցըցուց ամ-
մէնուն որ, ինչ կրնայ ընել մինակ մէկ
հոգի, երբոր իր սրտին մէջը ճմարիտ

աղքատսիրութիւնն ունենայ : Զբոց
 որ՝ քիչ ատենի մէջ շատ բարեկարգու
 թի կրնայ ըլլալ չեթի մինակ մէկ քա
 նի հողիի վրայ , հասլանաւ բոլոր աղ
 դի վրայ , երբոր մենծը դատաւորի սկս
 չի շարժի՝ հօր սկս շարժի , երբոր ժու
 դովուրդնալ մենծին հնազանդ ըլլայ :

ՕՐԻՆԵՆ

Ազգաստերու-Ըն 'ի Կաղապարանս Կաթմու-Ըն
ազգես Կայոց :

— • Ա արարչան Ռազմաւոր Կայոց :

Գանք Տիմա մեր ազգին մէջէնալ բե-
րենք ազգասիրի օրինակ : Շատ ե-
րևելի թգւորներ ունեցերենք, բայց
ինչպէս որ ամմէն ազգ մէյմէկ թագա-
ւոր ունեցերեն ուրիշ թգրներէն ե-
րևելի, ասանկալ մեր ազգին թագա-
ւորներուն մէջ ամմէնէն երևելի ինծի
կերևնայ առաջին վարարչակ : Ան զի
ուրիշ թագաւորները մէյ մէկ բանի
մէջ երևելի եղերեն, աս վարարչակ
ամմէն բանի մէջ ինչ որ պէտք է մէկ
թագաւորի մը :

Առ ամմէնէն աւելի որովհետև շատ շի-
նու-թիներ ըրաւ, և լման ազգասի-

ընթացից ցրցուց որ մեր բանին պէտք է,
 անոր համար հոս իրեն ըրած կենցա-
 ղօգուտ գործքերը դնենք, չէ թէ կա-
 տարեալ վարքը՝ որ է գործ մէկ պատ-
 մագրի մը :

Թագաւորի մը գլխաւորաբար աս ի-
 րեք բանը պէտք է ընել իր հայրենեա-
 ցը՝ իր ժողովրդեան վր՝: Այժմը աղէկ
 բարեկարգութի տալ իր ժողովրդեան :
 Ահա՛ քաջ ըլլալ, աղէկ զինուորութի
 շտկել, որ թշնամիներէն խաղաղ պա-
 հէ իր ժողովուրդը իր երկիրը : Աւ եր-
 րորդ դպրութի ու մարդ ընելու ուսում
 ներ խօթել, կի՛թ թէ եղած դպրութիը
 ու ուսմունքը առաջ տանիլ :

Ըստ թագաւոր ունեցերէնք քաջ
 կտրիճ թէ հայկազունեաց՝ թէ արշա-
 կունեաց, թէ բագրատունեաց, և թէ
 ռուբինեանց ցեղին մէջ, որ աւելորդ
 է հոս յիշել, ու զօղը պատմագրութե
 մէջ կրնայ կարդալ : Վայց քիչ ունե-
 ցերէնք բարեկարգութի մտցընող քիչ

ունեցերենք դարուի ու ուսում ծաղկե
ցընող : Նաև մէկ թիւ մը՝ որ աս իրեք-
նալ մէկէն ունենայ, իրեք բանի վրայալ
աշխատի՝ շենք ունեցիր բայց էթէ աս
մեծն վաղարշակ :

Մտորատենը պարսկաստան ծաղկեալ
էր ուսումով ու բարեկարգութիւն, և
որովհետև վաղարշակայ ցեղը պարսից
պարթևաց երկրին մէջ առաջ եկալ,
յայտնի է որ պարսից իմաստուննե-
րուն տակը կրթութի ունեցերէր վա-
ղարշակ : Մն իմաստուններուն սկըղ-
բունքով վարվելով՝ աս իրեք բանը որ
վերը յիշեցինք, առաջ տարաւ մեր երկ-
րին մէջ, և մէկ անկարգութեան բան
մը չըրաւ որ՝ իրեն արատ դնենք, և
նաև քսանվերկու տարի թիւորելէն
ետև իր օրհասաւր (էճէլովը) մեռաւ :
Մն կըրցըցընէ որ՝ ժողովուրդնալ զին-
ունորնէրնալ իրմէ շատ գոհ էին :

Սորենացին ն. 8. աս աննունները
կուտայ վաղարշակայ, Մն ճնադեղ :

Վաջաղեղն, Մ. ըի, Արրովաբան. Հան-
 ճարեղ. և Թ. 3. կրկուցէ Վաջ. Խո.
 հեմ:

Մ'նճնագեղ ըսելով կուզէ իմացընել
 որ դրսի կերպարանքովալ արդենի ու
 գեղեցիկ մարդ էր վաղարշակ: Վա-
 ջաղեղն ու Մ. ըի ըսելով, կուզէ հաս-
 կըցընել որ՝ պատերազմի մէջ կտրիճ
 էր՝ ու աղէկ նետ (օխ) նետող, որ ան
 ատենը Թիւֆէնկի տեղ կըբանեցը-
 նէին. Արրովաբան ըսելով կուզէ իմա-
 ցընել որ ճարտասան էր, ու խօսքը
 քալցընող, մէկ բան մը հրամմէրնէ՝
 պէտք էր որ առաջ տանէր: Վայց մե-
 զի հոս էտքի երկու տըրված անունը
 պէտք է, որ է, Հանճարեղ ու Խոհեմ.
 Իր խելքը ու խելացի գործքերը պէտք
 են որ փնտուենք, իմանանք, ու կար-
 դացողին առջին դնենք օրինակի հա-
 մար:

Մ'նչ խելացի սկզբամբ վարվիլ էր որ՝
 իրեն աղբարը արշակ ըսված որ Թգը
 էր պարսից ու սարթևաց, վաղարշա-

կայ տալէն ետե հայաստան և ուրիշ
 երկիրներ, ըսաւ իրեն որ՝ ասոնցմէ
 զատ ուրիշ ինչ երկիրներ կրնաս թըշ-
 նամիներէն առնելնէ՝ ա՛ռ, ամէնը քե-
 ղի ըլլայ: || Աւայլ (երկիր) որչափ միտք
 ,, քո և քաջութի հասանեն. զի սահ-
 ,, մանք քաջաց ասէ զինն իւրեանց,
 ,, որքան հատանէ, այնքան ունի || :

Խոր. Թ. 7 :

Ազարշակ ասանկ ազատ հրամանաւ
 ունենալէն ետե, ան ատեննաւ ուրիշ
 երկիրներ առնելու կամք չունեցաւ որ՝
 իրեն առջի տրված երկիրները միայն
 թշնամիներէն պահէ ու շէնցընէ: Աեր
 առջի արտաշէս շատ երկիրներ առնե-
 լու սէր ձգեց, բայց տարածամ (էճէլ-
 սիզ) մեռաւ: Աեր արամ ինչվան մօ-
 տիկ հինտիստանի գնաց, բայց չիկրցաւ
 իր տակը պահել որ մեծ և փոքր հայք:
 Ազարշակ ասանկ դիպուածները կը-
 մտածէր, մտմտալով՝ երկիրս չեմ ու-
 ղեր կըսէր մեծցընել, հապա կուղեմ
 շէնցնել: Ինչ իոհեմութի, աս խել-

քը հիմակվան պինտ խելացի աշխարհ
 հասկըցող փիլիսոփաներուն սկիզբն է:
 Անոր համար խորենացին Թ. 3. կըկո-
 չէ վաղարշակ: || Այլ քաջ և խոհեմ,
 ,, (որ) ընդարձակ տիրեաց'ի վր Սահ
 ,, մանաց Վերոց ||: Հեմ քաջ կտրիճ
 էր կըսէ, հեմ խոհեմ. իր խոհեմ ըլ-
 լալովը մինակ իր սահմանին իր երկրին
 վրայ իշխեց, չէ թէ օտարներուն սահ-
 մանին վրայ: Անոր համար ինչ պատե-
 րազմ որ ըրաւ, ասոր համար ըրաւ որ
 սանձահարէ զսպէ իր թշնամիները՝ որ
 մակեդոնացիներն էին, չէնէ իր միտ-
 քը իր սերը (հավեսը) աս էր որ՝ բարե-
 գործութի ընէ ժողովրդեան, ինչպէս
 որ կըվայլէ թագաւորի. բարեկարգութե-
 թի մտցընէ ազգին մէջը, ինչպէս որ
 պէտք է մէկ մենծի մը: Անոր համար
 խորենացին ան գլխին մէջը կըգրէ:
 || Ետ սանձահարելոյն զմակեդոնա-
 ,, ցիսն և դադարելոյն պատերազմացն՝
 ,, սկիզբն առնէ բարեգործութեցն պար-
 ,, թեն քաջ (վաղարշակ) ||:

Մառաջաբանը մարդու մեծ մարդու
 հարկաւոր բարեգործութիւններէն մէկը
 աս է որ՝ երախտագէտ ըլլայ, ցոյց ուրիշ
 շին ըրած էլ լինի ճանչնայ. վստի ասով
 ամէն ժողովրդեան սէրը իրեն կը քա-
 շէ, ուրիշնէն ալ տեսնելով կը յորդոր-
 վին աղէկութիւն ընել իրենց մեծին :
Ըս երախտագիտութեան սէրը սրջափա-
 ղէկ տպաւորված ունէր իր սրտին մէ-
 ջը վաղարշակ, որ իր բարեգործութեց
 մէջ սինտ առջի բանը խորենացին
 սպասմանին կէօրէ եղավ ուրիշին աղէ-
 կութիւնը ճանչնալ, որ է մէկ աղէ-
 կութիւն մը խիստ ցանցառ հիմակվան
 ատենս :

Մարդ մը կար ան ատենները բազա-
 րատ ըսված, աս մարդս իմաստուն ու
 զօրաւոր ըլլալով ամէնէն առաջ ին-
 քիրզինքը իր կամքովը վաղարշակայ
 տրվով, վաղարշակալ ամէնէն առաջ
 անոր աղէկութիւն ըրաւ, (Վազապիւր ընե-
 լով տնով. ցոյց իշխանութիւն տրվով որ՝
 իր ցեղը ըլլայ որդւոց որդի թագաւո-

ըին գլուխը Թագ դնող. և իր ցեղը իր
անունով ըսվի Ռագբատունի :

Ռայց մենք հիմա վաղարշակայ ըրած
բարեկարգութիւնքը յիշենք , որ ըրաւ
ազգին վրայ : Այորենացիին պատմու
թիւր կըրցընէ՝ որ վաղարշակ Թագաւ
ւոր նստածին պէս , առջի բարեկար
գութիւր որ ըրաւ՝ եղաւ դպրութե ու
սումնասիրութե վրայ : Ահգ՝ իր Թշնա
մինէրը զսպեւէն ետեւ՝ պատերազմէրը
դադրեւէն ետեւ՝ իր բարեկարգութիւր
եղաւ ըսվի դրացի ազգերուն վրայ :
Արթգ՝ եղաւ զինուորութե վր : Չորթգ՝
մծքին դաւէն ետեւ՝ որ էր իր արքայա
նիստ քաղաքը (Սիթանէ) , իր բարե
կարգութիւր եղաւ իր արքունեացը (սէ
րային) վրայ , նախարարութեց , շինութեց ,
ու օրինաց և բարոյական քաղաքակա
նութեց վրայ : Ահնքալ աս կարգաւ՝
մէկիկ մէկիկ գլխով բայց կարճառօտ
անցնելով մը հոս պատմենք :

Առաջին բարեկարգութեան Աղաղակաց 'ե
 վերայ գործութե և ուսումնասիրութե :

Արբոր վաղարշակ Թագաւոր նստաւ
 հայոց վրայ , երկու սատուներ (Թէմ-
 պիհ) ունեցաւ իր եղբորմէն՝ որ էր ար-
 շակ : Սէյմը քաջուէ կտրիճուէ վրայ
 հող ունենալ , մէյմնալ իմաստուԹե
 վրայ : Այլաւ վաղարշակ հայաստան
 տեսաւ որ՝ աղէկ կտրիճներ կտրիճու
 Թիներ կան , բայց մէկ իմաստուէ բան
 մը չի տեսաւ . վասն զի շատ ատեն ա-
 ռանց բուն Թագաւորի մնալով հայաս-
 տան , ասանկ բանի սէր (հավէս) բոլո-
 րովին վերցրվերէր :

Ազգեց իմանալ որ՝ ինչ Թագաւորներ
 հայաստան տիրերեն , ու քանի՛ Թա-
 գաւոր են եղէր ինչժան իր ատենը ,
 արդեօք կտրիճ Թիքներ են եղէր , Թե
 տկար ու խեղճ : ॥ Սորա (կըսէ խոր . ան .
 ,, 7 . Իմ վաղարշակայ) կարգե՛լ զիշխա-
 ,, նուԹի իւր մեծանդս , և հաստատե՛լ

,, զթագաւորութի իւր , կամ եղև դի
 ,, տել սորա՝ թէ՛ սյք և սրպիսի արքաի
 ,, բեալ են ՚ի վրայ աշխարհիս հայոց
 ,, մինչև ցնա . զքաջաց անդէօք՝ եթէ
 ,, զվատաց անցե՛լունի գտեղի ։ Մայց
 որոնց որ կըհարցընէր՝ մէկ գիրքմը
 չիկրցան գտնալ իրեն տալ՝ որ անով
 իմանայ : Այսին մէկ քանի խաղեր եր-
 գէր՝ որ գողթան գաւառի մէջի եղօղ-
 ները կերգէին , բայց ան երգերու մէ-
 ջի պատմութիւր՝ շատ այլաբանութի-
 ներով զարգարված ըլլալով , մէկ կար-
 գաւորեալ պատմութի մը չէր հասկը-
 ցընէր :

* Ախարարութիւնէր (ուիճալի քիտար)
 տեսաւ հայաստանի մէջ , հարուստ ու
 զօրաւոր . հարցուց իմանալու որ՝ ան
 նախարարուէ տունը ցեղը էրք , սև-
 կից սկսերէ , և ինչպէս : Մայց մէկ
 նախարարութի մը չիգտնելեցաւ որ՝ իր
 ցեղին պատմութիւր ունենայ ցրցընէ :
 Այլարշակ ինչպէս որ ըսինք՝ պարսից
 իմաստուններու քով սորված ըլլալով

պատմութիւն, հնազարութիւն, ազգաբանութիւն,
 շատ տրտմեցաւ վարմանալով աս բանիս
 վր իրկու պատճառի հմր : Սէյմը՝ որ
 ազգին պատմութիւնը չի գտնար վերջով, չէր
 գիտէր ինքնաւ որ՝ հայերը որոնց վրայ
 թիւոր եղաւնէ, անդէօք երեւելի հին
 ազգերէն էին, թէ մէկ աննշան ազգ-
 մը դրսէն աւազակութիւն եկած : Սէյմը
 նաւ որ՝ ազգին պատմութիւնը չըլլալով,
 իր յաջորդութիւնաւ աղէկ չէր իմացվէր,
 սր թագաւորնէրուն կը յաջորդէ. և
 իրմէ աւաջ քանի թագաւոր եղերէն,
 և ինչպէս են եղէր :

Պզտիկուց սորված մարդը՝ ասանկ բա-
 նէրը հարստութիւն թիւրութիւն աւելի
 մենծ կըսեպէ. չի գտնայնէ՝ անանկ հոգ
 կընէ՝ ինչպէս թէ իր թագաւորութե-
 կէսը կորսնցուցած ըլլար : Ս աղարշա-
 կայ գործքը վարմունքը կը ցըրնէ որ՝
 սղտիկուց վարպետի տակ սորված էր,
 մէկ պատմութիւննաւ չի գտնալուն
 համար շատ հոգ ըրաւ : Ս տածեց ինչ
 ընէ, ուրիշ ճար չի գըտաւ որ՝ օտար լե-

զուններու մէջ մինառեւ տայ հայու ազ-
գին պատմութիւնը . ասանկով դառաւ մէկ
մարդ մը ասորուոյ ազգէն Սարիբաս
կի՛ք Սարաբաս կատինա անուանով, որ
խելացի էր, ու աղէկ գիտէր քաղաքա-
րէն ու յունարէն :

Եւ որովհետեւ սկիստ երեւելի գրքա-
տունները պարսից՝ ասորեստանեայց՝
ու քաղաքացուոց՝ բոլորը իր եղբօրը
ձեռքը անցերէին, թուղթ մը գրէց ա-
նոր՝ որ մէկ թիքական գրքատուն մը
ցըցընէ աս մարդուս, ու թողու որ՝
գրքերը խառնելով գտնայ հայու ազ-
գին պատմութիւնը :

Թղթին օրինակը որովհետեւ աղէկ
կրթացատրէ, աս բանս՝ հոս բերէնք :
|| Բանզի պատուէր ընկալայ ՚ի քէն
,, քաջուէ և իմաստուէ հոգ տանել,
,, ոչ երբէք անխոյժ արարե՛լ զբոյո՛ւն
,, խրատու, այլ խնամատարե՛լ հոգա-
,, ցայ անձի, որչափ միտք և հասողուէ
,, բաւեցին : Եւ այժմ՝ ի քումմէ ինա

- ,, մահալու՛նք զետեղէալ թագաւորու-
 ,, թիս , խորհուրդ 'ի մտի եղի գիտել՝
 ,, թէ 'յք ոմանք յառաջ քան զիս իցէն
 ,, տիրեալ աշխարհիս հայոց . և սուտի
 ,, նախարարուիքս որ աստ կան :
 ,, Օ ի ոչ կարգք ինչ լեալ աստ յայտ-
 ,, նի , և ոչ մեհէնից սաշտամունք , և
 ,, ոչ գլխաւորաց աշխարհիս առաջինն
 ,, յայտնի , և ոչ վերջինն , և ոչ այլ ինչ
 ,, օրինաւոր , այլ խառն 'ի խուռն ամե-
 ,, նայն և վայրենի :
 ,, Վ 'ոյ աղաչեմ զքո ինքու՛թիդ՝ հրա-
 ,, մայես բանալ զգիւննդ արքունի լը-
 ,, դեմառնդ եկելոյ (մարիբասայ) ա-
 ,, ռաջի քոյոյ հզօր ինքու՛թեդ : Օ ի
 ,, գտեալ զգձալին եղբօր քո և որդւոյ՝
 ,, բերցէ զստոյդն փու՛թապէս , և զմեր
 ,, հեշտու՛թին որ 'ի կամահատարու՛թի
 ,, լեալ՝ քաջ գիտեմ ինդու՛թիւն քեզ
 ,, լեալ ॥ :

Երբոր արշակ աս թուղթը առաւ , ի
 մայաւ վաղարշակայ իր եղբօրը միտքը ,

ուրախացաւ իր Էղբօրը խելքին վրայ ,
 հրամեց որ՝ մարիբաս մտցընեն ան թա-
 դաւորական գրքատունը՝ որ էր նինոճէ-
 ցի մուսուլքիւքին մէջ : Աս գրքատան
 մէջ մարիբաս փնտուելով ամմէն գրքե-
 րը , մէկ գիրք մը գտաւ զարմանալի ,
 որ էր ինչահունը պատմութի . աս գիրքս
 մեծն աղէքտանդը թարգմանել տրվե-
 րէր քաղղէայեոց լեզուէն յունաց լե-
 զու : Մարիբաս բոլոր գիրքը կարդա-
 լով միայն մեր ազգին պատմութիւր մէ-
 ջէն հանեց , վաղարշակայ բերաւ մըծ-
 բին քաղաքը յունարէն ու ասորի գրով :
 Արքոր վաղարշակ տեսաւ աս պատմու-
 թիւր , անչափ ուրախացաւ որ՝ իր առ-
 ջի գանձը (խաղնան) աս սեպեց , ու
 իր պալատին (սերային) մէջը դողդո-
 ղալով պահեց , բայց ամմէնունալ իմա-
 ցընելու համար՝ երեւելի բաները մէ-
 ջէն հանեց քարի վրայ փորել տրվալ :
 || Առջին իւրոյ գանձուն համարելով ,
 ,, դնէր յարքունիսն՝ ի պահեստի մե-
 ,, ծաւ զգուշութիւն , և զմասն ինչ՝ ի

„ յարձանի հրամայէ դրոշմել ։ Խոր.
 նւ. 8 ։

Տեսաւ որ մէկ ազգի մը վրայ թագաւոր եղերէ որ՝ ամմէն ազգին արմատնէ , (քեօքն) է , ամմէն ազգի գլուխ ։ Իմացաւ որ՝ իրմէ առջի եղած թագաւորնէրը հայաստանի մէջ՝ մէկմէկէ աւելի կտրիճ են եղեր , աշխարհակալ , մենծ պատերազմերու ձեռք զարնօղ , մենծ մարդիկներու վրայ յաղթօղ ։ Ղանչցաւաւ որ՝ շատ ատեն առանց թգլորի մնալով հայաստան , շատ անկարգութիւններ մտերեր , ոգինին թուլցերեր , խռովութիւնն և ուրիշ ազգային պահսութիւնները շատցերէին ։ Միտ առաւ վաղարշակ , ազգը աղէկ ըսաւ՝ բայց գլուխ չէ ունեցեր , ասոնց կարգկանոն դնելու է որ՝ իրենց առջի աղէկութիւնն ցրցընեն ըսելով , ձեռք զարկաւ իր բարեկարգութիւնները ընել՝ որ հոս սլատմենք ։

Արջափ որ վաղարշակ մարտիրոսայ՝ բե-

րածին վրայ ուրախացաւ, մենքալ ան-
 չափ վաղարշակայ ըրածին վրայ կուրա-
 խանանք, վս զի մէկ ազգ մը որչափ որ
 կաժէ, անչափալ իր ազգին պատմու-
 թիւը կաժէ. վս զի իր պատմագրուին
 է՝ որ մէկ ազգին ազգ ըլլալը կըցըցը-
 նէ: Վս ինչ աղէկութի ըրաւ վաղար-
 շակ որ՝ մեր ազգը ամենեին չունենա-
 լով իր ազգին պատմուիւր, մէկ պատ-
 մութի մը հանել տրվավ որ, մէկ ազգ
 մը ոչ եւրոպացոց՝ գուցէ և ոչ ասիաց-
 ւոց ունի անանկ պատմութի: Վէյմը
 որ՝ թգւորական պինտ երևելի գրքա-
 տունէ է հանած: Այդ՝ անչափ հին
 գրքէ հանված պատմութի է՝ և անչա-
 փալ երևելի՝ որ մեծն աղէքսանդր կար-
 դացօղ մարդ ըլլալով, աս պատմագ-
 րութեան վրայ զարմանալով ու խիստ
 հաւնելով՝ յունարէն թարգմանել տը-
 վերէր: Արըդ՝ որ ինչ հին բանէր կը-
 պատմէ նոյնահասկետին տղոցը վրայ,
 աշտարակին բաժանման վրայ, ամմէն-
 նալ նժաշունչին համաձայն պատմու-

Թինէր էն : Ասկէց կերեւայ որ՝ աղէք-
սանդրէ շատ առաջ շինված սլատմա-
գրուԹի է եղէր :

Արիշ որչափ ազգաց սլատմուԹի կար-
գանք , կրտեսնանք որ՝ իրենց սկզբնա-
ւորուԹէ սլատմուԹիը համաձայն չէ
նձաշունչին սլատմուԹը , լեցուն է շին-
ծու հրաշալի բաներով . իսկ աս մարի-
բասայ դատած սլատմագրուԹ մէջ՝ մէկ

հրաշալի բան մը չիսլատմըվիր :

Մէկ ուրիշ աղէկուԹի մընալ ըրաւ
աս բանով վաղարշակ , վ՛ս զի աս սլատ-
մուԹիը մեր ազգին գտնել տալով ,
շինել ու կարգալ տալով , մէկ կարգա-
լու և հին բաներու ուսման սէր մը
ձգել տրվալ հայու ազգին մէջ : Անոր
համար որչափ գովէնք վաղարշակ՝ մի-
նակ աս բանիս համար արժան է գո-
վել :

Ներհոյր Բարեկարգութի Սաղարշահայ՝ի
Վերայ շրջահայ ազգաց :

Սէկ երկիր մը՝ մէկ տրուածի մը՝ չի-
կըրնար հանդիստ խաղաղ մնալ , ինչ-
վան որ իր քովի ազգէրը խաղաղ չըլ-
լան . անոր համար խելացի թագաւոր
մը պիտոր նայի որ՝ իր դրացի ազգէրը
խաղաղ մնան , սիրով ըլլայ անոնց հետ :
Ինչպէս որ՝ ամմէն խելացի տուն՝ կը-
նայի որ իր դրացին աղէկ ըլլայ , ինք-
նալ սիրով անոնց հետ վարվի :

Նրբոր վաղարշակ մորի լիկէսի յաղ-
թեց , որ մահէ գոնացւոց դին ըլլալով
վաղարշակայ դէմ պատերազմ ելերէր ,
անոր տակի եղած աշխարհները ամմէ-
նը կարգի դրաւ , որ էին Մաժաք , իմ
ղայսէրի , Պոնտացիք կմ Սաղտիք , իմ
դրապղունին ու ճանիկին դիէրը . և
Նդերացիք , իմ չէրքէս ազգէրը : Ըս
բանս խորենացին իր համառօտ ոճովը
կարճ խօսքով մը ասանկ կը հասկըցընէ

քն ձեռագրին ք. 6 : ॥ Այլ այս այսպէս
 ,, կատարեալ կարգէ (յի՛ի կարգի դնէ
 ,, վաղարշակ) զկողմանս մաժաբայ ,
 ,, և զպոնտացիս , և զէգէրացիս ॥ :

Ասոնց ետեւէն ՚ի կարգի գրաւ աւելի
 բարբարոս ազգը որ կաւկասու կի՛կուլ-
 կասու լերան տակը կըընակէին ու ա-
 նոր քովէրը : ॥ Այլ աստ կոչեցէ՛լ զվայ-
 ,, բենի եկամուտ ազգն հիւսիսոյ , և որ
 ,, զստորոտով մեծի լերինն կաւկասու ,
 ,, և որ ՚ի հովիտսն կամ ՚ի ձորս երկայ-
 ,, նաճիգս (երկան խորունկ տէրէնէ-
 ,, ըու մէջ .) խորացեալք զհարաւով ՚ի
 ,, լեւնէն ՚ի վայր՝ մինչև ՚ի դաշտաբե-
 ,, ըանն մեծ իջանէն ॥ : Այոր . ք . 6 :

Աս ազգերս հիմա կիւրձի , պաշ ա-
 չուխ , խարա խալբախ ըսլած ազգերու
 հետ խառնըված են : Իրենց գործքը
 ուրիշ բան չէր որ՝ աւազակու թի՛րնէլ ,
 մարդ սպաննէլ , օրէնքի տակ չիմանալ :
 Ասոնց ամիէնունալ ապսպրեց որ՝ աս
 գործքերս ձգեն : ॥ Պատոճէր տալով
 ,, զաւազակու թի՛ր և զմարդադաւու թի՛ր

„ ՚ի բաց քեցեւ յինքեանց , և հրամա-
 „ նաց և հարկաց արքունի հսկատակ
 „ լինեւ ։

Բայց մինակ պատոճէր տալով բան մը
 չըզար , խելացի թագաւորի մը պէտք
 է որ՝ վարձքալ մեծուիւ խոստանայ ,
 որ ան մեծութե հասնելու համար՝ ա-
 ւազակը իր աւազակուիը թողու , չար
 մարդ իր չարութիւը թողու , ասանկ
 ըրաւ վաղարշակ ։ ॥ Այ զի (կըսէ խոր.)
 „ միւսանգամ տեսե՛լ զնոսա , առաջ-
 „ նորդս և իշխանս հանդերձ գեղեցիկ
 „ կարգօք հաստատեսցէ ։

Ասանկ պատոճէր տալէն ետե՛ ու իշ-
 խանութի խոստանալէն ետե՛ իմաս-
 տուն մարգիկնէրալ խրկեց անոնց որ
 կըթէն ։ ॥ Աւ արձակէ զնո՛ հանդերձ
 „ արամբք իմաստնուլք և վերակացո՛ճօք
 „ յիւրմէ ։ Բս ամմէն բանուլը ցրցուց
 վաղարշակ որ մարդ կառաւարեւ , եր-
 կիրը շէնցնեւ աղէկ գիտէ եղէր ։

Արարող Բարեկարգութիւնի Աղաղակչայ՝ ի
Վերայ զԻնոճորութիւն :

Արջափ բարեկարգեալ ըլլայ մէկ երկիր մը , սրջափալ աղէկ վարվի իր մօտիկ ազգերուն հետ , ոչինչ կըլլայ , թէ որ աղէկ զինոճորութիւն չունենայ , վասն զի ան ազգերը այսօր աղէկ կերեան , վաղը կըփոխվին : Չար մարդ չիօակսիր , մէկ երկրի մէջ քաջ զինոճորներ չըլլան , ան չարերը զսպելու վախցընելու , մէկ քանի հոգիով դրսէն ներս կըվաղեն , երկիրը կալիեն , ըրած բարեկարգութիւնը աակնու վրայ կընեն : Տեսաւ վաղարշակ որ հայաստան չորս դիէն զանազան ազգերով սաշարված է . անոնց մէջը որը բարբարոս է , որը զօրաւոր է , որը աղքատ է արոճեստ չիբանեցըներ : Մտոնցմէ միշտ վտանգի մէջ է հայաստան որ կոխվի , ո՛վ որ ըլլայ՝ կընայ յարձըկիլ , թալէլ , ինչվան որ իմացվի թգրանխատ քղքը կամ

զօրանիստ բերդերը , ինչպէս շարժ ըլլի ,
անոնք երկիրը կալսեն , կելլան կը-
փախչին :

Պէտք է ըսաւ վաղարշակ ասանկ աշ-
խարհ չորս դիպէն զանազան ազգե-
րով փաթթ ըլլած՝ չորս դին աղէկ պահ-
պանութի՛ն ունենայ . և իր սահմանա-
դու խ (սերհատ) տեղերը միշտ պատ-
րաստ ունենայ իր զօրքը , որ ինչ ազգ-
դրսէն ներս վազել կոխել ուզենայնէ ,
շուտ մը դէմ դնէ վունտէ : Մ.ս մտածե-
լով հայաստանին չորս դին չորս մենծ
մենծ գունդ դրաւ զօրքերու՝ որ միշտ
հոն սպասեն . անոնց վրանինալ մէյ մէկ
մենծ մարդ իբր մէյ մէկ փաշայ :

Մ.ս մէն տեղէն աւելի կը վախցըլէր
հայաստանին հիւսիսային կողմը , որ վե-
րոյիշեալ կովկասու ազգերու դէմ կը-
նայի . աս հիւսիսային դին մէկ մենծ
մը դրաւ Ք.դեշի անունով , որ մենծ
իշխանուէ անուն է , իբր թէ Պէյլէր-
պէյի ըսել է . իրեն տակը Պ.ուգարք

ըսված կտրիճ ազգը, որ հայաստանին
 վերջին դաւառն է հիւսիսային դին :
 || Իսկ լեզու լեզիսն կաւկասայ (կամ
 ,, կովկասայ, որ հիմա Աշխարհ սար
 ,, կըսվի,) կողմնակալ հիւսիսոյ (կար-
 ,, գէ) զմեճ և զհզօր ազգն . և Ահա
 ,, պետութե անուն կարգայ (Գրեշխ
 ,, գուդարացոց, որ էր լեալ ի զաւա-
 ,, կէ միհրդատայ՝ դարեհի նախարա-
 ,, թի || : Աոր . ք . 7 . (լե ձեւագրաց 8 :)
 Աս հիւսիսային կողմը մինակ մէկ բը-
 դեշխի մը թողուլ խոհեմութի չերե-
 ցաւ վաղարշակայ . վս զի ան կովկասու
 ազգերէն զատ՝ ուրիշ ազգերալ կային
 արևելեան հիւսիսային դին, որ բոլոր
 իրենց գործքը՝ ուրիշներուն երկերը
 զարնել թալլել էր : Ասոնք էին Աեւ-
 նականք, որ հիմա կըսվի Տաղիսթան,
 մեջինները կըսվին Ագկի . ասոնց դէմ
 ալ դնել չէր հասնէր վերոգրեալ բը-
 դեշխը : Անոր համար մէկ զատ իշխան
 մընալ յատուկ դրաւ արևելեան հիւ-
 սիսային դին պահպանելու աւելի շատ

վոր զօրքով : ॥ Մեծ և անսունհի և բազմ
 ,, մարիւր զարեւելից հիւսիսոյ կողմանն
 ,, կարգէ կողմնակալուի , զայր անսունհ
 ,, նի . և յամ գործ մտաւորուէ՝ և հան
 ,, ճարոյ՝ և գործոյ պատերազմի՝ և խոր
 ,, հըրդականութիւն առաջին զԱռան ॥ :
 Խոր . անդ :

Մէկ վախնալու դինալ հայաստանին
 էր իր հարաւային դին , որ ասորէստա
 նի ու տօրոս լէրան վրայ կրնայի , մէ-
 ջիննէրնալ զօրաւոր ազգէր . անոր հա
 մար մէկ մենծ բղէշիութիւն (պէկլէր
 պէյիութիւն) մընալ աս կողմն պահե-
 լու դրաւ : ॥ Աւ զԱրաշան՝ի տանէ
 ,, սանասարայ հաստատէ բղէշի մեծ
 ,, և կուսակալ յարեմտից հարաւոյ յե-
 ,, զերս սահմանացն ասորէստանի , առ
 ,, աիլն տիգրիս գետոյ . գաւառս
 ,, պարգեւելով զարձն , և որ շուրջ զնո
 ,, վաւ , և զլեառնն տօրոս՝ ուր և սիմ,
 ,, և զկղէտուրն ամ ॥ : Խոր . անդ : Աս
 բղէշիւր կրնըստէր հայաստանին աղձ-

նիք ըսված գաւառին մէջ, անչափաւ
մեծ եղաւ որ՝ Թագաւորի մը սկէս կը-
վարվէր :

Սնաց արեւմտեան ու արեւելեան
դին . աս դիէրը անչափ ճին վախցը-
վէր , բայց հոնաւ յատուկ սահասպան
նէր դրաւ կողմնակալ անունով : ॥ Սակ
,, ՚ի ծայրս հայերէն խօսից (կարգէ)
,, կողմնակալ իշխան բիւրուց և հազա-
,, ըաց յԱրեւմտից կողմանէ ॥ : Սոր. ք.
3 : Ա. ս կողմանս իշխանը եղաւ Անդե-
ղեայ կամ Տորք . վո՞ վի նոյն խորեհա-
ցին 7 . կի՞ն ձեռագրաց 8 գլուխը նու-
րէն կրսէ : ॥ Սակ զայր խոժուագեղ...
,, Տորք անուն կոչեցեալ , որ վո՞ առա-
,, լել ժահագիմուԹէն կոչէին Ան-
,, գեղեայ , վիԹխարի հասակաւ և ու-
,, ժով , հաստատէ կուսակալ Արեւ-
,, մտից ॥ :

Ասանկալ արեւելեան դին յատուկ
կողմնակալ գլուաւ : ॥ Աւ յԱրեւելից

,, կողմանէ (կարգէ) զէզէրը հայկա-
 ,, կան խօսից կողմնակալս բիւրաւորս
 ,, զէրկու ցեղից տանց նահապետու-
 ,, Թէցն Արսակեան և Վարդապետն ॥ :
 Խոր . անդ : Տէս հիմա հայաստանին
 չորս դին ինչպէս աղէկ սաշտպանով-
 ցաւ , բոլոր հայաստան ինչ ապահով
 եղալ ամեն թշնամիներէն :
 Աս դունդէրը որոշէլէն ետև վաղար-
 շակ կարգ կանոն դրաւ զօրաց մէջ , որ
 կրօնէի խորենացին ք . 7 . կի՛ք լը ձեռաւ
 զբաց 8 դուխը : ॥ Աւ կարգս զինուո-
 ,, բուԹէց , և նոցունց առաջինս , և
 ,, եկդս կարգէ , և երրորդս , և որ ՚ի
 ,, կարգին ॥ : Բիւմընալ առաջ 7 դիւին
 մէջը կրսէ : Վարդեաց ॥ Աւ որ ինչ
 ,, շուրջ զԹագաւորուքն զօրաց , զօրաւ
 ,, սէտաց , կողմանց կողմնակալաց ॥ :

Չորրորդ Բարեհարգութիւն Սաղարշայ'ի
վերայ (Բարեհարգութիւն) :

Սրայի ազգերուն վրայ կարգ կանոն
դնելէն ետև վաղարշակ , պինտ առաջ
իր արքունիքը այսինքն էնտէրունի հիւ
մայուն կիմ սերայը , շտկել ու կարգաւ
րել սկսաւ : ॥ Նախ և առաջին (կրսէ
,, խոր. ք. 7. օրինադրէ թիւորն զինքն
,, և զտուն իւր , սկիզբն առնելով'ի
,, գլխոյ իւրմէ և 'ի թագէ : ॥ : Ասոնք
մէկիկ մէկիկ յիշենք :

Առաջ թագադիր մը դրաւ , որ էր
Թագարատ իշխանը , ինչպէս որ վերը
յիշեցինք : Որովհետև պինտ առաջ ա
սիկայ անձնատուր եղավ վաղարշակայ ,
խիտ սիրելի եղավ , անոր համար բա
զարատայ ցեղին տրվալ որդւոց որդի
թագաւորին գլուխը թագ դնել , որ
հանուտէրական սլատիւն ըսվեցաւ .
նաև Ասպետ կոչեց զինքը , ու հրաման
տրվալ վարսակալ մարդարիտ գլուխը

կապել, երբոր արքունեաց (սէրային)
 մէջ քալէ : Աս ցեղին անունը ըսվե-
 ցաւ Քաղբատունիք , որոնցմէ ետքը
 Թաղաւոր եղան հայաստանի վրայ :
 Ահիք՝ Օգեցուցանող (Սեֆէրլի),
 որ է Թիբին հազուսանէրը հողացող,
 ու զինքը հազվեցընող դրաւ Չեռէս
 ըսված իշխանը . որուն ցեղը ըսվեցաւ
 Գնթունիք :

Արթիք՝ Թիկնասպահնէր (Սիլէհտար
 աղա) . որուն գլուխը Սաղխազ ըսված
 իշխանն էր , ցեղին անունը Այրխո-
 ունիք կըսվէր :

Չորրորդ՝ Արսապետ . այսինքն՝ միբի
 ավճինէրու վրայ գլուխ , որուն անունն
 էր Ղաա . քայց իր ցեղը իր տղին անու-
 նովը ըսվեցաւ Սարաժնունիք :

Հինգերորդ՝ մէկ Սպասարար ու Գա-
 հաւոր մը , (Սյազինէլի) , այսինքն Թա-
 դաւորին Թէճէմիլլէթին ու Թախաին
 վերահայու , որուն անունը կըսվէր Ա-
 բէլ . ցեղին անունը ըսվեցաւ ըստ ձե-
 ոագրաց Աբեղէն : Այլ ուրիշ մընալ

դրաւ 'ի վերայ հուտից , (Վիլարլի) ,
այսինքն թիւրին ամսարնէրուն , զաճ-
րէնէրուն , ու կերակուրնէրուն վերա-
կացու , որուն անունն էր Վաբաղ . իր
ցեղը ըսվեցաւ Վաբեղէն :

Սեցեթի՛ Մըծոնէկիւր . այսինքն՝ Խա-
րա խուշ տանօղ : ॥ Աւ զՄըծրունիսդ
, (կրօն խոր . ք . 7 .) գիտեմ ոչ Մըծրու-
, նիս , այլ Մըծիւն ունիս , որք Մըծ-
, ոնիս առաջի նորա կրէին ॥ : Մտնց
ցեղը մենծ նախարարու թիւ եղալ , որ
կըսվէր Մըծրունիք , իրենց երկիրը էր
վասպուրահան , որ հիմա վանայ էյա-
լէթն է :

Աօթնէթի՛ Վինի տըվօղ թիւորին ,
որուն անունն էր Վին , իր ցեղը ըսվե-
ցաւ Վնունիք :

Ութէթի՛ Սպանդունիք , իմ մսի վրայ
խառապ պաշի :

Իննէթի՛ Քաղէակալ , իմ շահին սա-
հօղ , որոնց ցեղը ըսվեցաւ Քաղէա-
կալք կամ Քաղէակիրք . ու հաւ սա-
հօղ , որոնց ցեղը ըսվեցաւ հաւենու .

նիք : Ըստնք հէմ թագաւորական որ
սի (ալի) վրայ կըխառնըվէին , հէմ մէյ
մէկ իշխանութի էին զօրաց . ինչպէս
որ հիմաալ օսմանեան տրութէ մէջն
էն Ղուռնաձի պաշին , Օղաղարձի
պաշին :

Տասներըդ՝ Չիւնակիրք կամ Չիւնա
կանք (Ղառձի պաշի) , որ թիւրին ա
մառը ձիւն , սառոյց (սլուղ) կըպատ
րաստէին :

Երկոտասաները՝ Երբքինասպետ կի՛
Սարգպետ , (Սըղար աղասի) , որոնց
գլուխը էր Հայրիշխան :

Երեքտասաները՝ Փոխարքայ մը իրէն
կի՛ կէկը թիւրութի , որ է Սէղեր :

Չորեքտասաները՝ ինչպէս որ հայաս
տանին չորս դին չորս սահապան դունդ
դրաւ , անանկալ իր արքունեացը (սէ
րային) չորս դին՝ չորս դունդ զօրաց
դրաւ , (Ղափութի պաշինէր) : ॥ Աւ
,, դունդս և սահապանս դրան արքու
,, նի սատրաստէ դչորսս , զմի մի՛ իւ
,, րաքանչիւր վառելովք ՚ի նոյն հին

„ զարմից թիւրացն որ 'ի հայկայ , որ լէ
 „ ժամանակս Ֆիկս ժառանգու թի'ի
 „ հարանց ստացեալ գիւղս և դաս .
 „ տակերտս ॥ : Աոր . Թ . 7 :

Հինգերորդ Բարեկարգութիւն Կաղարչակայ
 'ի վերայ նախարարութեց :

Րոյոր հայաստանին մէջ նախարարու
 թիւներ (սիւններ) դրաւ , անոնցմէ
 ցեղ (սոյ) կապեց , որ որդւոց որդի
 քէց ինչվան ետքը , իրենցալ շատին
 յատուկ երկիրներ տրվալ : Աս նա-
 խարարութիւններն են որ կըսվին Ա-
 փայ , Ապահոնեայ , Անաւաղեանց ,
 Ազնունեայ , Ալիունեանց , Անդա-
 կունեանց , Աորդոնայ , Անձեացեայ ,
 ևն . որ ետեկէ ետե շատցան հայաստա-
 նի մէջ , ու չորս դին շէնցուցին :

Աղարչակայ միտքը աս նախարարու-
 թիւները դնելու ան կերևայ՝ որ մէյմը
 աշխարհը շէննայ . վասն զի երբոր նոր

Նախարարութիւնէր եղան, ամմէն նախարարութիւն որ երկիր ունէին, կընայէին որ իրենց երկիրը շէնցընէն :
Յիւր՝ հայաստան անչափ ատեն առանց թագաւորի մնալով, կերևայ՝ որ մէկ գեղջկուծի մը տիրերէր, վերջը վերէր ան կարգը՝ ան իշխանութիւնէրը՝ ինչ որ մեծն տիգրան գրերէր : **Վ**ս զի ուր որ աշխարհաշէն մենծէր չի գտնուիլին, հոն մէկ կոպտութիւն (խապայտութիւն) մը կը մտնայ ժողովրդեան մէջ. իսկ ուր տեղ որ մենծէր ըլլան, որ կարող են աշխարհը շէնցընելու, հասարակաց բարի ընելու, կենցաղօգուտ գործքէր շինելու,
 հոն ժողովուրդնալ բարի կը ըլլայ :

Մս մտածելով վաղարշակ, հայաստան աշխարհը բարի կարգի մը մէջ խօթելու համար՝ սոս գիս ան գին մենծէր, նախարարութիւնէր դրաւ, անոր համար կըսէ խոր. ք. 3 : **Վ**արդս կենցաղաւոր, կանս որչափ մարթ էր՝ շնորհէաց (վաղարշակ) աշխարհիս, և Վախաւորարութիս, և նոցին նախարարուեցն

„Նահապետունիս հաստատեաց զարս

„ սիտանիս ॥ :

Մէկ մէնծ աղէկու թիւալ կառավարօղ մարդուն ան է՝ որ մարդ ճանչնայ , որ մարդ որ բանին յարմար է՝ իմանայ հասկընայ , ու ան մարդը ան բանին մէջ բանեցընէ : Աս բանս աղէկ ունէր վաղարշակ տէի յայտնի կըցըցընէ խորէնացիին վերոգրեալ խօսքը , ու ք . 7 . գլխին սատմունթիւր . վր զի ամմէն բանին վրայ յարմար մարդիկ փնտուեց գտաւ , ու ան մարդիկնէրը առաջ բերաւ : Ասանկ էին Առան , Տորք , Մաղխազ , նա . ստանկալ սատմունթի համար գտաւ Մարիբաս յարմար ան բանին :

Սէցերորդ բարեկարգութի Սաղարշակայ՝ ե վերայ օրինաց :

Սաղարշակայ մէկ աղէկու թիւնալ է զալ օրէնքնէր դնել . առաջ իր արքուն

նեացը (սէրային) մէջ օրէնք դրաւ :
 || () րէնս իմն հաստատէ 'ի տան թա-
 ,, դաւորութեն իւրոյ , և ժամս որոշէ
 ,, ելից և մտից , և խորհրդոց , և խրախ-
 ,, ճանուէց , և զըօսանաց || : Աոր. ք. 7.
 (ը ձեռագրաց 8 :) Այսինքն թագա-
 ւորին սալթանաթով դուրս ելլալու ա-
 տենը , ով ինչպիսի ուր տեղ սէրային
 մէջ մտնալը , որ իշխան որ ատեն թա-
 դաւորին առջին երևնալը ըն , ասոնք
 ամենք որոշեց , ամենք բանին վրայ
 թէշրիթաթի կանոններ դրաւ , ինչպիսի
 որ գանուհի սուլթան սիւլէյմանալ
 օսմանեան Թրուէ համար ըրած ունի :
 Ասանկալ որոշեց վաղարշակ Աոր-
 հուրդ (միւշլէրէթ) ընելու ատենը ,
 տեղը , նոյնպէս Արախճանուէց (զիա-
 ֆէթնէրու) ատենը , ու Օըօսանաց
 (պինիշ ու կէօջ ընելու) ատենը ու
 օրը :

Աորէնացիին աստի ըսելովը իմացիւր
 որ՝ ուրիշ շատ բաներու վրայալ օրէնք-
 նէր կանոններ դրաւ վաղարշակ , ինչ-

պէս նաև զօրքերու վրայ, որ վերը յի-
շեցինք:

Այդ օրէնք դրաւ դատաստանի, թէ
իր արքունեաց (սէրային) մէջ, և թէ
ուրիշ քաղքրներ ու խասապաներու
մէջ: Ասկայ կիմացրնէ խորենացիին
ըսելը Թ. 7. ըն ձեռագրաց 8: Հաստա-
տէ վաղարշակ ॥ Իրաւարարս 'ի տան
,, արքունի, իրաւարարս 'ի քաղաքս և
,, յաւանս ॥: Այսինքն դատաւորներ
դրաւ ու դատաստաններ (մահքէմե-
ներ): Ասկէց կերևայ որ 'ան դատա-
ւորներունալ աղէկ օրէնքներ ու կա-
նոններ տրվավ վաղարշակ:

Այդ օրէնք դրաւ յաջորդուէ վրայ:
Այն զի շատ զաւկրներ ունենալով վա-
ղարշակ, աղէկ չիսեպեց ամմէնալ
արքունեաց (սէրային) մէջ իր քովը պա-
հել, ուն զի իր մեռնելէն ետև կռիւ
մը չեւայ մէջերնին յաջորդու թէ հա-
մար, հապա իր առջինեկը որ յաջորդը

պիտոր ըլլար , իր քովը կեցուց , մէկաւ
 նոնք գոց տեղ պահելուն տեղը ինչպիս
 որ կրնեն պազի տրու թիք , աղէկ սե-
 պեց հեռու տեղ մը բնակեցրնել , անոր
 հմը հաշտենից ըսված գաւառը խոր-
 կեց , որ տարօնին ցի մուշին քովն է :
 Աս բանս անանկ խաղաղութի մը բե-
 րաւ , անանկ հաւնեցան ետեի եկած
 թագաւորնէրը , որ ամմէննալ աս սո-
 վորութիւր օրէնքի պէս բունեցին : || Աւ
 ,, քանզի բազում ունէր (կրսի խոր . ք.
 ,, 7 . ըն ձեռագրաց 8 .) ուստերս , պատ-
 ,, շած վարկաւ (վաղարշակ) ոչ ամցուն
 ,, կալ 'ի մծբին . (ան ատենը մծբին
 ,, քիքը կրնատէր վաղարշակ ,) վսյ ա
 ,, ռաքէ զնս 'ի գաւառն հաշտենից , և
 ,, 'ի ձորն նորին սահմանակալ՝ որ է
 ,, արտաքոյ տարօնոյ , 'ի նոսա թողլով
 ,, զէնս ամ հանգերձ յաւելուճաճով
 ,, մտից առանձինն , և ռաճկաց կար-
 ,, գելոյ յարքունուստ : Աւ միայն զա-
 ,, ռաջին որդւոց իւրոց որ կոչէր Աւ-
 ,, շակ , պահէ առ իւր 'ի համար թա-

,, գաւորուէ Ալ եղև այս յայնմ
 ,, հետէ և առ յապայ () ընէք 'ի մէջ
 ,, արշակունեաց , միոյ որդւոյ բնակէւ
 ,, լէ արքայի փոխանորդ լինէւ թագաւ
 ,, ւորու թէն , և այլ ուստերաց և գըս-
 ,, տերաց գնալ 'ի կողմանս հաշտենից
 ,, յազգին ժառանգու թի ॥ :

Առնենք որդ բարեկարգութի ॥ աղարշակայ 'ի
 լէ բարոյանն սնչ բանց և յաղարշակունէ :

॥ աղարշակայ ըրած բարեկարգութի-
 ները ասով աւելի գովելի կըլլան , որ
 ուզելով իր աշխարհը կարգաւորել ,
 պինտ առաջ ինքիւր զինքը կարգի դրաւ ,
 ու իր տանը կարգ (նիզամ) արվամ :
 (ատ բանի յօժարութի ունեցօղ (հաւ-
 վէսլի եղօղնէր) կան , բայց կարգը ուս-
 կից ըսկսելու է շիտեն : (ատ թիւոր
 յօժարակամ (համէսլի) եղերեն բա-
 րուց վրայ շտկելու , կարգի մէջ խօ-
 թելու , բայց ժողովուրդին վրայ միայն

կանոններ օրէնքներ դրերեն : Հիմա
 սլ չի գոյլէ վաղարշակ , որ բարոյակա
 հուժէ վրայ ուզելով կարգ (նիզամ)
 դնել , պինտ առաջ իրեն՝ ու իրեն տա
 նը կարգ (նիզամ) ու կանոն դնել նայ
 եցաւ , ետքը՝ ժողովրդեան վրայ . և
 անալ անանկ սաստիկ կասլ ու կանոն ,
 որ հազիւ մէկ հասարակ մարդ մը քրիս
 տոնէից մէջէն կրնար ընել :

Ի՛նչ է աս հարցընեսնէ , լսէ՛ խորենա
 ցիին բանը Թ. 7. ըն ձեռագրաց 8 : Արա
 գէ վաղարշակ ॥ Աւ յիշեցուցանողս եր
 ,, կուս՝ի ձեռն գրոյ , այլ ոմն զբարի
 ,, յիշողս թիւնն առնելով , և այլ ոմն
 ,, զվրէժխնդրուէցն . և բարւոյ յիշե ,
 ,, ցուցանողին հրաման տայ՝ի բարկու
 ,, թէ արքայի՝ և յանիրաւ հրամանս՝
 ,, յիշեցուցանել զիրաւն և զմարդասի
 ,, ընելն ॥ : Ա՛ յաղարշակ երկու մարդ դը
 ռաւ որ կըսէ , իր վարմունքին վր միշտ
 նային տղոց վարպետի պէս , կամ ինչ
 պէս որ բժիշկ մը կընայի իրեն յանձ
 նած հիւանդը :

Աս երկու մարդուն գործքը մինակ աս
 ըլլայ որ՝ վաղարշակ որ բանի մէջ կըսը-
 խալի թէ իր վարմունքին մէջ, և թէ
 մանաւանդ իր կառավարութե ու իր
 գատաստանին մէջ, մէկը կընայէր որ՝
 ինչ բարի բան կայ որ՝ վաղարշակ զանց
 կընէ՝ չընէր, կի՞ երբ և ուրին վրայ կը-
 բարկանայ պարապ տեղը, կի՞ ինչ հրա-
 ման բերնէն կըհանէ որ՝ շիտակ աղէկ
 չէ, անխրաւ է, շուտ մը գրի կանյընէր
 ան սխալնէրը, ու գիրը թագաւորին
 կուտար. թագաւորնալ ան գրին մէջը
 կարդալով իմանալով իր պակսու թիւր,
 կըշտկէր ինքիւր զինքը, կըզսպէր իր
 բարկու թիւր, ետ կըդարձընէր իր անխ-
 րաւ հրամանը :

Ահալ մարդնալ կընայէր միշտ՝ չըլ-
 լայ որ՝ թիւրը անանկներուն ողորմի՞
 որոնց որ ողորմելու պէտքը չէ, անանկ-
 ները անպատիժ թողու, թոյլ կէնայ,
 որոնք որ պէտք է պատժել, պէտք է
 զսպել :

Այս մտածուածիւր՝ աս խեղճը կանոնը՝
 գիտես թէ սոկրատայ փիլիսոփային
 դպրատունէն ելած է, կի՞ թէ լիզուր-
 կոսին ու սողոնին օրէնքներն են, բայց
 է պարսից իմաստուններուն ու փիլի-
 սոփաներուն կարգը: Ա՞յս զի վաղար-
 շակայ ատենը պարսկաստան խեղճով
 կանոնով կարգով ծաղկրված էր, ան
 ատեննալ յունաց ու պարսից իմաս-
 տուններուն առջի փնտուված իմաս-
 տուածիւր էր բարոյականը, մարդուս
 բարքը վարքը շտկել ամենէն մենծ
 իմաստուի կրակակին, ինչնոս որ իրա-
 սեպելու է. վ՞ն զի շտկրված բարոյա-
 կանուածիւրն է՝ որ խաղաղ հանգիստ
 կեանք ընել կուտայ, որ է մարդուս
 առջի հարկաւոր բանը:

Պարսից թաղաւորները՝ ի՞նչ կերպով
 իրենց զաւկրները կրկրթէին՝ իմանա-
 նէ՝ կը հասկընաս որ՝ վաղարշակալան
 վարպետներով կրթրված մարդ մընէ
 եղէր, պղտիկուց աղէկ կանոնի տակ
 մեծցած է եղէր, և ոչ շփացած խե-

ղէօյցած՝ ինչպէս որ հիմակվան ատենս
մէկ քանի ըստըկի նոր եղօյնէրը իրենց
զաւկընէրը կըմեծցընեն :

Պարսից թագաւորին զաւկընէրը օխ-
տը տարվան եղածին պէս՝ կըհանէին
կնիկ մարդոց քովէն , քաջութէ գործ-
քերու մէջ կըսորվէցընէին , մանա-
ւանդ ձի հէծնէլ : Արբոր տասնըչորս
տարվան կըլլային՝ իրենց աչքը բացվե-
լու ատենը՝ ու արեան սղտորութէ ատ-
ենը՝ չորս վարպետի տակ կըդնէին ,
որոնք սկինտ առաքինի ու սկինտ իմաս-
տուն մարդիկնէրէն էին բոլոր պարս-
կաստանի մէջ :

Անոնցմէ առջինը նձպաշտութի կը-
սորվէցընէր իրենց հաւատքին կէօրէ :
Ակդը՝ իրաւը զուբցէլ ու արդարուի
բանէցընէլ կըսորվէցընէր : Ա՛րբը՝
կըսորվէցընէր ինքիր ուզածին (քե-
ֆին) կէօրէ չէրթալ , որպէս զի իրենց
կիրքերէն միշտ ազատ մնան , ու իրաւ
թագաւոր ըլլան իրենք իրենց վրայ իշ-
խելով , ու նոր իրենց կրիցը ու հաճոյի-

յը (քեֆին) : Չորրորդը կըսորվեցընէր
անոնց քաջասրտութի :

Աս հերիք չէ վարպետները պարտրկան
էին թիբին հասկըցընէլու իրենց զաւ-
կընէրուն ամէն վարմունքը , թիբոր-
նալ ըրածնին կեօրէ սպառիժ կի՞ վարձ
կուտար իր զաւկընէրուն : Աս պար-
տից կըթուէր վրայ անչափ զարմացե-
րէր պղատոն , որ յունաստանին օրի-
նակ ըլլալու հիբ մէկիկ մէկիկ սպառմե-
լով առջեւնին կըդնէ :

Ահա աս կըթուէթի մեծցած ըլլալով
վաղարչակ , սորվերէր իր թագաւորե-
լու ատեննալ ուղեց որ կըթուէ տակ
ըլլայ , իրեն երկու մարդ երկու վար-
պետի պէս քովը կենայ՝ որ միշտ ար-
թուն մնան իրեն վր , ու խրատ տան :

Աղարչակ ինքիր վրայ ասանկ կա-
նոններ դնելէն ետե , ժողովրդեան
վրայ սկսաւ կանոն դնել : Իմացաւ որ՝
ինչ անկարգութի կըհետեւէր հայաս-
տանի ժողովրդեան մէջ , աւելի ասկէց

կը հետեւէր որ՝ մենծ ու պատիկ չէին
 ճանչնար . զոր օրինակ գեղացին բանի
 տեղ չէր սեպէր քաղքըցին . քաղքը-
 ցինալ գեղացին վրայ կուզէր իշխել,
 իշխելով կը վարվէր , եղբայրսիրուծի
 քաղաքավարուծիւն ամենեւին չի կար .
 անոր տեղը նախանձ մը կար մէկը զմէկ
 չի քաշելով :

Ա՛ս իրէք պակսուծիւր անանկ բաներ
 են , որ քաղաքական կացուծիւր բոլոր
 կալը են . չեն կրնար իրարու հետ հան-
 դիստ նստիլ քաղքի մը մէջ : Ա՛նոր հա-
 մար վաղարշակայ հրամանը կանոնը ժողովրդեան
 վրայ աս եղալ որ՝ ինչպէս
 պէտք է ժողովրդեան մէկմէկու հետ
 կենցաղավարիլ սորվեցրնէ : Ա՛ս է խո-
 բենացիին ըսածը ք. 7. խորագրին մէջ :
 || Ա՛թէ . . . որպէս և զխորդ կենցաղա-
 ,, վարիլ հրամայեաց || վաղարշակ :

Վաղարշակայ հրամանքը կանոնը ե-
 ղալ իրէք բանի վրայ , այսինքն ժողո-
 վուրդը հպատակուի , Աղբայրսիրու-
 թի , ու Ա՛ննախանձ կեանք ունենան :

Իրեքնալ խիստ հարկաւոր խրատ ,
 խիստ հարկաւոր կանոն մեր ազգին հա-
 մար , և ո՞նչ զի իրենց մտվընինալ սիր-
 տերնինալ շարժէ , աս բանիս վրայ , իր
 հրամանքին կանոնին մէջնալ սրատ-
 ճառնէրը կուտայ վաղարշակ . վ՛ս զի
 կըսէ աշխարհիս բարեկարգու՛նը , խա-
 ղաղու՛թի՛ր , շինու՛թի՛ր , ու ինչ որ ալ
 աղէկ բանէր կան՝ ասոնցմով կըլլան :
 Բ՛ս ամէն բանը խորենացին իր կեր-
 սով համառօտելովմը ասանկ կըսրատ-
 մէ ք. 8. || Հրաման տայ քաղաքացեաց
 ,, մարդկան արդոյ և պատիճ լինել չք
 ,, զգեղջկաց , և Պեղջկաց պատուէլ
 ,, զքաղաքացիս ո՞նչ զիշխանս . և Վա-
 ,, ղաքացեաց մի՛ կարի առ գեղջկօքն
 ,, սերճանալ , այլ Եղբայրաբար վա-
 ,, ըիլ վ՛ս բարեկարգուէ և Բ՛նախան-
 ,, ճոտ կենաց , որ է խաղաղուէ և շի-
 ,, նու՛թէ կենաց սրատճառ . և որ ինչ
 ,, նման (էն) այսոցիկ (սպտու՛նիք վա-
 ,, ղարշակ) || :

||-Երբ որդի բարեկարգութիւնս աղարշահայ
'ի վերայ շինութեց :

|| Սորենացին վարմանալով ու դուլա-
սանքովմը կըսկսի սատմել վաղարշա-
կայ շէնքերը աներու , քաղքընէրու ,
դեղէրու , և ուրիշ բրածնէրը , ըսե-
լով թ. 7 : || Մ. յս դըրճագ մեծ , և հա-
,, ւաստի սատմութիւն լի , և արժանի
,, բանից ողորկագունից և յոլովից .
,, քանզի բազումինչ աստ կարգաց , և
,, յօրինուճածոց , տանց , ազգաց , քա-
,, ղաքաց , շինից , դաստակերտաց , և
,, համայն ասել՝ (որ ինչ է) օրէնս թա-
,, գաւորուէ , և որ ինչ շուրջ զթագա-
,, ւորութիւն (շինեաց և վայելչացոյց) : ||
Ը ատ քաղքընէր շինեց , շատ դեղէր ,
անոնց մէջնալ խիստ շատ մարդ լեցուց ,
աս դիէն ան դիէն բերել տալով ասոնց-
մէ վատ || ան քիչքնալ որ հին ատենը
շամիրամայ քաղաք կըսվէր՝ նորողեց :
|| Հրաման տայ և զքիչքն շամիրամայ

„ Կորոզէլ . և յայլ բնութեղիս շինէլ
 „ քաղաքս բազմաբնակս , և շէնս գլխաւ
 „ Լորս և մարդախիտս ॥ :

Ս յաղարշակայ մէկ երևելի շէնքնալ
 եղալ իր ամարանոցը , իմ ամառը դեղ
 երթալու տունը : Արբոր պատերազ
 մը լմնցուց , դարձաւ , պարխար ըսլած
 լեռան տակը եկաւ , որ հայաստանին
 տայոց ըսլած դաւառին մէջն է , համ
 շէնու մծախնէրը , հոն մէկ անտառա
 խիտ (օռմանլըխ) տեղ մը տեսաւ , թաց
 ու մուծ , բայց օդը (հալան) ամուլան
 մէջ աղէկ : Հոն սկսաւ շտկել տալ ,
 լեռնէրը կոտրտեց , թաց (ճիմճիմէ-
 լիխ) տեղէրը լեցուց չորցուց , քեօշկեր
 շինեց , երկու հատալ ախոռ . լեռնէ-
 րուն վրայալ որս (այլ) ընելու տեղէր
 պատրաստեց :

Վրովի պզտիկ գաւառնալ որ Վող կըս-
 վէր , որովհետեւ ցած տեղ էր ու տաք ,
 հոնալ իրեն կղինէր ու պարակնէր
 տնկել տրլալ շատ ինամով (հալե-
 սով) : Ընանկով իրեն մէկ աղվոր ա-

մարանոց մը գեղ էր թալու տեղ շինեց,
որ ասանկ կը պատմէ խորենացին . ք. 6:
|| Ղառնայ առ ստորոտսն պարխարայ՝
,, լէ մէջ տայոց՝ ի գիճին և ՚ի մառախ
,, լուտ տեղիս մայրեացն և ՚ի լուա-
,, լէտս , գեղեցիկ իմն անդ կարգելով
,, զերկիրն , հաւասարելով զլէռնայինն
,, և զջերմահոտն ՚ի բարեխառն և ՚ի
,, զուգագեղեցիկ վայելչութի իւրոյ
,, թագաւորուն : Ամառնային ժա-
,, մանակին հովանոցս պատրաստելով
,, յորժամ զհիւսիսով երթիցէ : Ղամն
,, զերկուս տափարական անտառա-
,, խիտս հանդերձ լերամբքն կազմե-
,, լով . և Արսոց տեղիս , և զջերմուին
,, Արղայ ՚ի մարմանդս այգեաց և բու-
,, բաստանայ || :

Արմաւիր քաղքին մէջնալ մեհեան մը
շինեց :

Աստի շինուինէր բարեկարգուինէր
ընելով վաղարշակ մեռաւ իբր 130 տա-
րի քսէ առաջ . քսանյերկու տարի թա-
գաւորեց մծբին քաղաքը նստելով ,

բայց ասանկ աշխարհաշէն թաղաւոր
պէտք էր շատ քանակէրկու տարիներ
Թաղաւորել :

Աստիս որ գրեցինք վաղարշակայ
ըրած բարեկարգութեց ու շինուածոց
վրայ , իմացիր որ՝ համառօտելով մը
պատմութիւն է . վ՛ս զի ինչ որ պատմե-
ցինք՝ խորենացիէն առնելով պատմե-
ցինք , որ է մեր առջի աղբիւրը պատ-
մութիւն : Կսկ խորենացին որ ամմէն իր
պատմութիւն կարճառօտ գրեց , վաղար-
շակայ վարքը մարիբաս հեղինակին
պատմութիւն հանելով գրեց , բայց կար-
ճառօտելով մը հանեց գրեց . ինչպէս
որ ինքնալ յատուկ կրօնիկայէ աս բանիս
վրայօք Է. 6 : **Ա**յլ խորեմ աստ վասն
, Սիրելի **Ա**ռն յայտնի գրել զ՛սմ ե
, մանրապատում . զի անցից միայն ըզ
, տեղիս նշանակելով զհաւաստին , ե
, զոճն (մարիբասայ զընդարձակն) ՚ի
, բայ թողեալ , (որ մանրապատում
, գրեաց) վ՛ս զկապ սիրոյ զհրաշալոյն

,, (վաղարշակայ) անխղելի սպահելոյ ॥ 2
 Ընոր համար խմացի՛ր որ՝ ուրիշ շատ
 շէնքէր, շատ կարգէր, շատ կանոններ՝
 օրէնքնէր դրաւ, շատաւ արոճեստներ
 մտուց հայաստան, ինչնչս էն ճարտար-
 պետութի՛ն, երկրագործութի՛ն, և ու-
 րիշ ձեռագործներաւ, որ կի՛մ չէ պատ-
 մըրված, կամ կեղվրայ անցնելով մը
 պատմըրված է: Արաւ մէկ քանի բան
 մը վաղարշակայ սատերազմի վրայօք,
 կի՛մ իրեն հեթանոսական կուռքերուն
 վրայօք, և կի՛մ նախարարուէց վրայօք,
 որ աւելի լքարձակ կըսպատմէ խորենա-
 ցին, մենք կեղվրայ մը անցանք, մեր
 բանէն շատ դուրս չելլալու համար
 ուզողը կրնայ խորենացիին մէջ կամ
 հայոց պատմագրութե՛ն մէջ կարդալ:
 Ինչալ որ պատմեցինք, ամէն բանը
 խորենացիին սպատմած կարգովը չի-
 սպատմեցինք, հասկա ինչ կարգով որ
 մեր բանին յարմար երևցաւ:
 Եւ վերջ բանիս դնենք խորենացիին
 ըսածը 7. 1: ॥ Հասարակաց խօսիւք

,, անցանելով (ընթացաք) ը սլատմուն-
 ,, թիս , ոնդ զի մի՛ երևեսցուք ՚ի սեր-
 ,, ճաբանու թիս գրաւել առ փափագ :
 ,, Մ.ՅԼ ճշմարտու թէ բանից մերոց կա-
 ,, բօտեալ , ստէս ստէս և անյադ առ-
 ,, նիցեն զընթերցումն սլատմուն թէց
 ,, մերոց հայրենեացն ॥ :

Օ Ր Ի 'Ն Ա Ա

Առաջադրուել է յեջնէ զէցական պատմութիւնէ
ապօխ հայոց :

Սեփն 'Ներսէս :

Սեր հայու ազգին սրատմութիւն կը-
ցըցընէ որ՝ աշխարհականներէն աւելի
շատ երեւելի արդիւնաւոր հայրապետ
ունեցերէնք մեր ազգին մէջ, բայց ա-
նոնց ամենուն գլուխ, ամենէն ար-
դիւնաւոր, աշխատասեր, ազգասեր,
հասարակաց կենցաղօգուտ շահաւոր
գործքեր ընօղ, ես լուսաւորչայ ետե-
աս Սեփն 'Ներսէս կը գտնամ :

Աւելի հայրապետներուն արդիւնքներ
նալ իրաւ մեծ եղան մեր ազգին վրայ,
մեծին սահակայ, սքնն մեսրոպայ, սքնն
ղեոնդայ, ներսէսի շնորհալոյն լի,
բայց մէկ բանի երկու բանի վրայ : Իսկ

մեծին ներսէսի արդիւնքը ամմէն բա-
նի վրայ , բոլոր հայաստանի վր , մեծ-
ծի պղտիկի , կրօնաւորի աշխարհակա-
նի վրայ , Թաղաւորէն սկսեալ ինչպէս
վարի աղքատը անոր արդիւնքը վայե-
լեցին :

Խաղաղութե՛ն ատեն շինութի՛ն ընօղ ,
պատերազմի ատեն Թշնամի՛նէրը հա-
լածօղ , խռովութե՛ն ատեն հաշտութի՛ն
ընօղ խաղաղացընօղ , խաղաղութի՛ն ընե-
լու համար նաև ուղղափառ հաւատքի
համար քշիլ յանձն առաւ անընակ
կղ զինն Սիվի ատան . և ուղղափառ հա-
ւատքը կոստանդնուպօլսոյ ընդհանուր
Ժողովին մէջ մակեդոնի դէմ շատադու-
վեց : Բարձակ հայոց Թիւրքը իր նախա-
բարացը հեա հաշտեցուց , որ կրպատ-
մէ խոր . Գ . 29 . արշակայ շինած քաղ-
քին տղաքնէրը մեռնէլէն խալսցուց ,
որ Արթը ըսվեցան :

Բարձակ հայոց Թիւրքը մեռաւ , մեծն
ներսէս պատճառ եղաւ որ իրէն տղան
պապ ըսված՝ Թիւր նստեցընէլ արվալ

Կայսեր ձեռքովը : Շապուհ պարսից
 Թագաւորը ընդհանուր պատերազմը
 բացաւ ուրացեալ մեհրուժանին ձեռ-
 քովը , չէթէ միայն հայաստան իր տա-
 կը առնելու համար , այլ նաև հաւատ-
 քէ հանէ , ամեննալ կուսպաշտ ընէ ,
 ան ոտները տակնու վրէ կը հայաստան ,
 մեծն ներսէս պատճառ եղաւ որ՝ Թէո-
 դոս կայսերէն մեծ օգնութի առաւ ,
 ըհանուր պատերազմ բացաւ պարսից
 դէմ . աս հերիք չէ , ինքնալ աղօթքո-
 վը Թշնամիները հաւածեց , բոլոր հայ-
 աստան խաղաղացուց : Աս մինակ ար-
 դիւնքն է՝ որ ետքը սքն զւոնդ ունե-
 ցաւ հայաստանի վրայ ազկերտ Թագա-
 ւորին ատենը :

Ինչ ըսեմ , մի միայն գրականութիւր
 գուրս հանէ , (վր զի ասանկ մարդ ա-
 տենալ չունենար գրելու հետ ըլլա-
 լու ,) ուրիշ ամեն գործք աս սք հայ-
 րապետս լինցուց , ըրաւ , շտկեց , բո-
 լոր հայաստան զարդարեց , փոխեց :
 Անանկով եղաւ լման Ազգասէր :

Մշտարհաշէն , եղավ կատարեալ հո-
 վիւն քաջ հայրապետ , Մուաքեւ , Սար-
 դապետ հաւատոյ և վարուց , Սքանչե-
 լագործ , Սարգարէ , և ետքնալ Սար-
 տիրոս , մեռնելով վս նախանձու ան-
 աշին օրինաց :

Բայց մենք հոս ասոր լման վարքը՝
 հրաշքները՝ պատմելու չենք , ուղօղը
 խորենացիին մէջ , հայոց պատմագրու-
 թեան մէջ , ու սքեց վարուց մէջ կրնայ
 կարդալ , հապա միայն իր կենցաղօ-
 գուտ գործքերը , հասարակաց շինուի-
 ները յիշենք , որ իր ազգասիրութիւնը
 կը ցըցընէ :

Պատմագիրք իր շինած շէնքերը հասա-
 րակի համար ասոնք կը համրեն : Մախ՝
 Արկանոցներ բորոտներու հմր : Անդ՝
 Մնկելանոցներ կուրերուն ու կաղե-
 րուն (քեօւերուն ու թօփալներուն)
 համար : Արրորդ՝ Տիւնդանոցներ ,
 Զորրդ՝ Արբերու տեղեր : Տիւգերդ՝
 Արբեվարիներու տեղեր : Աեցերորդ՝

Աղքատանոցներ : Աօթներդ՝ ()տա-
 րանոցներ : Աթերդ՝ Նիւրանոցներ :
 Եններդ՝ Նողեաուուններ : Տասներդ՝
 Անքեր կրօնաւորներու համար :
 Խորենացին ք. 20. յատուկ գլուխ
 կրդնէ մեծին ներսէսի ըրած բարեկար-
 գուիններուն վրայ, հոն աս ամէն շէն-
 քը իրեքի վրայ կըբաժնէ, ըսելովոր՝
 հայաստան շատ անգթութի կար ան
 ատենը. ամէն մարդ մանաւանդ մեն-
 ծերը թագաւորէն սկսված իրենց քե-
 ֆին հետեւելով՝ ուրիշին ողորմիլ՝ ուրի-
 շին վրայ գութ ունենալ վերցըվերէր :
 Անգթութիը մէկ բնաբան սովորուի
 եղերէր մանաւանդ բորոտներուն վր,
 որ ուրիշներուն չիփոխվի տէի դուրս
 կըքշէին. անկէց իտեղձ բորոտները ու-
 ըիշ տեղ չունէին նստելու որ՝ անա-
 պատ տեղ, քարէրու ու չալըներու մէջ :
 Ասանկ կըսէ ցաւագարները (սախաթ
 եղածները) ամենեին շէին հողար :
 Այն անժանօթ միսաֆիր մընալ գար-
 նէ ճանապարհորդներէն՝ շէին ներս

առնէր : Մէկ օտար մը գարնէ , տեղ
 մը չէին իտար , ինչ ըսեմ հայաստան
 ան ատենը դարձերէր եղերէր լման
 անգութնէրու աշխարհ , ինչ է եղբայր-
 սիրութի , անուենալ մոռցըվերէր :
 Մեծն ներսէս աս անկարգութիները
 տեսնելով սիրտը կըտրորէր , ինքը մեն
 ծի վաւակ՝ մենծ իշխանուէ մէջ՝ ամ-
 մէն բան ունէր կարօտ չէր , բայց մէկ
 եղբայրասէր ազգասէր մարդ մը ուրի-
 շը կարօտութէ մէջ տեսնայ , գիտեա
 թէ ինքը կը քաշէ ան կարօտուիը , մա-
 նաւանդ որ ըլլալով հովիւ հայրապետ ,
 իրեն պարտք կը ճանչնար աս բանիս ճար
 մը ընել , մէկ կարգ (նիզամ) մը դնել ,
 բայց անանկ կարգ՝ որ գործքով ըլլայ ,
 գործքով ամմէնը ընեն :

Ինոր համար մտածեց , մէկ ըհանուր
 ազգային ժողով մը ընել տրվալ , ուր
 չէ թէ մինակ եպսնէրը ժողովեց , հա-
 պա նաև աշխարհականները , ժողովին
 առջին բացու պատմեց աս մեր ազգին
 թշուառուիը , մենծերուն անգթու-

Թի՛ր , կարօտ եղօղնէրուն խեղճուի՛ր ,
 անանկ ճարտասանութե՛մը՝ որ ամմէն
 քը իր ըսածնէրէն յորդորվելով (խան
 միշ ըլլալով) միաբանեցան , ժողովով
 կանոն ու սահմանադրութի՛ ըրին , որ
 ասկէց ետքը անգթութի՛ր վերցընենք ,
 անոր տեղը ողորմածութի՛ ընենք տէի :
 Մ. սանկով ամմէն գաւառին քէօշէ պու
 ճախ տեղէրը շէնքէր շինել տրվալ կը
 սէ խորենացին Մ. զքատանոց անունով ,
 վերոգրեալ հի՛ւանդնէրը դնելու հմր :
 || () յողով արարեալ եմսաց և համօրէն
 ,, աշխարհականօք , կանոնական սահ-
 ,, մանադրութե՛ հաստատեաց զողորմա-
 ,, ծութի՛ . խլելով և զանգթութե՛ն ար-
 ,, մատ , որ բնաբար սովորութե՛ էր յերկ-
 ,, ըիս մերում : Մ. անպի բորոտք հալա
 ,, ծեղ լինէին իբր պիղծ յօրինացն հա-
 ,, մարեալ , զուրուկս փախստեայս առ-
 ,, նէին , զի մի՛ յայլս փոխեսցի ախտն .
 ,, որոց դադար՝ անապատք և ամայիք ,
 ,, և ծածկոյթ՝ վէմք և մացառք , ոչ
 ,, յուսեքէ գտանելով միսիթարութի՛

,, Թշուճառու թեանց : Առայտ քիւք՝ և
 ,, Նաշմք անդամովք ոչ հաշուեալ լի-
 ,, նէին , և Նիւրք անծանօթք ոչ ըու-
 ,, նէին , և () տարք ոչ ժողովէին : Ասկ
 ,, նորա (մեծին ներսէսի) հրամայեալ
 ,, ընդաւառաց զաւառաց շինել Առ-
 ,, քատանոցս 'ի խորշս՝ և 'ի զերծ տե-
 ,, ղիս , զի փոխանակ հիւանդանոցացն
 ,, յունաց լինիցին 'ի մի թարու թիւն
 ,, մարմնոց վշտացելոց ॥ : Աոր . Գ . 20 :
 Աայց աս շէնքէրու համար պէտք էր
 եկամուտալ (կէլիր) կապել որ պահ-
 վին , անալ հոգաց մեծն ներսէս , գե-
 ղէրու չիֆտ լիկնէրու վրայ կապելով
 աս կէլիրը . ան գեղէրուն բարիքո-
 վը , ոչխարնէրուն կաթովը ու բրդովը
 ինչ ըստակ կրժողովը վեր , ան աղքա-
 տանոցնէրուն ապրուստ ըլլայ տէի կա-
 պեց : ॥ Ալ բաժանեաց 'ինն զաւանս և
 ,, զազարակս , պտղաբերէլ յարդեանց
 ,, անդաստանաց , և 'ի կթոց արօտա-
 ,, կանաց՝ և 'ի գեղմնից , զի պաշտիցեն
 ,, զնն հարկաւ բացէ 'ի բաց , և նք մի

„ ելցեն ը բնակու թեան իւրեանց ॥ :

Խոր. անդ :

Ամէն կարգ աղէկ է , բայց երբոր մէկ վերակացու մը իշխան մը չըլլայ որ ամ մէնուն վրայ հոգ տանի , առաջ չէր թար , քիչ մը ատենէն կրօնիսլի . անոր համար աս ամէն բանին վրայ վերակացու դրաւ Խաղ ըսված սարկաւա գը : ॥ Աւ յանձն արար խաղայ ումեմն ,
 „ որ էր ՚ի մարգաց կարնայ սարկաւագ իւր ॥ : Անդ :

Երկրորդ՝ հայաստանի ամէն գեղը
 Անք շինել տրվալ կըսէ . հոս վանք
 անունով կիմանայ խորենացին բնակա
 րան , տուն , օտարներուն համար , որ
 բերուն ու որբէվարիներուն հիւր , կի
 անտէր մնացողներուն հիւր : ॥ Սահմանէ
 „ և յամ գեօղս Անս շինել , զի լիցի
 „ օտարանոցք , և տեղի սննդեան Ար
 „ բոց և Այրեաց , և Անունողաց տա
 „ ծումն ॥ : Անդ :

Սայէ հիմա համրանքը քանի օտարա

նոց , քանի որբանոց կըլլայ , վն զիամ
մէն գեղ շինել տըվալ կըսէ , իսկ հայ-
աստանին գեղէրուն համրանքը մանա-
ւանդ ան ատենը խիստ շատ կըլլայ :

Երրորդ՝ կրօնաւորներու համար իրեք
կերպ շէնք շինել տըվալ . մէյմը՝ **Վ** անք
որ **Ս**՝ ենաստան կըսվի , մէյմը **Ե** ղըայ-
րանոց , մէյմընալ մինակ կեցօղ ճգնա-
ւորներու համար **Խ**րճիթներ շինել
տըվալ , որ է գօլիվա : **Շ** ինէ և յանա
, , սլատս և յանմարդ տեղիս **Ե** ղըայ-
, , րանոցս , և **Ս**՝ ենաստանս , և առանձ-
, , նակեաց **Խ**րճիթս **Ս** : **Ը** նդ :

Ը նչափ շատ էր աս կրօնաւորաց վան-
քէրուն համրանքը՝ որ ուրիշ սլատմա-
գիրներ երկու հազար քառսուն վանք
կըհամրեն . ասչափ շատփորուէ սկտք
էր գլուխներ դնել որ՝ աղէկ հողաց-
վին , ու առջի դրած կարգը չափըվի ,
անալ հողաց կըսէ խորենացին : **Ե** ղ
, , հայր և տեսուչ նոցա կարգէ զշաղի-
, , տա , և զէսլիփան , և զէփրեմ , և

„ զգինդ՝ որ յազգէն սլկունեաց . և

„ զայլս ոմանս բազումս ॥ :

Տէ՛ս հիմա ի՛նչ փոխվիլ եղաւ հայաստան մէկ մարդու մը ձեռքով . կրօնաւորները իրենց տեղերը ունեցան , աղքատները՝ հիւանդները՝ ամմէնը իրենց տեղ ու կէլիւր ունեցան , անանկով սլլ տրաօղ աղքատ չիմնաց , ժողովրդեան ձանձրութի տրվող չիմնաց : Ա՛ս կարգը (նիւզամը) նոր ատեններս նեմյէնէրը ու Ֆրանսըզները իրենց երկիրը մտուցին , մեր հայաստան չո՛րրդ դարուն ատենը ունեցաւ աս կարգը (նիւզամը) մեծին ներսէսին հնարիւքը (մաւրիֆէթալը) :

Ա՛սանկ լըհանուր բարեկարգուի , լըհանուր շինութի , մէկի մը վրայ չէնք կարգար մեր ազգին սլատմութե մէջ , չէ թէ եկեղեցական մարդ , և ոչ աշխարհական մարդ , ոչ թալաւոր մը և ոչ իշխան մը չէ ըրէր ասլափ լըհանուր շինութի :

Ա՛րկու անկարգութի ալ վերցուց կըսէ

խորենացին , որ մեծեցրուն մէջ մտեր
 էր , մէյմը մօտիկ խնամունիք վերցուց ,
 մէյմնալ մեռելնէրուն վրայ կռապաշտի
 պէս արտառոց կոծ , ու անողորմ գործք
 կընէին , անոնքալ վերցուց :

Սողորունք յիշելու իրեն շինած դպրա-
 տունները աշխարհականներու և եկե-
 ղեցականներու համար :

Աս գործքերս կըցըցընեն որ՝ մեծն
 ներսէս մէյմը շատ հավէսլի մարդ է
 եղէր : Այրկրորդ՝ շատ աչքը բաց մարդ
 է եղէր , ճանչցօղ ինչ բան պէտք է մէկ
 աշխարհ մը շէնցընելու շտկելու . ասի-
 կայ մէյմը տալու է իր պզտիկուց կըր-
 թըվելուն , որ կէսարիա քիքը դպրա-
 տան մէջ կըթըվեցաւ կարգալով . մէյ-
 մնալ տալու է իր ճամփորդութիւն , որ
 ստանալօլ էրթալով տեսաւ հասարա-
 կաց օգտակար շէնքերը կայսերներէն
 շինված , անկէց շատ աչքը բացվեցաւ :
 Աս բանս խորենացինալ կըհասկըցը-
 նէ ՚ի . 20 : ॥ Սեծն ներսէս . . . դար .

,, Ճեալ 'ի բիւզանդիոյ , 'ի կէտարիայ ,
 ,, և եկեալ 'ի հայս , զմի կարգս ուղ-
 ,, զուէ իւրոց հայրենեացն նորոգեաց ,
 ,, այլև առաւել ևս , քզի զբարեպաշ-
 ,, տուի յունաց աշխարհին զոր էտես ,
 ,, մանաւանդ 'ի թագաւորե՛լ քաղաքն
 ,, (կոստանդնուպօլիս) , 'ի սմա նորո-
 ,, գէ ॥ :

Արորդ՝ աս գործքերս կըցըցընեն
 որ՝ շատ երկայնամիտ ու գործունեաց
 մարդ է եղէր : Աս անոր վրայ կըզար-
 մանամ որ՝ մեծն ներսէս պինտ թոյլ
 ու չար թագաւորի ատեն փայլեցաւ ,
 ինքն մեծն ներսէս քանի հալէսլի էր-
 նէ , ան ատենվան թագաւորը արշակ
 ըսված՝ անոր ներհակն էր , էր յօժա-
 ըու թիւնը սէրը զբօսանաց որսի (սէ-
 Փայի , ալի) հեա էր , ու ասոր անոր
 զրկողու թի կընէր , ինչվան պինտ էտ-
 քը չարագործ մարդիկներու նոր կե-
 ցաւ . անոնց համար քաղաք շինեց Մը-
 շակաւան ըսված , անով տակնու վրայ
 եղալ հայաստան . նախարարները մեն-

141-1966

Ժէրը արշակ թագաւորէն զգոճեցան ,
 թշնամութի կապեցին , արշակալ ան
 մենծերուն հետ թշնամութի կապեց :
 Նիմա հայաստանին ասանկ տակնու վր
 եղած ատենը , ասանկ ձախորդութե
 ատենը , ինչպէս կրցաւ մեծն ներսէս
 անչափ շինութիւն , անչափ բարեկար
 դութի առաջ տանիլ , գործքով լինցը
 նէլ : Իր ըրած շէնքերը ամենքը ըստը
 կի կարօտ են , ուսկից գտաւ հասուց ,
 ինչ ձամբով (նիզամով) Ժողովէլ տը
 վալ , վասն զի չեմ կարծեր որ՝ անանկ
 թոյլ ու չար թագաւորը իր խաղնայէն
 տրված ըլլայ : (Ի) Կ որ երկու հոգի քառ
 սուն վանք շինեց կրօնաւորներու հա
 մար , անչափալ ի հարկէ հիւանդանոց
 ներ , աղքատանոցներ , հոգեւուններ
 շինած կըլլայ , նայէ ինչ խարձի կարօտ
 կըլլայ . անկէցալ զատ ինքնալ միշտ ու
 ըիշ աղքատներ կը հոգար կըսուհէր :
 Ըս բաներուս շատ գործունէութիւն ,
 շատ ձամբայ ու կերպ գիտնալ կուզէ ,
 շատ կարգ ու երկայնամտութի կուզէ .

աս ամեննալ կատարելունեցած սկի-
տոր ըլլայ աս Ծք հայրապետս , որ ա-
նանկ ձախորդուէ ատեն , ասանկ օղ-
տակար բաներ առաջ տարաւ չէ թէ
հայաստանին մէկ քէօշէն մէկ դին ,
հասլա ամեն տեղ ամեն դին : Ա-
նանկ որ հայաստան փոխվեցաւ խորե-
նացիին ըսածին կեօրէ Դ. 20 : || Այլ
,, էր այնուհետե տեսանել զաշխարհս
,, մեր ոչ որպէս զբարբարոսս այլան-
,, դակել, այլ իբրև զբաղաբացիս հա-
,, մեստացեալ : ||

Անչ մեծ գովասանք ասկէց աւելի կըր-
նայ ըլլալ Ծք հայրապետիս , մէկ թա-
գաւորի մը ատեն որ վարքով բարբա-
րոս էր , գործքով անհամեստ , ինքը մի-
նակ իր հայրապետական իշխանուէր
բոլոր հայաստանի ժողովուրդը բար-
բարոսութի վերցընէ մարդ ընէ :

Ահա ըման ազգասէր , որ հէմ մինակ ,
հէմ ձախորդ ատեն , հէմ առանց մէկ
շամաթայի մը իր ազգը շտկեց , մարդ
ըրա :

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄԱՐԿՈՎ 11.05.1971 թ.

141-1966

Библиотека
Наук Арм. ССР